

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

КМЗ: 105 уроків

Комплексне методичне забезпечення за поурочним планом 2022 року

Вступ і 12 тем

Конспекти та навчальні завдання

Практичні роботи й тематичне оцінювання

Критерії та відповіді для викладача

Від Першої світової війни до європейського вибору України та подій
російсько-української війни 2022 року.

Як користуватися комплектом

Комплект відтворено за наданим поурочним планом «Історія України 2022 (сплошняк)». Збережено послідовність і нумерацію всіх 105 уроків. Заголовки скорочено для зручності; зміст уроків розкриває питання відповідних позицій плану.

Склад

81 комбінований урок, 12 практичних робіт і 12 уроків узагальнення та тематичного оцінювання. Уроки 1-61 охоплюють матеріал 10 класу; уроки 62-105 - матеріал 11 класу. Хронологічна межа останньої теми - кінець 2022 року.

Робота викладача

Кожен звичайний урок містить мету, запитання для актуалізації, опорний конспект, дати поруч із подіями, поняття, навчальні завдання, підсумкове запитання та домашню роботу. Перші 2 хвилини відведено на організацію й оголошення мети; решта етапів разом становлять 43 хвилини. Час можна перерозподіляти за потребами групи.

Матеріали й методи

Базовий набір: цей конспект, відповідний підручник, зошит, дошка; для просторових завдань - карта в підручнику або атлас. Основні методи: пояснення, евристична бесіда, порівняння, аналіз джерела, робота з картою та причинними зв'язками. Завдання «Робота на уроці» виконують індивідуально або в парах. Домашню роботу виконують за конспектом і зазначеним параграфом.

Практичні роботи та оцінювання

Картки й ситуації, позначені як навчальні моделі або переказ, створено для аналізу; це не автентичні цитати. Якщо завдання вимагає документа чи фотографії, їх беруть із зазначеного підручника. Кожна практична і тематична робота має максимум 12 балів. Критерії, орієнтовні відповіді та ключі винесено в розділ для викладача.

Позначення джерел і друк

П10 - підручник Н. Сорочинської та О. Гісем для 10 класу (2018); П11 - підручник цих авторок для 11 класу (2019). Е1-Е11 - електронні джерела для подій, яких немає в цих виданнях. Повні описи наведено наприкінці. PDF має звичайну послідовність сторінок А4, зміст і закладки. Відповіді для викладача можна виключити з діапазону друку для учнів.

Розподіл 105 уроків

Тема	Змістова лінія	Уроки	Год.
Вступ	Вступ	1	1
1	Україна в роки Першої світової війни	2-6	5
2	Початок Української революції	7-15	9
3	Боротьба за українську незалежність	16-31	16
4	Україна за радянського тоталітарного режиму	32-43	12
5	Західноукраїнські землі в міжвоєнний період	44-50	7
6	Україна в роки Другої світової війни	51-61	11
7	Україна в перші повоєнні роки	62-68	7
8	Україна в умовах десталінізації	69-75	7
9	Україна в період системної кризи СРСР	76-82	7
10	Відновлення незалежності України	83-90	8
11	Становлення незалежної держави	91-97	7
12	Європейський вибір України. Російсько-українська війна	98-105	8

Уточнення до поурочника

В уроці 40 розрізнено ліквідацію УАПЦ під тиском радянської влади у 1930 році та ліквідацію легальних структур УГКЦ у 1946 році. Остання докладно розглядається в уроці 63. Написання «Чортківська офензива» виправлено на «Чортківська». Урок 57 охоплює також 1944 рік, оскільки депортація народів Криму та завершення вигнання нацистських військ виходять за межі 1942-1943 років.

Дати 1917 - початку 1918 року

У подвійній даті перше число подано за юліанським календарем, а число в дужках - за григоріанським. Наприклад, IV Універсал: 9 (22) січня 1918 року. Розрізняйте дату ухвалення документа, його проголошення та початок виконання.

Зміст

Номери праворуч - сторінки PDF. Заголовки та закладки відкривають відповідні уроки.

Вступ

1	Як вивчати історію України XX - початку XXI століття	8
---	--	---

Тема 1. Україна в роки Першої світової війни

2	Українське питання та політичні сили у Першій світовій війні	9
3	Воєнні дії 1914-1917 років та Українські січові стрільці	10
4	Окупаційна політика та повсякденне життя у 1914-1917 роках	11
5	Практична робота 1 · Українці між двома імперіями	12
6	Тематичне оцінювання 1 · Перша світова війна	13

Тема 2. Початок Української революції

7	Початок Української революції та створення Центральної Ради	14
8	I та II Універсали і відносини з Тимчасовим урядом	15
9	Більшовицький переворот та проголошення УНР	16
10	Державотворення УНР та кримськотатарський рух у 1917 році	17
11	Перша війна більшовицької Росії проти УНР та IV Універсал	18
12	Берестейський мир і Кримський похід Петра Болбочана	19
13	Закони Центральної Ради та Конституція УНР	20
14	Практична робота 2 · Від автономії до незалежності УНР	21
15	Тематичне оцінювання 2 · Центральна Рада	22

Тема 3. Боротьба за українську незалежність

16	Українська Держава Павла Скоропадського	23
17	Директорія та відновлення УНР	24
18	Листопадовий зрив і проголошення ЗУНР	25
19	Польсько-українська війна та Акт Злуки	26
20	Буковина, Закарпаття та присутність Антанти на півдні	27
21	Друга війна більшовицької Росії проти УНР	28
22	УСРР, «воєнний комунізм» та червоний терор	29
23	Отаманщина, Нестор Махно та Холодний Яр	30
24	Чортківська офензива та похід українських армій на Київ	31
25	Денікінський режим та Перший зимовий похід	32
26	Націонал-комунізм і Варшавська угода 1920 року	33
27	Розгром Врангеля та червоний терор у Криму	34
28	Другий зимовий похід і підсумки Української революції	35
29	Міжетнічні відносини та культура у 1914-1921 роках	36
30	Практична робота 3 · Державні проекти 1918-1921 років	37
31	Тематичне оцінювання 3 · Боротьба за незалежність	38

Зміст - продовження

Тема 4. Україна за радянського тоталітарного режиму

32	Формальний і реальний статус УСРР та утворення СРСР	39
33	Антибільшовицький опір і голод 1921-1923 років	40
34	Неп і утвердження однопартійної влади	41
35	Українізація та її згортання	42
36	Національні автономії та релігійне життя у 1920-х роках	43
37	Форсована індустріалізація та директивна економіка	44
38	Колективізація та Голодомор 1932-1933 років	45
39	Культ Сталіна, масові репресії та Великий терор	46
40	Русифікація, «Розстріляне відродження» та антицерковна політика	47
41	Освіта, наука й мистецтво УСРР у 1920-1930-х роках	48
42	Практична робота 4 · Повсякденність за тоталітарного режиму	49
43	Тематичне оцінювання 4 · Радянський тоталітаризм	50

Тема 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період

44	Українські землі у складі Польщі	51
45	Політичні організації західних українців	52
46	Українські землі у складі Румунії	53
47	Закарпаття та Карпатська Україна	54
48	Культурне та релігійне життя західноукраїнських земель	55
49	Практична робота 5 · Українці у трьох державах	56
50	Тематичне оцінювання 5 · Західноукраїнські землі	57

Тема 6. Україна в роки Другої світової війни

51	Українське питання напередодні Другої світової війни	58
52	Радянізація західних територій у 1939-1940 роках	59
53	Напад Німеччини на СРСР і бойові дії 1941-1942 років	60
54	Український визвольний рух на початку окупації	61
55	Нацистський «новий порядок» і Голокост	62
56	Рух Опору, УПА та українсько-польське протистояння	63
57	Вигнання нацистських військ і депортація народів Криму	64
58	Внесок українців у перемогу та ціна Другої світової війни	65
59	Культура України в роки війни	66
60	Практична робота 6 · Людина під час Другої світової війни	67
61	Тематичне оцінювання 6 · Друга світова війна	68

Тема 7. Україна в перші повоєнні роки

62	Повоєнна радянізація та український визвольний рух	69
63	Операції «Вісла» і «Захід» та ліквідація УГКЦ	70
64	Кордони повоєнної УРСР та заснування ООН	71
65	Відбудова, голод 1946-1947 років та ідеологічні кампанії	72

Зміст - продовження

66	Повоєнна культура та повсякденність	73
67	Практична робота 7 · Ціна повоєнної відбудови	74
68	Тематичне оцінювання 7 · Повоєнна Україна	75

Тема 8. Україна в умовах деєталінізації

69	УРСР на початку 1950-х років	76
70	Табірні повстання, XX з'їзд і деєталінізація	77
71	Кримська область та соціально-економічні реформи «відлиги»	78
72	Початок дисидентського руху	79
73	Науково-технічна революція та шістдесятники	80
74	Практична робота 8 · Можливості та межі «відлиги»	81
75	Тематичне оцінювання 8 · Деєталінізація	82

Тема 9. Україна в період системної кризи СРСР

76	Економіка та політична система доби «застою»	83
77	Дисиденти та Українська Гельсінська група	84
78	Пам'ять про Голодомор та внесок діаспори	85
79	Кримськотатарський національний рух	86
80	Освіта, наука й культура у 1960-1980-х роках	87
81	Практична робота 9 · Правозахист і радянські декларації	88
82	Тематичне оцінювання 9 · Системна криза СРСР	89

Тема 10. Відновлення незалежності України

83	Перебудова, Чорнобиль та господарська криза	90
84	Гласність, громадські рухи та багатопартійність	91
85	Культурне відродження наприкінці 1980-х років	92
86	Вибори 1990 року, суверенітет і Революція на граніті	93
87	Кримська автономія та серпневий путч 1991 року	94
88	Акт незалежності, референдум і розпад СРСР	95
89	Практична робота 10 · Від суверенітету до незалежності	96
90	Тематичне оцінювання 10 · Відновлення незалежності	97

Тема 11. Становлення незалежної держави

91	Розбудова незалежної держави та питання Криму	98
92	Багатопартійність і Конституція України 1996 року	99
93	Економічна криза та реформи 1991-1998 років	100
94	Президентство Леоніда Кучми, протести та конфлікт навколо Тузли	101
95	Помаранчева революція та зміни 2004-2005 років	102
96	Практична робота 11 · Держава і громадяни у 1991-2005 роках	103
97	Тематичне оцінювання 11 · Незалежна держава	104

Тема 12. Європейський вибір України. Російсько-українська війна

98	Україна у 2005-2013 роках і російський імперський вплив	105
----	---	-----

Зміст - продовження

99	Революція Гідності та початок російської агресії	106
100	Гібридна війна та бойові дії на сході України	107
101	Реформи, вибори та суспільні зміни у 2014-2022 роках	108
102	Повномасштабне вторгнення та міжнародна підтримка України	109
103	Повсякденність, переміщення та спротив в умовах війни	110
104	Практична робота 12 · Європейський вибір і стійкість у війні	111
105	Тематичне оцінювання 12 · Європейський вибір і війна	112

Для викладача: критерії та відповіді · 113

Використані підручники й електронні джерела · 127

Урок 1. Як вивчати історію України XX - початку XXI століття

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Визначати періоди курсу та відрізняти історичний факт від його тлумачення.

Актуалізація (5 хв). Назвіть подію, про яку ви знаєте з родинної пам'яті. Якими джерелами можна перевірити цю розповідь?

Опорний конспект (18 хв)

Курс охоплює світові війни, Українську революцію, життя за тоталітарного режиму, відновлення незалежності та захист держави від російської агресії. Історію України розглядаємо у світовому контексті: розпад імперій, боротьба демократії й диктатур, деколонізація, європейська інтеграція.

Історичне джерело створює учасник або спостерігач подій. Це може бути закон, лист, фотографія, статистика, річ чи усне свідчення. Підручник є дослідженням і поясненням джерел. Свідчення потрібно зіставляти: автор міг не знати всіх обставин, помилятися, виправдовувати власні дії або писати під цензурою.

Для пояснення події встановлюємо час і місце, учасників, передумови, безпосередній привід, перебіг і наслідки. Причини відповідають на питання «чому», наслідки - «що змінилося». Оцінку обґрунтовуємо перевіреними фактами. Історія багатонаціональної України включає досвід різних громад, жінок і чоловіків, військових та цивільних.

Дата / період	Подія / процес
1914-1918	Перша світова війна
1917-1921	Українська революція
1939-1945	Друга світова війна
1991	Відновлення незалежності України
2014; 2022	Початок російської агресії; повномасштабне вторгнення

Основні поняття. Періодизація - поділ історії на етапи; історичне джерело - носій відомостей про минуле; інтерпретація - обґрунтоване тлумачення фактів.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розташуйте п'ять наведених періодів на часовій шкалі. 2. Для фотографії з підручника сформулюйте три питання, на які саме зображення не дає відповіді.

Підсумок (4 хв). Чим газетна публікація часу події відрізняється від сучасної статті історика?

Домашня робота (2 хв). Оберіть одне джерело з підручника; запишіть його походження, два повідомлені факти та одне обмеження.

Джерела. П10 §1, с.4-8; П11 Вступ, с.4-10

Урок 2. Українське питання та політичні сили у Першій світовій війні

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати інтереси воюючих держав і програми українських організацій.

Актуалізація (5 хв). До яких імперій належали українські землі перед 1914 роком? Як це впливало на політичний вибір?

Опорний конспект (18 хв)

Українські землі були поділені між Російською та Австро-Угорською імперіями. Росія прагнула захопити Галичину, Буковину й Закарпаття, виправдовуючи експансію «об'єднанням руських земель». Австро-Угорщина намагалася втримати свої володіння та послабити Росію; Німеччину цікавили стратегічні й економічні ресурси Сходу. Самостійність України не була спільною метою жодного блоку.

Головна українська рада, створена у Львові на чолі з Костем Левицьким, підтримала Австро-Угорщину проти Росії та сприяла формуванню Українських січових стрільців. Союз визволення України, заснований політичними емігрантами з Наддніпрянщини, висував ідею незалежної держави й працював із громадською думкою та українськими військовополоненими.

У Наддніпрянщині позиції коливалися від підтримки Росії до нейтралітету й засудження війни. Загальна українська рада 1915 року намагалася представляти українські інтереси перед Центральними державами. Різні зовнішні орієнтації відображали бездержавність: українські діячі шукали шансів на визволення, але імперії підпорядковували їх власній політиці.

Дата / період	Подія / процес
1 серпня 1914	Створення Головної української ради
4 серпня 1914	Заснування Союзу визволення України
травень 1915	Створення Загальної української ради

Основні поняття. Антанта - воєнно-політичний блок, основу якого становили Британія, Франція й Росія; Центральні держави - Німеччина, Австро-Угорщина та їхні союзники; геополітика - взаємозв'язок території й політики держав.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте ГУР і СВУ за складом, метою та методами. 2. Поясніть, чому підтримка певної імперії не гарантувала українцям державності.

Підсумок (4 хв). Яка організація обстоювала незалежність України та працювала серед військовополонених?

Домашня робота (2 хв). Складіть порівняння ГУР і СВУ за трьома ознаками; додайте висновок про відмінність їхніх цілей.

Джерела. П10 §2, с.9-14

Урок 3. Воєнні дії 1914-1917 років та Українські січові стрільці

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Встановлювати послідовність бойових дій і пояснювати становище українців у двох арміях.

Актуалізація (5 хв). Чому українські військові могли опинитися по різні боки фронту?

Опорний конспект (18 хв)

У Першій світовій війні українці воювали у російській та австро-угорській арміях. Імперський кордон розділив людей однієї культури, тому війна мала для українського населення особливо трагічний характер. Західноукраїнські землі стали частиною Східного фронту.

У Галицькій битві 1914 року російські війська зайняли Львів і значну частину Галичини. Навесні 1915 року вони здобули Перемишль, однак Горлицький прорив німецько-австро-угорських сил спричинив російський відступ. Брусиловський прорив 1916 року знову змінив становище на фронті, але не завершив війни. Невдалий наступ 1917 року посилив розклад російської армії.

Легіон Українських січових стрільців формувався з добровольців у складі австро-угорської армії. Бої на Маківці та Лисоні стали важливими сторінками його історії. Стрілецьке середовище поєднувало військовий вишкіл, українську символіку й культурну працю. Його досвід використали під час Української революції, проте підпорядкування імперській армії обмежувало самостійність легіону.

Дата / період	Подія / процес
серпень-вересень 1914	Галицька битва
квітень-травень 1915	Бої УСС на Маківці
травень 1915	Горлицький прорив
червень-вересень 1916	Брусиловський прорив
вересень 1916	Бої УСС на Лисоні

Основні поняття. Фронт - простір зіткнення збройних сил; мобілізація - переведення людей і ресурсів на воєнні потреби; легіон - військове формування.

Робота на уроці (14 хв). 1. На карті знайдіть Львів, Перемишль, Маківку та Лисоню. 2. Поясніть, як зміни фронту впливали на цивільне населення.

Підсумок (4 хв). Чому УСС важливі для історії української державності, хоча діяли в імперській армії?

Домашня робота (2 хв). За картою підручника опишіть зміну фронту у 1914-1916 роках і позначте місця двох боїв УСС.

Джерела. П10 §§3-4, с.15-24

Урок 4. Окупаційна політика та повсякденне життя у 1914-1917 роках

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати вплив війни та імперських репресій на цивільне населення.

Актуалізація (5 хв). Які потреби мирної родини стають найгострішими з наближенням фронту?

Опорний конспект (18 хв)

Російська окупаційна адміністрація в Галичині обмежувала українське громадське життя, закривала установи, переслідувала діячів і насаджувала русифікацію.

Митрополита Андрея Шептицького вивезли до Росії. Під час відступу здійснювали депортації, вивезення майна й руйнування.

Австро-угорська влада, підозрюючи частину населення у підтримці Росії, застосовувала арешти, страти та інтернування. Одним із символів цих репресій став табір Талергоф. Лояльність до держави часто визначали за походженням чи приписаними політичними поглядами, а не за доведеними діями конкретної людини.

Мобілізація позбавляла родини годувальників; зростала роль жіночої праці, дорожчали товари, виникав дефіцит продовольства. Біженці втрачали житло й звичні зв'язки. На фронті поширювалися втома, хвороби та розчарування. Допомога пораненим, дітям і переселенцям розвивала громадську взаємодопомогу. Війна загострила соціальні й національні суперечності та підірвала авторитет обох імперій.

Дата / період	Подія / процес
1914	Російська окупація Галичини; початок роботи Талергофа
1915	Відступ російських військ і примусові переміщення населення
1917	Поглиблення воєнної та політичної кризи

Основні поняття. Окупація - фактичний контроль чужої армії над територією; депортація - примусове виселення; інтернування - примусове утримання визначених категорій осіб під час війни.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте політику двох імперій: мета, методи, наслідки. 2. Складіть перелік змін у житті селянської родини через мобілізацію і переміщення фронту.

Підсумок (4 хв). Чому переслідування за «підозрою у нелояльності» не можна вважати доведенням вини?

Домашня робота (2 хв). Складіть схему «мобілізація - праця - забезпечення родини» та поясніть кожен зв'язок.

Джерела. П10 §§3-4, с.15-24

Урок 5. Практична робота 1 · Українці між двома імперіями

10 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Зіставляти політичні програми й досвід цивільних під час Першої світової війни.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Матеріал А (навчальний переказ). Головна українська рада підтримала Австро-Угорщину проти Росії та формування УСС. Союз визволення України обстоював незалежну державу й поширював українську просвітницьку роботу серед військовополонених. Обидві організації шукали виходу з бездержавності, але мали різний склад і засоби.

Матеріал Б (навчальний переказ). За російської окупації Галичини закривали українські установи й переслідували діячів. Австро-угорська влада інтернувала людей за підозрою у проросійських симпатіях. Родини втрачали житло, господарство й годувальників незалежно від власної політичної позиції.

Порядок роботи: прочитайте матеріали, позначте позиції учасників, виконайте завдання письмово. Для карти використайте відповідний розворот підручника. Наведені матеріали є переказом навчального змісту, а не автентичними цитатами очевидців.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Розташуйте події: Брусиловський прорив; створення ГУР; Горлицький прорив. Біля кожної вкажіть рік.
- [4 бали]** Порівняйте ГУР і СВУ за метою та двома способами діяльності. Визначте одну спільну рису й одну відмінність.
- [3 бали]** За матеріалом Б назвіть три наслідки імперської політики для цивільних; поясніть один причинний зв'язок.
- [3 бали]** У 4-5 реченнях доведіть, чому інтереси українського населення не збігалися автоматично з інтересами жодної імперії.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П10 §§2-4, с.9-24

Урок 6. Узагальнення і тематичне оцінювання 1 · Перша світова війна

10 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити знання подій та вміння пояснювати становище українців у війні.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Опорні напрями для усного узагальнення перед роботою: інтереси держав, українські організації, зміни фронту, репресії та повсякденність. Письмову частину виконуйте самостійно; у розгорнутих відповідях використовуйте конкретні факти.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [1 бал]** Яка організація працювала серед військовополонених і обстоювала незалежність України? А: СВУ; Б: Директорія; В: УГГ; Г: УНДО.
- [1 бал]** Установіть послідовність: А - Брусиловський прорив; Б - Галицька битва; В - Горлицький прорив.
- [2 бали]** Поясніть поняття «мобілізація» та «депортація». До одного наведіть приклад із теми.
- [2 бали]** Назвіть спільну рису та одну відмінність програм ГУР і СВУ.
- [3 бали]** Поясніть три способи, якими війна змінила життя цивільної родини.
- [3 бали]** Оцініть тезу: «Українці в імперських арміях воювали тільки за власну державність». Наведіть два факти та висновок.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П10 §§2-4, с.9-24

Урок 7. Початок Української революції та створення Центральної Ради

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Визначати передумови революції та пояснювати перетворення УЦР на представницький центр.

Актуалізація (5 хв). Як війна могла підірвати владу монархії та активізувати національний рух?

Опорний конспект (18 хв)

Революція в Росії 1917 року повалила самодержавство й відкрила можливості для українського руху. Війна загострила земельне питання, соціальну нерівність і національне безправ'я. Рушійними силами змін стали селянство, солдати, робітники, інтелігенція та громадські організації; їхні інтереси не завжди збігалися.

У березні 1917 року в Києві утворилася Українська Центральна Рада. Її очолив Михайло Грушевський. Всеукраїнський національний конгрес розширив представництво й підтримав вимогу національно-територіальної автономії у демократичній федеративній Росії. Це була тодішня програма більшості керівництва, тоді як самостійники вимагали незалежності.

Українізація військових частин мала об'єднати українців у національні підрозділи. Вільне козацтво виникало як добровільна самооборона та засіб підтримання порядку.

Українська революція пройшла етапи Центральної Ради, Української Держави та Директорії; на заході постала ЗУНР. Її зміст поєднував державотворення, соціальні перетворення й боротьбу проти зовнішнього втручання.

Дата / період	Подія / процес
березень 1917	Створення УЦР
квітень 1917	Всеукраїнський національний конгрес
травень 1917	Перший Всеукраїнський військовий з'їзд
1917-1921	Українська революція

Основні поняття. Автономія - самоврядування у складі держави; федерація - союз державних утворень із розподілом повноважень; самостійники - прихильники незалежності України.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть схему «соціальна група - вимога». 2. Порівняйте автономію й незалежність за джерелом верховної влади.

Підсумок (4 хв). Що додав Національний конгрес до становища УЦР?

Домашня робота (2 хв). Підготуйте короткий профіль Михайла Грушевського: роль у революції, політична мета, внесок у державотворення.

Джерела. П10 §5, с.25-30

Урок 8. I та II Універсали і відносини з Тимчасовим урядом

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати два Універсали та пояснювати причини політичного компромісу.

Актуалізація (5 хв). Чим автономія відрізняється від незалежності? Яких повноважень потребує автономний уряд?

Опорний конспект (18 хв)

Тимчасовий уряд Росії відкладав вирішення українського питання до Всеросійських установчих зборів. У відповідь Центральна Рада I Універсалом проголосила право України на автономію. Генеральний секретаріат на чолі з Володимиром Винниченком став виконавчим органом, який мав перетворювати політичні вимоги на управлінські рішення.

II Універсал закріпив компроміс: Тимчасовий уряд визнавав Генеральний секретаріат як орган крайової влади, а УЦР погоджувалася не запроваджувати автономію самочинно до рішення Установчих зборів. Раду мали поповнити представники національних меншин. Подальша «Тимчасова інструкція» обмежила територію та повноваження українського уряду.

Самостійники вважали поступки відмовою від національних інтересів; виступ полуботківців показав суперечності всередині українського руху. З'їзд поневолених народів у Києві восени 1917 року засвідчив поширення вимог самовизначення. Конфлікт стосувався не лише посад, а права народів визначати державний устрій після падіння імперії.

Дата / період	Подія / процес
10 (23) червня 1917	I Універсал
червень 1917	Створення Генерального секретаріату
3 (16) липня 1917	II Універсал
вересень 1917	З'їзд поневолених народів у Києві

Основні поняття. Універсал - публічний політико-правовий акт УЦР; Генеральний секретаріат - український виконавчий орган; компроміс - угода через взаємні поступки.

Робота на уроці (14 хв). 1. Зіставте I та II Універсали: автономія, відносини з Росією, виконавча влада. 2. Наведіть один аргумент прихильників і один аргумент критиків компромісу.

Підсумок (4 хв). Чи проголошував I Універсал повну незалежність України?

Домашня робота (2 хв). У двох колонках порівняйте I та II Універсали: статус України, органи влади, відносини з Росією.

Джерела. П10 §6, с.31-38

Урок 9. Більшовицький переворот та проголошення УНР

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати зміст III Універсалу й нове становище України після перевороту в Росії.

Актуалізація (5 хв). Чому зміна влади у столиці імперії загострювала питання про владу в Україні?

Опорний конспект (18 хв)

Захоплення влади більшовиками у Петрограді восени 1917 року ліквідувало владу Тимчасового уряду. Центральна Рада не визнала право більшовицького уряду керувати Україною. У Києві протистояли штаб військового округу, більшовицькі сили та українські частини; після жовтневих боїв УЦР зміцнила свої позиції.

III Універсал проголосив Українську Народну Республіку. Водночас він ще зберігав ідею федеративного зв'язку з демократичною Росією. Територію УНР визначали переважно за українським населенням, а остаточне встановлення окремих меж передбачало узгодження з населенням суміжних регіонів.

Програма включала восьмигодинний робочий день, демократичні свободи, скасування смертної кари, права національних меншин і підготовку Установчих зборів. Земельні положення мали ліквідувати велике нетрудове землеволодіння. Реалізацію ускладнювали війна, слабкий адміністративний апарат і конфлікт із більшовиками. Проголошення республіки створило основу власної державності, але ще не означало повної незалежності.

Дата / період	Подія / процес
жовтень-листопад 1917	Більшовицьке захоплення влади й боротьба за Київ
7 (20) листопада 1917	III Універсал і проголошення УНР

Основні поняття. Республіка - форма правління з виборними органами; Установчі збори - представницький орган для визначення державного устрою; національно-персональна автономія - самоврядування національної спільноти незалежно від суцільної території проживання.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розподіліть положення Універсалу на політичні, соціальні та національні. 2. Поясніть різницю між проголошенням УНР і проголошенням її незалежності.

Підсумок (4 хв). Який Універсал започаткував УНР?

Домашня робота (2 хв). Випишіть чотири положення III Універсалу й поясніть, інтересам яких суспільних груп вони відповідали.

Джерела. П10 §7, с.39-43

Урок 10. Державотворення УНР та кримськотатарський рух у 1917 році

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати українське й кримськотатарське державотворення та їхні відмінності.

Актуалізація (5 хв). За якими ознаками можна визначати територію держави, якщо населення багатонаціональне?

Опорний конспект (18 хв)

Після проголошення УНР Центральна Рада формувала органи управління, готувала вибори й намагалася провести земельні та соціальні реформи. Війна вимагала власної дипломатії та боєздатного війська. Січові стрільці, створені в Києві з вихідців із західноукраїнських земель, стали одним із найдієвіших українських формувань; згодом їх очолив Євген Коновалець.

УЦР визначала територію УНР через етнографічний принцип, але Крим до переліку дев'яти губерній III Універсалу не включила. Це не тотожне відмові від інтересу до півострова: стратегічне значення Криму та Чорноморського флоту стало особливо виразним у 1918 році.

Кримськотатарський національний рух створив представницькі органи й скликав Курултай. Номан Челебіджіхан і Джафер Сейдамет обстоювали національне самовизначення. Кримська Народна Республіка стала спробою демократичного державотворення. Більшовицьке встановлення влади на півострові знищило ці інституції; Челебіджіхана вбили. Обидва рухи діяли в умовах розпаду імперської влади й зовнішнього насильства.

Дата / період	Подія / процес
листопад 1917	Створення Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців у Києві
грудень 1917	Курултай та проголошення Кримської Народної Республіки
початок 1918	Більшовицьке встановлення влади в Криму

Основні поняття. Курултай - національний з'їзд кримськотатарського народу; самовизначення - право народу визначати свій політичний статус; етнографічний принцип - урахування розселення населення при визначенні території.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте УЦР і Курултай за представництвом та метою. 2. Поясніть значення власних збройних сил для реалізації демократичної програми.

Підсумок (4 хв). Чи входив Крим до території УНР, проголошеної III Універсалом?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте український і кримськотатарський національні рухи 1917 року: орган представництва, вимоги, перешкоди.

Джерела. П10 §§7,9, с.39-43,49-52

Урок 11. Перша війна більшовицької Росії проти УНР та IV Універсал

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати зв'язок більшовицької агресії з проголошенням незалежності УНР.

Актуалізація (5 хв). Чи достатньо проголосити республіку, щоб захистити її від зовнішньої агресії?

Опорний конспект (18 хв)

Раднарком Росії поєднував декларативне визнання самовизначення народів з ультиматумом Центральній Раді та військовим втручанням. У Харкові більшовики створили альтернативний радянський уряд, який використовували для виправдання наступу. Це дало змогу подавати зовнішню агресію як внутрішню боротьбу за владу.

Війська більшовицької Росії наступали на Київ. УНР бракувало дисциплінованої регулярної армії, узгодженого командування й часу на реформування управління. Бій під Крутами став прикладом опору українських військових і добровольців; його значення полягає у захисті держави, а не в міфологізації складу чи чисельності учасників.

IV Універсал проголосив УНР самостійною, незалежною державою. Це створювало правову основу для окремих мирних переговорів. Захоплення Києва військами Михайла Муравйова супроводжувалося терором. Втрата столиці не означала припинення існування УНР: її уряд продовжив дипломатичну й військову боротьбу.

Дата / період	Подія / процес
грудень 1917	Ультиматум Раднаркому та початок війни
9 (22) січня 1918	IV Універсал
29 січня 1918	Бій під Крутами
лютий 1918	Захоплення Києва більшовицькими військами

Основні поняття. Ультиматум - вимога з погрозою застосування сили; незалежність - верховенство власної державної влади; терор - насильство для залякування й придушення опору.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть причинний ланцюг від ультиматуму до IV Універсалу. 2. Поясніть, чому наявність створеного агресором «місцевого уряду» не скасовує зовнішнього втручання.

Підсумок (4 хв). Яка головна зміна порівняно з III Універсалом?

Домашня робота (2 хв). Поясніть у 5-6 реченнях зв'язок більшовицької агресії та проголошення незалежності УНР.

Джерела. П10 §8, с.44-49

Урок 12. Берестейський мир і Кримський похід Петра Болбочана

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Оцінювати можливості й обмеження зовнішньої допомоги УНР у 1918 році.

Актуалізація (5 хв). Чому молода держава могла шукати військової допомоги в інших країн?

Опорний конспект (18 хв)

УНР уклала в Бересті мирний договір із Центральними державами. Договір означав міжнародне визнання та вихід із війни, а звернення по військову допомогу дало можливість витіснити більшовицькі війська. Натомість Україна брала на себе господарські зобов'язання, насамперед постачання продовольства.

Навесні 1918 року українські частини разом із німецькими й австро-угорськими військами повернули контроль над значною частиною території УНР. Водночас союзне командування дедалі сильніше втручалось у внутрішні справи. Невиконання очікуваних поставок та земельні конфлікти загострили суперечності між УЦР і військовою адміністрацією союзників.

Кримська група Петра Болбочана здійснила швидкий наступ на півострів, подолати укріплення біля Чонгара та зайняла Сімферополь. Метою було усунення більшовицької влади й посилення українських позицій щодо флоту. Через вимоги німецького командування українські частини залишили Крим. Успішна операція не перетворилася на тривале політичне закріплення півострова за УНР.

Дата / період	Подія / процес
9 лютого 1918	Берестейський мир УНР із Центральними державами
березень 1918	Повернення української влади до Києва
квітень 1918	Кримський похід Петра Болбочана

Основні поняття. Мирний договір - угода про припинення війни та умови взаємин; міжнародне визнання - прийняття держави як учасника міжнародних відносин; військова допомога - підтримка союзника силами чи ресурсами.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть баланс «здобутки - залежності» Берестейського миру. 2. Поясніть відмінність між успішним військовим походом і встановленням державного суверенітету.

Підсумок (4 хв). Чому українські війська залишили Крим після успішного наступу?

Домашня робота (2 хв). Складіть баланс Берестейського миру: два здобутки УНР і дві залежності, які створювала угода.

Джерела. П10 §10, с.53-57

Урок 13. Закони Центральної Ради та Конституція УНР

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати демократичні принципи УНР і відрізнити ухвалення закону від його реалізації.

Актуалізація (5 хв). Для чого державі потрібна конституція в умовах війни?

Опорний конспект (18 хв)

Узимку й навесні 1918 року Центральна Рада розбудовувала правову основу УНР: регулювала громадянство, землю, державні символи та грошовий обіг. Закон про національно-персональну автономію передбачав культурне й організаційне самоврядування національних спільнот. Земельна політика орієнтувалася на соціалізацію землі, однак її проведення викликало суперечки.

Конституція УНР, ухвалена 29 квітня 1918 року, закріплювала народний суверенітет, громадянські права, рівність незалежно від статі й національності та поділ державних функцій. Центральне місце посідали Всенародні збори як законодавчий орган; уряд мав бути відповідальним перед парламентом.

Конституція не запроваджувала посади президента. Тому Михайла Грушевського коректно називати головою Центральної Ради, а не конституційним президентом УНР. Того самого дня гетьманський переворот припинив діяльність УЦР, і Конституція не набула практичної дії. Демократичний задум зіткнувся з нестачею часу, адміністративних ресурсів і військової опори.

Дата / період	Подія / процес
січень 1918	Закон про національно-персональну автономію
березень 1918	Затвердження тризуба як державного герба УНР
29 квітня 1918	Ухвалення Конституції УНР та гетьманський переворот

Основні поняття. Конституція - основний закон держави; народний суверенітет - визнання народу джерелом влади; соціалізація землі - передання землі у загальнонародне користування без приватної земельної власності.

Робота на уроці (14 хв). 1. Назвіть три демократичні принципи Конституції. 2. Поясніть, які інституції необхідні, щоб конституційні права реально діяли.

Підсумок (4 хв). Чому твердження «Конституція УНР зробила Грушевського президентом» хибне?

Домашня робота (2 хв). Оберіть три положення Конституції УНР і поясніть, як вони мали обмежувати свавілля влади.

Джерела. П10 §10, с.53-58

Урок 14. Практична робота 2 · Від автономії до незалежності УНР

10 клас • Застосування знань і вмінь • 45 хв

Мета. Простежувати зміну державної програми УЦР через Універсали.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Навчальні картки (переказ змісту актів). А: Україна має самостійно впорядкувати своє життя, не відокремлюючись від Росії. Б: українська автономія має бути остаточно вирішена Установчими зборами; передбачено компроміс із Тимчасовим урядом. В: проголошується УНР, демократичні права та соціальні перетворення, але зберігається федеративна перспектива. Г: УНР проголошується незалежною державою.

Контекст: Тимчасовий уряд обмежував українське самоврядування; після більшовицького перевороту зросла загроза військового втручання. Проголошені права залежали від здатності створити адміністрацію, фінансову систему та військо.

Картки передають основну ідею документів своїми словами. Аналізуйте не окреме гасло, а зміну політичного статусу та історичні обставини.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Установіть відповідність між картками А-Г та I-IV Універсалами.
- [4 бали]** Порівняйте картки В і Г: державний статус, відносини з Росією, можливості зовнішньої політики.
- [3 бали]** Поясніть три чинники, які вплинули на перехід від автономії до незалежності.
- [3 бали]** Сформулюйте висновок: чому ухвалення демократичних законів не забезпечило автоматичного збереження УНР?

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П10 §§6-10, с.31-58

Урок 15. Узагальнення і тематичне оцінювання 2 · Центральна Рада

10 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити розуміння еволюції української державності у 1917-1918 роках.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Для узагальнення простежте зміну статусу України, становлення влади, першу більшовицьку агресію та зовнішню політику. У відповіді відрізняйте проголошену норму від її практичної реалізації.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- 1. [1 бал]** Який Універсал проголосив незалежність УНР? А: I; Б: II; В: III; Г: IV.
- 2. [1 бал]** Розташуйте: А - Берестейський мир; Б - I Універсал; В - III Універсал; Г - IV Універсал.
- 3. [2 бали]** Поясніть поняття «автономія» та «суверенітет» і покажіть відмінність.
- 4. [2 бали]** Назвіть дві функції Генерального секретаріату або поясніть його місце в системі УЦР.
- 5. [3 бали]** Поясніть три причини, через які програма УЦР змінилася від автономії до незалежності.
- 6. [3 бали]** Оцініть тезу: «Берестейський мир розв'язав усі проблеми УНР». Наведіть здобуток, нову залежність та висновок.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П10 §§5-10, с.25-58

Урок 16. Українська Держава Павла Скоропадського

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати гетьманську модель держави з політикою Центральної Ради.

Актуалізація (5 хв). Чому земельне питання могло одночасно створювати підтримку влади й опір їй?

Опорний конспект (18 хв)

29 квітня 1918 року Павло Скоропадський установив гетьманську владу. Українська Держава спиралася на консервативні кола, землевласників, підприємців, чиновництво та підтримку німецько-австро-угорського командування. Гетьман зосередив значні повноваження, відновив приватну власність і намагався стабілізувати адміністрацію, фінанси та транспорт.

Здобутками стали розбудова державного апарату, дипломатичні відносини, українські університети та Українська академія наук. Водночас повернення поміщицьких маєтків, продовольчі реквізиції й каральні дії викликали селянський опір. Соціальна база режиму виявилася вузькою за потреби державотворення.

Кримський крайовий уряд Сулеймана Сулькевича прагнув окремого статусу півострова. Гетьманський уряд використовував економічний тиск і переговори, обговорюючи приєднання Криму на автономних умовах. Реалізувати домовленості не встигли. Поразка Центральних держав позбавила гетьмана зовнішньої опори, а його грамота про федерацію з майбутньою найбільшовицькою Росією відштовхнула частину українських прихильників.

Дата / період	Подія / процес
29 квітня 1918	Установлення Гетьманату
літо-осінь 1918	Переговори про статус Криму
14 листопада 1918	Заснування УАН; федеративна грамота
14 грудня 1918	Зречення Скоропадського

Основні поняття. Гетьманат - форма влади Української Держави 1918 року; реквізиція - примусове вилучення майна владою; консерватизм - орієнтація на порядок, традиційні інституції й поступові зміни.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте УЦР і Гетьманат щодо землі, влади та союзників. 2. Поясніть, як культурні здобутки могли поєднуватися з гострим соціальним конфліктом.

Підсумок (4 хв). Які дві обставини особливо послабили Гетьманат наприкінці 1918 року?

Домашня робота (2 хв). Складіть таблицю здобутків і суперечностей Гетьманату; кожен висновок підкріпіть конкретним фактом.

Джерела. П10 §11, с.59-65

Урок 17. Директорія та відновлення УНР

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати прихід Директорії до влади та труднощі її державної політики.

Актуалізація (5 хв). Які сили могли об'єднатися проти гетьмана, маючи різні погляди на майбутнє?

Опорний конспект (18 хв)

Директорію створили як керівний орган антигетьманського повстання. До її складу ввійшли Володимир Винниченко, Симон Петлюра та інші діячі. Перемога повстанців під Мотовилівкою відкрила шлях до Києва; після зречення гетьмана було відновлено УНР. Директорія проголосила повернення демократичних свобод і соціальних перетворень.

Трудовий конгрес мав надати владі представницьку основу, проте виборче представництво пов'язували з належністю до «трудових» верств. Суперечності між керівниками, земельні конфлікти, слабкість адміністрації та наступ зовнішніх сил звужували можливості уряду. Петлюра поступово став провідним військово-політичним керівником УНР.

На півдні ситуацію ускладнювали присутність Антанти й боротьба за Крим. Після уряду Сулькевича діяв крайовий уряд Соломона Крима, орієнтований на небільшовицьку Росію та Антанту. Переговори про зв'язок півострова з Україною не завершилися приєднанням. Умови 1918-1919 років показали, що декларації державності без стабільного війська й управління залишалися вразливими.

Дата / період	Подія / процес
листопад 1918	Створення Директорії та антигетьманське повстання
18 листопада 1918	Бій під Мотовилівкою
грудень 1918	Відновлення влади УНР у Києві
січень 1919	Трудовий конгрес України

Основні поняття. Директорія - колегіальний керівний орган УНР; повстання - збройний виступ проти влади; представництво - участь обраних делегатів у прийнятті рішень.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте ланцюг подій від створення Директорії до Трудового конгресу. 2. Визначте внутрішні й зовнішні причини нестійкості УНР.

Підсумок (4 хв). Чому Трудовий конгрес не був парламентом на основі загального рівного виборчого права?

Домашня робота (2 хв). Поясніть три труднощі Директорії та вкажіть, які з них були внутрішніми, а які зовнішніми.

Джерела. П10 §12, с.65-75; §11, с.63-65

Урок 18. Листопадовий зрив і проголошення ЗУНР

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати передумови створення та державні інституції ЗУНР.

Актуалізація (5 хв). Які можливості відкриває розпад імперії для народів, що не мають держави?

Опорний конспект (18 хв)

Поразка Австро-Угорщини у війні спричинила розпад імперії. Українські діячі Галичини й Буковини створили Українську Національну Раду та заявили про право на власну державу. Польський рух також претендував на Східну Галичину, насамперед на Львів, що загострило боротьбу за владу.

У ніч на 1 листопада 1918 року українські військові під керівництвом Дмитра Вітовського взяли під контроль ключові установи Львова. Листопадовий зрив започаткував українську владу. Згодом законодавчо закріпили назву Західноукраїнська Народна Республіка. Євген Петрушевич очолив її політичне керівництво, а Державний секретаріат виконував урядові функції.

ЗУНР формувала місцеве управління, військо, суди, запроваджувала українську мову в державному житті та гарантувала права національних меншин. Земельна реформа мала розв'язати селянське питання, але війна обмежувала її проведення. Прагнення соборності поєднувалося з потребою щоденно захищати республіку й домагатися міжнародного визнання.

Дата / період	Подія / процес
18 жовтня 1918	Створення Української Національної Ради
1 листопада 1918	Листопадовий зрив у Львові
13 листопада 1918	Законодавче оформлення ЗУНР

Основні поняття. Листопадовий зрив - установлення української влади у Львові; Державний секретаріат - уряд ЗУНР; соборність - державна єдність українських земель.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте обставини виникнення УНР і ЗУНР. 2. Назвіть три ознаки, які дозволяють говорити про створення держави, а не лише політичного руху.

Підсумок (4 хв). Чим відрізняються 1 і 13 листопада 1918 року?

Домашня робота (2 хв). Підготуйте хронологічну довідку про утворення ЗУНР та коротко схарактеризуйте роль Євгена Петрушевича.

Джерела. П10 §13, с.75-83

Урок 19. Польсько-українська війна та Акт Злуки

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати причини війни та історичне значення об'єднання УНР і ЗУНР.

Актуалізація (5 хв). Що об'єднує поняття незалежності та соборності, а що їх відрізняє?

Опорний конспект (18 хв)

Український і польський національні проєкти претендували на Східну Галичину. У Львові українська влада зіткнулася зі збройним польським опором; у листопаді 1918 року українські війська залишили місто. Для оборони ЗУНР створили Галицьку армію, яка мала більш упорядковану організацію, ніж багато повстанських формувань Наддніпрянщини.

Керівництво двох українських республік прагнуло об'єднання. Передвступний договір у Фастові підготував Акт Злуки, урочисто проголошений у Києві 22 січня 1919 року. ЗУНР стала Західною областю УНР, зберігаючи окремі установи до остаточного визначення державного устрою.

Злука мала велике символічне й політичне значення: засвідчила прагнення єдиної української держави. Однак війна, різний міжнародний контекст і суперечності керівників перешкодили повному об'єднанню управління та армій. Символ соборності пережив військову поразку і став важливою частиною державницької традиції.

Дата / період	Подія / процес
листопад 1918	Початок війни за Східну Галичину
1 грудня 1918	Передвступний договір у Фастові
22 січня 1919	Проголошення Акта Злуки

Основні поняття. Акт Злуки - проголошення об'єднання УНР і ЗУНР; Галицька армія - збройні сили західноукраїнської держави; ЗоУНР - Західна область УНР.

Робота на уроці (14 хв). 1. Позначте на карті Київ, Львів, Фастів і річку Збруч. 2. Розділіть наслідки Злуки на безпосередні та довготривалі.

Підсумок (4 хв). Чи створив Акт Злуки одразу єдиний адміністративний і військовий механізм?

Домашня робота (2 хв). Поясніть історичне значення Акта Злуки й дві причини незавершеності практичного об'єднання.

Джерела. П10 §13, с.75-83

Урок 20. Буковина, Закарпаття та присутність Антанти на півдні

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Зіставляти прагнення населення з міжнародними рішеннями щодо українських земель.

Актуалізація (5 хв). Чому після світової війни рішення про кордони залежали і від місцевих рухів, і від великих держав?

Опорний конспект (18 хв)

На Буковині українські збори в Чернівцях у листопаді 1918 року висловилися за приєднання української частини краю до української держави. Проте територію зайняли румунські війська. Хотинське повстання 1919 року було виступом проти румунського панування; його придушення спричинило жертви й утечу населення.

На Закарпатті діяли ради з різними зовнішніми орієнтаціями. Хустський з'їзд у січні 1919 року підтримав об'єднання з Україною. Однак післявоєнні домовленості привели до включення краю до Чехословаччини з обіцянкою автономії. Місцеве волевиявлення не мало достатньої військової та дипломатичної підтримки для реалізації соборницького рішення.

Антанта висадила війська на півдні України, зокрема в Одесі, прагнучи впливати на ситуацію після світової війни й підтримати антибільшовицькі сили. Її керівництво переважно орієнтувалося на відновлення небільшовицької Росії, тому УНР не отримала очікуваного визнання. Навесні 1919 року інтервенційні війська залишили основні зайняті міста.

Дата / період	Подія / процес
3 листопада 1918	Буковинське віче
грудень 1918	Висадка сил Антанти в Одесі
січень 1919	Хустський з'їзд; Хотинське повстання
1919	Включення Закарпаття до Чехословаччини

Основні поняття. Віче - масове громадське зібрання; інтервенція - зовнішнє військове втручання; автономія - самоврядування у складі держави.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте таблицю «край - рішення українського руху - фактичний результат». 2. Поясніть, чому Антанта не стала надійним союзником УНР.

Підсумок (4 хв). Який розрив між прагненнями та реальністю показують події в Хусті?

Домашня робота (2 хв). На карті знайдіть Буковину, Закарпаття й Одесу; для кожного регіону запишіть головну політичну суперечність.

Джерела. П10 §§12-13, с.65-83

Урок 21. Друга війна більшовицької Росії проти УНР

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Визначати причини військових невдач Директорії та зміни її політики.

Актуалізація (5 хв). Чому повстанський рух не завжди перетворюється на регулярну армію?

Опорний конспект (18 хв)

Після відходу німецьких військ більшовицька Росія розпочала новий наступ. Створений за її участю радянський уряд України використовувався для заперечення зовнішньої агресії. На початку 1919 року більшовики зайняли Харків, а згодом Київ. УНР опинилася у війні одночасно проти кількох сил.

Директорія намагалася провести земельну реформу, підтримати державні установи та права національних спільнот. Проте брак ресурсів, слабка дисципліна частини війська, епідемії й отаманщина ускладнювали керування. Невдоволення більшовицькими вилученнями продовольства породжувало нові повстання, однак вони не завжди координувалися з урядом УНР.

У керівництві точилися суперечки про союзників і соціально-економічний курс. Після відходу Винниченка посилилася роль Симона Петлюри. Уряд переїздив разом із фронтом; збереження організованої армії стало умовою продовження державності. Військові поразки пояснюються сукупністю зовнішнього тиску й внутрішніх труднощів, а не одним рішенням чи однією особою.

Дата / період	Подія / процес
кінець 1918 - початок 1919	Новий більшовицький наступ
16 січня 1919	УНР оголосила війну більшовицькій Росії
5 лютого 1919	Захоплення Києва більшовиками

Основні поняття. Державне будівництво - створення органів та правил управління; отаманщина - розпорошення військової влади між самостійними командирами; національна політика - відносини держави з національними спільнотами.

Робота на уроці (14 хв). 1. Відокремте причини зовнішнього й внутрішнього характеру. 2. Поясніть, чому антибільшовицьке повстання не завжди означало підтримку Директорії.

Підсумок (4 хв). Який чинник поєднував військову та адміністративну слабкість УНР?

Домашня робота (2 хв). Складіть схему причин послаблення Директорії під час другого більшовицького наступу.

Джерела. П10 §12, с.65-75

Урок 22. УСРР, «воєнний комунізм» та червоний терор

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Розкривати механізми встановлення більшовицької влади та її економічної політики.

Актуалізація (5 хв). Як примусове вилучення врожаю впливає на бажання селянина виробляти більше?

Опорний конспект (18 хв)

Більшовики оформлювали свою владу в Україні через радянські установи й уряд УСРР. Конституція 1919 року проголошувала владу трудящих, але реальні рішення зосереджувалися в комуністичній партії, підпорядкованій російському центру. Політична конкуренція обмежувалася, а надзвичайні каральні органи придушували опір.

«Воєнний комунізм» включав націоналізацію промисловості, обмеження приватної торгівлі, централізований розподіл і примусове вилучення продовольства.

Продрозкладка означала встановлені владою обсяги здавання продукції, що забирали в селян стимул виробляти більше. Наслідками були господарська криза, чорний ринок і масовий повстанський рух.

Червоний терор спрямовували проти реальних і уявних противників. Насильство застосовували за соціальною чи політичною ознакою, часто без належного суду. Українські націонал-комуністи намагалися поєднати соціалістичний проєкт із самостійністю українського політичного життя, але наштовхувалися на централізм більшовицької партії.

Дата / період	Подія / процес
січень 1919	Закріплення назви УСРР
березень 1919	Перша Конституція УСРР
1919-1921	Політика «воєнного комунізму» та масовий опір

Основні поняття. Націоналізація - перехід власності до держави; продрозкладка - примусові продовольчі поставки за встановленими нормами; націонал-комунізм - спроба поєднати комуністичні ідеї з національними інтересами.

Робота на уроці (14 хв). 1. Простежте зв'язок продрозкладки зі скороченням виробництва. 2. Порівняйте проголошену «владу рад» із фактичним партійним контролем.

Підсумок (4 хв). Чому «воєнний комунізм» викликав селянські виступи?

Домашня робота (2 хв). Поясніть три складники «воєнного комунізму» та один наслідок кожного для населення.

Джерела. П10 §12, с.70-75; §15, с.89-94

Урок 23. Отаманщина, Нестор Махно та Холодний Яр

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати різні напрями повстанського руху та їхній вплив на державотворення.

Актуалізація (5 хв). Які переваги й ризики має військова самоорганізація окремих місцевостей?

Опорний конспект (18 хв)

Отаманщина виникала через слабкість центральної влади, озброєність населення й місцеві соціальні конфлікти. Командири спиралися на авторитет у своїх громадах, змінювали союзників і не завжди виконували накази загального штабу. Це давало мобільність у боротьбі, але ускладнювало створення дисциплінованої державної армії.

Нестор Махно очолив селянський анархістський рух на півдні України. Його програма наголошувала на вільному самоврядуванні громад і запереченні примусової державної влади. Махновці боролися з різними арміями та укладали тимчасові союзи з більшовиками проти білих. Після розгрому спільного ворога більшовицьке керівництво ліквідувало союз.

Холодноярський рух на Черкащині поєднував місцеву самооборону з українською державницькою орієнтацією. Брати Чучупаки стали його відомими організаторами. Назва «Холодноярська республіка» позначає повстанську організацію території, а не міжнародно визнану державу. Рух продовжував опір більшовикам і після основних поразок регулярних українських армій.

Дата / період	Подія / процес
1918-1921	Основний період махновського руху
1919-1922	Активна боротьба повстанців Холодного Яру
1920	Тимчасовий союз махновців із більшовиками проти Врангеля

Основні поняття. Анархізм - політична течія, що заперечує примусову державну владу; повстанська армія - військо нерегулярного походження; місцеве самоврядування - вирішення громадою власних справ.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте махновців і холодноярців: мета, територія, ставлення до держави. 2. Наведіть перевагу й недолік децентралізованого опору.

Підсумок (4 хв). Чому всі антибільшовицькі сили не можна вважати однією політичною течією?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте махновський рух і Холодний Яр за ідеями, соціальною опорою та ставленням до централізованої влади.

Джерела. П10 §§12,14-15, с.65-75,84-94

Урок 24. Чортківська офензива та похід українських армій на Київ

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Встановлювати зв'язок між воєнними успіхами, ресурсами та політичною стратегією.

Актуалізація (5 хв). Чи означає успішний наступ остаточну перемогу у війні?

Опорний конспект (18 хв)

Навесні 1919 року польський наступ, посилений новими силами й міжнародною підтримкою, поставив ЗоУНР у критичне становище. Галицька армія відступила на південний схід. У червні вона здійснила Чортківську офензиву: контрнаступ тимчасово відкинув польські війська, але нестача боєприпасів і перевага противника не дозволили закріпити успіх.

У липні Галицька армія перейшла Збруч і з'єдналася з Армією УНР. Українські війська розпочали спільний наступ на більшовиків. Водночас керівництва мали різні пріоритети: повернення Галичини, боротьбу за Наддніпрянщину та пошук зовнішніх союзників.

Наприкінці серпня українські частини увійшли до Києва, але зіткнулися з білогвардійцями Денікіна, які не визнавали незалежності України. Відступ українців із міста отримав назву «Київська катастрофа». Подія показала небезпеку неузгодженої політики щодо третьої сили та відсутності спільного стратегічного рішення.

Дата / період	Подія / процес
7-28 червня 1919	Чортківська офензива
липень 1919	Перехід Галицької армії за Збруч
30-31 серпня 1919	Вхід українських військ до Києва та конфлікт із денікінцями

Основні поняття. Офензива - наступальна операція; стратегія - загальний план ведення боротьби; «Київська катастрофа» - зрив закріплення української влади в Києві у серпні 1919 року.

Робота на уроці (14 хв). 1. На карті простежте рух від Чорткова через Збруч до Києва. 2. Поясніть, чому тактична перемога не завжди змінює результат війни.

Підсумок (4 хв). Яка назва операції правильна: «Чотківська» чи «Чортківська»?

Домашня робота (2 хв). Позначте на часовій шкалі Чортківську офензиву, перехід за Збруч і вступ українських частин до Києва.

Джерела. П10 §§13-14, с.75-89

Урок 25. Денікінський режим та Перший зимовий похід

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати неприйняття білого режиму та значення рейдової боротьби Армії УНР.

Актуалізація (5 хв). Чому противники більшовиків не обов'язково були союзниками української незалежності?

Опорний конспект (18 хв)

Армія Антона Денікіна виступала за «єдину й неподільну Росію», тому заперечувала право України на незалежність. Білий режим обмежував українське культурне життя, повертав попередніх власників і застосовував репресії. Його політика відштовхнула значну частину селянства й національного руху; на захоплених територіях відбувалися й антиєврейські погроми.

Восени 1919 року українські армії опинилися між більшовиками, білогвардійцями та польськими силами. Ситуацію погіршила епідемія тифу. Частина військ змушена була шукати окремих угод, тоді як Армія УНР зберегла власну боротьбу.

Перший зимовий похід під командуванням Михайла Омеляновича-Павленка став рейдом тилами противників. Його метою було уникнути знищення, підтримати зв'язок із населенням і зберегти ядро армії. Наприкінці 1919 року більшовики знову встановлювали контроль над Україною, поєднуючи тактичні поступки в національному питанні з відновленням партійної монополії.

Дата / період	Подія / процес
літо-осінь 1919	Денікінський режим на значній частині України
6 грудня 1919 - 6 травня 1920	Перший зимовий похід
кінець 1919	Повернення більшовицької влади

Основні поняття. Білий рух - антибільшовицькі сили з різними програмами відновлення Росії; рейд - тривала рухома операція в тилу противника; тиф - інфекційна хвороба, епідемія якої послабила армії.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте ставлення Денікіна й УНР до української державності. 2. Визначте, що міг зберегти зимовий похід навіть без утримання столиці.

Підсумок (4 хв). Яким був головний результат Першого зимового походу?

Домашня робота (2 хв). Поясніть суперечність між білим рухом і УНР та значення Першого зимового походу.

Джерела. П10 §§14-15, с.84-94

Урок 26. Націонал-комунізм і Варшавська угода 1920 року

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати шляхи пошуку української державності та оцінювати союз УНР із Польщею.

Актуалізація (5 хв). Яких поступок держава може зазнати, укладаючи союз під час військової кризи?

Опорний конспект (18 хв)

Націонал-комуністи вважали, що соціалістичні перетворення мають поєднуватися з українською політичною та культурною самостійністю. Боротьбисти й укапісти намагалися діяти в цьому напрямі, але російський партійний центр не допускав незалежного комуністичного курсу України. Входження частини боротьбистів до більшовицької партії не усунило централізованого контролю.

Для УНР пошук союзника привів до Варшавської угоди Симона Петлюри з Юзефом Пілсудським. Польща визнавала УНР і надавала військову підтримку; українська сторона погоджувалася на кордон, який залишав західноукраїнські землі під польською владою. Тому угода викликала гостре неприйняття серед багатьох галичан.

Спільний наступ привів до зайняття Києва, але більшовицький контрнаступ змінив ситуацію. Поразка Червоної армії під Варшавою та оборона Замостя, де діяли українські частини Марка Безручка, зупинили радянське просування. Однак Польща уклала мир без участі УНР, і військовий союз не забезпечив української незалежності.

Дата / період	Подія / процес
квітень 1920	Варшавська політична й військова угоди
травень 1920	Спільний польсько-український вступ до Києва
серпень 1920	Битва під Варшавою; оборона Замостя
18 березня 1921	Ризький мир

Основні поняття. Боротьбисти - українська ліва політична течія; укапісти - члени Української комуністичної партії; військово-політичний союз - угода про спільні дії та взаємні зобов'язання.

Робота на уроці (14 хв). 1. Назвіть вигоду та ціну Варшавської угоди для УНР. 2. Порівняйте мету націонал-комуністів із метою уряду Петлюри.

Підсумок (4 хв). Чи означала перемога над більшовиками під Варшавою автоматичне відновлення УНР?

Домашня робота (2 хв). Сформулюйте аргументи прихильника й критика Варшавської угоди; відокремте факти від оцінок.

Джерела. П10 §§15-16, с.89-101

Урок 27. Розгром Врангеля та червоний терор у Криму

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Відрізнати завершення військової операції від репресій проти полонених і цивільних.

Актуалізація (5 хв). Чому завершення бойових дій не гарантує безпеки для переможених і цивільних?

Опорний конспект (18 хв)

Після невдач Денікіна командування білими силами перебрав Петро Врангель. Його армія спиралася на Крим і намагалася поширити контроль на південь України. Зміни соціальної риторики не подолали головних суперечностей білого руху з українським державотворенням.

Восени 1920 року більшовицькі війська Південного фронту на чолі з Михайлом Фрунзе, за участі махновських сил, провели наступ на Крим. Прорив укріплень Перекопу та Сиваша змусив армію Врангеля евакуюватися. Після цього більшовики розпочали ліквідацію махновського руху, який уже не був потрібний як союзник.

У Криму встановлення радянської влади супроводжувалося масовим терором. Жертвами стали колишні військові, службовці та цивільні, яких оголошували «класовими ворогами». Реєстрацію й обіцянки безпеки використовували для контролю над людьми. Точні оцінки кількості загиблих різняться, тому важливо розрізнати підтверджений масовий характер репресій і дискусії про їхню чисельність.

Дата / період	Подія / процес
весна 1920	Врангель очолив білі сили на півдні
листопад 1920	Перекопсько-Чонгарська операція та евакуація білих
1920-1921	Масовий червоний терор у Криму

Основні поняття. Евакуація - організоване виведення людей і майна; військовополонений - особа зі складу ворожих сил, захоплена під час війни; «класовий ворог» - репресивний ідеологічний ярлик.

Робота на уроці (14 хв). 1. Відокремте бойові дії від післявоєнних репресій. 2. Поясніть, чому завершення фронтової боротьби не принесло населенню безпеки.

Підсумок (4 хв). Що сталося із союзом більшовиків і махновців після розгрому Врангеля?

Домашня робота (2 хв). Опишіть зв'язок розгрому Врангеля, розриву союзу з махновцями та встановлення більшовицького контролю над Кримом.

Джерела. П10 §16, с.95-101

Урок 28. Другий зимовий похід і підсумки Української революції

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Визначати причини поразки революції та її довготривале значення.

Актуалізація (5 хв). Які ресурси потрібні державному руху, крім підтримки ідеї незалежності?

Опорний конспект (18 хв)

У 1920-1921 роках селянські повстання тривали попри поразки регулярних українських армій. Причинами були продовольчі вилучення, репресії та прагнення місцевої самостійності. Проте рух був розпорошеним, виснаженим і не мав достатньої координації з еміграційним урядом УНР.

Другий зимовий похід мав підтримати антибільшовицьке повстання в Україні. Його організував Юрій Тютюнник. Нестача зброї, невдала координація та перевага противника спричинили поразку. Розстріл полонених учасників біля Базару став трагічним завершенням походу.

Поразку Української революції зумовили зовнішня агресія, брак міжнародної підтримки, ресурсів і єдиного командування, суперечності між соціальними та національними програмами. Водночас революція створила українські державні інституції, дипломатію, військову традицію й символи. Ідеї незалежності та соборності збереглися в еміграції, суспільній пам'яті та наступних визвольних рухах.

Дата / період	Подія / процес
1920-1921	Масовий антибільшовицький повстанський рух
листопад 1921	Другий зимовий похід
21 листопада 1921	Розстріл полонених під Базаром

Основні поняття. Уряд в еміграції - орган державного представництва поза власною територією; соборність - єдність українських земель; історичне значення - вплив події на подальший розвиток.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте таблицю причин поразки: зовнішні, військові, політичні, соціальні. 2. Доберіть три державницькі здобутки революції, які пережили її поразку.

Підсумок (4 хв). Чи дорівнює військова поразка відсутності історичних результатів?

Домашня робота (2 хв). Згрупуйте причини поразки революції на військові, політичні та міжнародні; додайте її історичні здобутки.

Джерела. П10 §16, с.95-101

Урок 29. Міжетнічні відносини та культура у 1914-1921 роках

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати суперечність між культурним піднесенням, демократичними правами та насильством війни.

Актуалізація (5 хв). Чому війна й слабкість державної влади посилюють небезпеку міжетнічного насильства?

Опорний конспект (18 хв)

Україна була багатонаціональною: українці, євреї, поляки, росіяни, кримські татари та інші спільноти переживали війну й зміну режимів. УНР проголошувала рівність громадян і національно-персональну автономію. Проте слабкість влади та збройне свавілля перешкоджали захисту прав на місцях.

Антиєврейські погроми здійснювали різні озброєні сили. Їх підживлювали антисемітизм, пошук «винних» у кризі, грабунок і безкарність. Урядові накази проти погромів не завжди забезпечували реальний захист. Відповідальність за конкретні злочини встановлюють щодо виконавців і командування; не можна переносити її на цілий народ.

Водночас розвивалися українська школа, університети, книговидання й театр. За Гетьманату засновано Українську академію наук, першим президентом якої став Володимир Вернадський. Творили Георгій Нарбут і Лесь Курбас. Війна знищувала ресурси та змушувала митців емігрувати, а більшовицька влада поступово підпорядковувала культуру ідеологічному контролю.

Дата / період	Подія / процес
1917	Розширення українського шкільництва; створення Молодого театру
1918	Заснування Української академії наук
1919	Особливо масштабна хвиля антиєврейських погромів

Основні поняття. Антисемітизм - ворожість до євреїв як спільноти; погром - масове насильство проти національної чи релігійної групи; культурне відродження - активний розвиток мови, освіти й мистецтва.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте проголошені права меншин із умовами їх реалізації. 2. Складіть мінітаблицю «діяч - галузь - внесок»: Вернадський, Нарбут, Курбас.

Підсумок (4 хв). Яке пояснення погромів є історично некоректним?

Домашня робота (2 хв). Оберіть один освітній або культурний здобуток 1917-1921 років і поясніть його значення для державності.

Джерела. П10 §§17-19, с.102-118; §§12,14, с.65-75,84-89

Урок 30. Практична робота 3 · Державні проєкти 1918-1921 років

10 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Порівнювати державні моделі та пояснювати взаємозв'язок внутрішньої й зовнішньої політики.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Матеріал А. Українська Держава Скоропадського відновила приватну власність, посилила адміністрацію та підтримувала освіту й науку; водночас залежала від Центральних держав і стикалася із селянським опором.

Матеріал Б. Директорія відновила УНР, проголосила соціальні зміни та створила Трудовий конгрес; її можливості обмежували зовнішні війни, суперечності керівництва та отаманщина. ЗУНР будувала власні установи й армію в умовах війни з Польщею, а Акт Злуки визначив спільну мету соборності.

Матеріал В. УНР уклала Варшавську угоду, отримавши військову підтримку за важкі територіальні поступки. Холодноярці продовжували державницький опір, а махновці обстоювали іншу, анархістську, модель суспільства. Матеріали є навчальним переказом.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Розташуйте: Акт Злуки; Гетьманат; Другий зимовий похід; Варшавська угода.
- [4 бали]** Порівняйте Гетьманат і Директорію за організацією влади, земельною політикою та зовнішньою опорою.
- [3 бали]** Поясніть різницю між соборницькою метою та фактичним об'єднанням установ УНР і ЗУНР.
- [3 бали]** Оцініть Варшавську угоду як вимушений вибір: наведіть аргумент на користь, аргумент проти та власний висновок.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П10 §§11-19, с.59-118

Урок 31. Узагальнення і тематичне оцінювання 3 · Боротьба за незалежність

10 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити вміння порівнювати державні проекти та пояснювати підсумки революції.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Під час узагальнення пов'яжіть Гетьманат, Директорію, ЗУНР, повстанський рух і міжнародні союзи. Уникайте пояснення всіх результатів лише особистими рисами одного керівника.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

1. [1 бал] Коли проголошено Акт Злуки? А: 29 квітня 1918; Б: 22 січня 1919; В: 18 березня 1921; Г: 1 листопада 1918.

2. [1 бал] Розташуйте: А - Другий зимовий похід; Б - Гетьманат; В - Варшавська угода; Г - Листопадовий зрив.

3. [2 бали] Поясніть поняття «соборність» та «отаманщина».

4. [2 бали] Порівняйте земельну політику Гетьманату й Директорії за однією спільною проблемою та відмінністю рішень.

5. [3 бали] Назвіть і поясніть одну зовнішню, одну військову та одну внутрішньополітичну причину поразки визвольної боротьби.

6. [3 бали] Оцініть тезу: «Після поразки 1921 року Українська революція не мала жодного значення». Наведіть два довготривалі результати та висновок.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П10 §§11-19, с.59-118

Урок 32. Формальний і реальний статус УСРР та утворення СРСР

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Відрізнати конституційний статус республіки від реального механізму влади.

Актуалізація (5 хв). Чи гарантує наявність власної конституції реальну самостійність республіки?

Опорний конспект (18 хв)

На початку 1920-х років УСРР формально мала власний уряд, конституцію та дипломатичні установи. Договори з радянською Росією об'єднували військове командування й ключові господарські відомства. Така «договірна федерація» залишала дедалі менше самостійності українським органам.

Християн Раковський, голова уряду УСРР, виступав за ширші права республік, але не заперечував більшовицького режиму. Сталінський план «автономізації» передбачав входження республік до Росії; натомість союз оформили як федерацію формально рівних республік. УСРР стала однією із засновниць СРСР.

Конституційне право виходу не супроводжувалося механізмом вільного політичного вибору. Єдина партія, силові органи та планове управління забезпечували контроль центру. Адміністративні реформи замінювали губернії округами й районами, а згодом запровадили області. Межі та установи республіки існували, але найважливіші рішення залежали від союзного керівництва.

Дата / період	Подія / процес
1920	Союзний договір УСРР і РСФРР
30 грудня 1922	Проголошення утворення СРСР
1924	Перша Конституція СРСР
1925	Ліквідація губерній в УСРР
1932	Запровадження обласного поділу

Основні поняття. Федерація - держава з розподілом повноважень між центром і складовими; централізація - зосередження рішень у центрі; автономізація - план включення республік до РСФРР як автономій.

Робота на уроці (14 хв). 1. Зіставте формальні права УСРР із реальними обмеженнями. 2. Поясніть, чому власний уряд ще не доводить суверенності.

Підсумок (4 хв). Який чинник найбільше обмежував самостійність УСРР?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте формальні права УСРР із механізмами союзного контролю, навівши по три приклади.

Джерела. П10 §20, с.119-122

Урок 33. Антибільшовицький опір і голод 1921-1923 років

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати поєднання природних, воєнних і політичних причин голоду.

Актуалізація (5 хв). Як відрізнити природну неврожайність від наслідків державної продовольчої політики?

Опорний конспект (18 хв)

Після багаторічної війни сільське господарство України було виснажене. Продрозкладка, репресії та примусова мобілізація викликали селянські повстання. Влада поєднувала військове придушення, амністії й агентурні операції з переходом до нової економічної політики.

Посуха 1921 року особливо вразила південні регіони. Природний чинник наклався на руйнування господарства та вилучення продовольства. Вивезення зерна й несвоєчасне визнання масштабів лиха в Україні посилили голод. Отже, пояснення тільки неврожаєм приховує роль державної політики.

Допомогу надавали міжнародні благодійні організації, зокрема Американська адміністрація допомоги. Водночас радянська влада використала кампанію допомоги для наступу на церкву та вилучення церковних цінностей. Масові смерті, сирітство, переселення й виснаження громад послабили селянський опір. Голод 1921-1923 років слід відрізнити від Голодомору 1932-1933 років за контекстом і механізмами.

Дата / період	Подія / процес
1921	Посуха та загострення продовольчої кризи
1921-1923	Масовий голод в Україні
1922	Розширення міжнародної допомоги голодуючим

Основні поняття. Продрозкладка - примусове вилучення продовольства за нормою; гуманітарна допомога - підтримка людей у кризі; конфіскація - примусове вилучення майна без відшкодування.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розподіліть причини голоду на природні та суспільно-політичні. 2. За картою визначте найбільш постраждалі регіони й можливі шляхи допомоги.

Підсумок (4 хв). Чому голод не можна пояснювати лише посухою?

Домашня робота (2 хв). Поясніть причини голоду 1921-1923 років та значення зовнішньої допомоги для порятунку населення.

Джерела. П10 §21, с.123-128

Урок 34. Неп і утвердження однопартійної влади

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати економічні поступки непу з незмінністю політичної диктатури.

Актуалізація (5 хв). Чому після господарської кризи влада може дозволити частину ринкових відносин?

Опорний конспект (18 хв)

Нова економічна політика стала відповіддю на господарський крах і масове невдоволення. Продрозкладку замінили продподатком: після його сплати селянин міг продавати надлишки. Дозволили приватну торгівлю, невеликі підприємства, оренду й кооперацію. Відновлення грошового обігу пожвавило обмін між містом і селом.

Держава зберігала контроль над великою промисловістю, банками, транспортом і зовнішньою торгівлею. Тому неп був змішаною господарською системою, а не відмовою більшовиків від політичних цілей. «Ножиці цін» між промисловими й сільськогосподарськими товарами показували внутрішні суперечності відбудови.

Економічне послаблення не означало політичного плюралізму. Опозиційні партії ліквідували, незалежні організації переслідували; у 1925 році припинила існування Українська комуністична партія. Преса й громадське життя залишалися під контролем. Неп допоміг відновити виробництво та втримати режим, але його ринкові елементи влада трактувала як тимчасовий інструмент.

Дата / період	Подія / процес
1921	Перехід до непу
1923	Криза збуту та «ножиці цін»
1925	Самоліквідація У КП під тиском партійного центру
кінець 1920-х	Згортання непу

Основні поняття. Продподаток - визначений наперед податок із селянського господарства; кооперація - добровільне об'єднання для спільної господарської діяльності; однопартійність - монополія однієї партії на владу.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте продрозкладку й продподаток за стимулами для виробника. 2. Наведіть приклад економічної свободи непу та політичного обмеження того самого часу.

Підсумок (4 хв). Якими «командними висотами» господарства держава не поступилася?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте продрозкладку й продподаток; поясніть, чому неп не означав політичної свободи.

Джерела. П10 §21, с.123-128; §20, с.119-122

Урок 35. Українізація та її згортання

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Розкривати суперечність між розвитком української культури та цілями партійного контролю.

Актуалізація (5 хв). Чому владі потрібна мова населення для освіти, управління та пропаганди?

Опорний конспект (18 хв)

Коренізація мала зміцнити більшовицьку владу серед неросійських народів через залучення місцевих кадрів і мов. В УСРР вона набула форми українізації: розширювали українське шкільництво, пресу, книговидання та використання мови в установах. Збільшувалася частка українців у державному апараті.

Олександр Шумський наполягав на активнішому проведенні українізації та критикував її бюрократичне гальмування. Микола Скрипник підтримував українську освіту й мовне впорядкування. Культурні середовища використали нові можливості значно ширше, ніж очікувала влада: виникли дискусії про європейські орієнтири та самостійність української культури.

Керівництво почало трактувати ці прагнення як «націоналістичний ухил». На початку 1930-х років українізацію згортали, а її активних діячів усували й репресували. Тиск на Скрипника завершився його самогубством 1933 року. Політика дала важливі культурні результати, але не захищала суспільство від диктатури й наступу русифікації.

Дата / період	Подія / процес
1923	Офіційний курс на коренізацію
1920-ті	Розширення українізації освіти й установ
1933	Різкий наступ на українізацію та смерть Скрипника

Основні поняття. Коренізація - залучення місцевих мов і кадрів до радянського управління; українізація - її українська форма; русифікація - витіснення української мови й культури російською.

Робота на уроці (14 хв). 1. Визначте цілі влади та результати для суспільства. 2. Поясніть, чому культурне пожвавлення стало загрозою для централізованого режиму.

Підсумок (4 хв). Чи була українізація тотожною незалежності України?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте діяльність Олександра Шумського й Миколи Скрипника; назвіть здобутки та межі українізації.

Джерела. П10 §22, с.129-134

Урок 36. Національні автономії та релігійне життя у 1920-х роках

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати національну політику й ставлення радянської влади до релігії.

Актуалізація (5 хв). Чим національна автономія відрізняється від незалежної держави?

Опорний конспект (18 хв)

Радянський центр створював національно-територіальні утворення та декларував рівність народів. Кримська АСРР постала 1921 року у складі РСФРР, а не УСРР. Молдавську АСРР утворили 1924 року в межах УСРР; її існування мало також зовнішньополітичний вимір у відносинах із Румунією.

Для національних меншин відкривали школи й видавали пресу рідними мовами, існували національні райони та сільради. Проте ці установи залишалися частиною однопартійної системи. Зміна політичного курсу могла швидко перетворити підтримувану громадську активність на підставу для переслідування.

Режим прагнув усунути церкву як незалежний суспільний авторитет. У 1921 році оформилася Українська автокефальна православна церква на чолі з Василем Липківським. Влада тимчасово використовувала церковні суперечності, але водночас проводила антирелігійну пропаганду, вилучала майно й переслідувала духовенство. У 1930 році УАПЦ примусили до самоліквідації.

Дата / період	Подія / процес
1921	Створення Кримської АСРР; оформлення УАПЦ
1924	Утворення Молдавської АСРР у складі УСРР
1930	Примусова самоліквідація УАПЦ

Основні поняття. АСРР - автономна радянська соціалістична республіка; автокефалія - самостійність помісної церкви; атеїзм - заперечення існування Бога, використане режимом як основа антирелігійної політики.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте підпорядкування Кримської та Молдавської автономій. 2. Поясніть відмінність між свободою невір'я і державним переслідуванням віруючих.

Підсумок (4 хв). До якої радянської республіки належала Кримська АСРР у 1920-х роках?

Домашня робота (2 хв). Складіть довідку про Кримську та Молдавську АСРР: рік утворення, державна належність, політичний контекст.

Джерела. П10 §§20,22,26, с.119-122,129-134,156-164

Урок 37. Форсована індустріалізація та директивна економіка

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Визначати джерела індустріального зростання та його суспільну ціну.

Актуалізація (5 хв). Звідки держава може брати ресурси для прискореного будівництва промисловості?

Опорний конспект (18 хв)

Керівництво СРСР прагнуло швидко створити важку промисловість і військово-промисловий потенціал. Хлібозаготівельні кризи використали як привід для посилення примусу щодо селян. Наприкінці 1920-х років ринкові механізми непу замінили директивними планами та жорстким державним розподілом ресурсів.

В Україні будували електростанції, металургійні й машинобудівні підприємства, розширювали видобуток вугілля. Символом став Дніпрогес. Пріоритет важкої промисловості забезпечував індустріальний стрибок, але споживчі галузі й житло отримували менше ресурсів. Планові показники часто були завищеними, а офіційні звіти не відображали повної картини.

Кошти залучали через вилучення ресурсів із села, державні позики, обмеження споживання та дешеvu, зокрема примусову, працю. Соціалістичне змагання й стахановський рух мали стимулювати продуктивність, але рекорди перетворювали на засіб підвищення норм. Індустріалізація збільшила промисловий потенціал і міське населення, водночас посиливши залежність людини від держави.

Дата / період	Подія / процес
1928	Початок першої п'ятирічки
1929	Курс на «великий перелом»
1932	Пуск Дніпрогесу
1935	Початок стахановського руху

Основні поняття. Індустріалізація - зростання машинної промисловості; директивна економіка - господарство за обов'язковими державними планами; ВПК - сукупність галузей, що забезпечують військове виробництво.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розділіть наслідки на виробничі здобутки та соціальні втрати. 2. Поясніть, чому зростання виплавки сталі не дорівнює автоматичному покращенню добробуту.

Підсумок (4 хв). Які галузі отримували перевагу в розподілі ресурсів?

Домашня робота (2 хв). Побудуйте схему «мета індустріалізації - джерела ресурсів - здобутки - соціальна ціна».

Джерела. П10 §23, с.135-141

Урок 38. Колективізація та Голодомор 1932-1933 років

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати механізми примусу та геноцидний характер Голодомору.

Актуалізація (5 хв). Чому вилучення всіх харчів і заборона виїзду роблять голод особливо руйнівним?

Опорний конспект (18 хв)

Суцільна колективізація означала примусове об'єднання селянських господарств у колгоспи. «Розкуркулення» використовували для конфіскації майна й виселення не лише заможних господарів, а й противників режиму. Опір проявлявся у повстаннях, відмові вступати до колгоспів, приховуванні зерна та інших формах непокорі.

Нереальні заготівельні плани, суцільні обшуки й вилучення харчів поставили села на межу виживання. «Чорні дошки» блокували торгівлю та постачання. Репресивний закон від 7 серпня 1932 року карав за привласнення колгоспного майна, а заборона виїзду голодуючих на початку 1933 року позбавляла можливості рятуватися. Поєднання цих заходів свідчить про цілеспрямовану політику влади, а не стихійне лихо.

Голодомор забрав мільйони життів, зруйнував родини й громади, завдав довготривалих демографічних та психологічних втрат. Влада приховувала злочин і карала за розповіді про нього. Голодомор є геноцидом українського народу; під час роботи з оцінками втрат потрібно розрізняти прямі смерті й ширші демографічні втрати.

Дата / період	Подія / процес
1929-1930	Масова примусова колективізація й «розкуркулення»
7 серпня 1932	Репресивний закон про охорону «соціалістичної власності»
1932-1933	Голодомор
січень 1933	Заборона виїзду голодуючих селян з України й Кубані

Основні поняття. Колгосп - колективне господарство під державним контролем; «чорна дошка» - режим господарської блокади й покарання; геноцид - дії з наміром знищити повністю або частково захищену національну, етнічну, расову чи релігійну групу.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте схему «державний захід - наслідок для родини». 2. Поясніть роль блокування виїзду в механізмі злочину.

Підсумок (4 хв). Які факти спростовують пояснення Голодомору лише неврожаєм?

Домашня робота (2 хв). За конспектом поясніть роль «чорних дощок», обшуків і заборони виїзду в механізмі Голодомору.

Джерела. П10 §24, с.142-149

Урок 39. Культ Сталіна, масові репресії та Великий терор

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Розпізнавати механізми тоталітарного контролю й масового терору.

Актуалізація (5 хв). Чому незалежний суд і презумпція невинуватості важливі для захисту людини?

Опорний конспект (18 хв)

Культ особи Сталіна представляв керівника як безпомилкового «вождя», а всі досягнення приписував його волі. Пропаганда, цензура й монополія партії обмежували альтернативні думки. Невдачі пояснювали діяльністю «шкідників» і «ворогів народу», створюючи виправдання для репресій.

Показові процеси, примусові зізнання, доноси й позасудові рішення перетворювали звинувачення на інструмент керування суспільством. Великий терор 1937-1938 років охопив партійні кадри, військових, інтелігенцію, селян, робітників і національні спільноти. НКВС проводив масові операції; планові «ліміти» арештів та страт робили терор системним.

Биківня поблизу Києва стала одним із місць таємного поховання страчених. Подібні місця виявлено в різних регіонах. Родини часто не знали долі близьких. Наслідками були загибель людей, руйнування професійних середовищ, страх, самоцензура й недовіра. Вивчення імен та біографій повертає жертвам людську гідність, яку режим намагався стерти.

Дата / період	Подія / процес
1930	Процес у справі «Спілки визволення України»
1937-1938	Великий терор
1937-1941	Масові поховання жертв репресій у Биківнянському лісі

Основні поняття. Культ особи - звеличення керівника до безпомилкового авторитета; НКВС - карально-адміністративний орган СРСР; позасудова репресія - покарання без належного судового розгляду.

Робота на уроці (14 хв). 1. Поясніть зв'язок пропаганди, доносу й страху. 2. За біографією репресованого з підручника відокремте доведені факти від ярликів обвинувачення.

Підсумок (4 хв). Чому офіційне «зізнання» на показовому процесі не є самодостатнім доказом?

Домашня робота (2 хв). Складіть причинну схему «культ керівника - пошук ворогів - репресії - суспільний страх».

Джерела. П10 §25, с.150-155

Урок 40. Русифікація, «Розстріляне відродження» та антицерковна політика

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати наступ на українську культуру та виправляти хронологічне змішування подій.

Актуалізація (5 хв). Чи можуть проголошені конституцією права співіснувати з масовими репресіями?

Опорний конспект (18 хв)

На початку 1930-х років влада згорнула українізацію й посилила контроль над культурою. Письменників, науковців і митців звинувачували у «націоналізмі» та «шкідництві». Назва «Розстріляне відродження» узагальнює долю покоління українського культурного піднесення, значну частину якого знищили або змусили замовкнути.

Микола Хвильовий, Микола Куліш, Лесь Курбас, Микола Зеров уособлюють різні напрями цього покоління. Репресії руйнували не тільки окремі біографії, а й школи, театри, видавничі та наукові середовища. Антираелігійні кампанії закривали храми, переслідували духовенство й віруючих; УАПЦ примусили до самоліквідації 1930 року.

Конституція УРСР 1937 року проголошувала права й виборчі гарантії, але реальне життя визначали партійна монополія та терор. Важливе уточнення до поурочника: насильницька ліквідація УГКЦ радянською владою відбулася 1946 року, вже після Другої світової війни. Її докладно розглянуто в уроці 63; це не подія 1930-х років.

Дата / період	Подія / процес
1930	Примусова самоліквідація УАПЦ
1933	Посилення наступу на українську культуру
1937	Конституція УРСР; масові страти діячів культури
1946	Насильницька ліквідація УГКЦ

Основні поняття. «Розстріляне відродження» - знищене й репресоване культурне покоління; цензура - владний контроль поширення інформації; УГКЦ - Українська греко-католицька церква.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте правильну послідовність чотирьох дат. 2. Поясніть суперечність між текстом Конституції та практикою Великого терору.

Підсумок (4 хв). Яку церкву примусили до самоліквідації 1930 року, а яку ліквідували 1946 року?

Домашня робота (2 хв). Підготуйте коротку довідку про одного діяча «Розстріляного відродження» та уточніть різницю між УАПЦ й УГКЦ.

Джерела. П10 §§25-26, с.150-164; П11 §3, с.22-31

Урок 41. Освіта, наука й мистецтво УСРР у 1920-1930-х роках

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати культурні можливості 1920-х із посиленням ідеологічного контролю 1930-х років.

Актуалізація (5 хв). Чи завжди поширення освіти означає свободу думки?

Опорний конспект (18 хв)

Ліквідація неписьменності й розширення шкільної мережі збільшували доступ до освіти. Українізація сприяла розвитку навчання рідною мовою. Водночас освіта ставала засобом комуністичного виховання, а соціальне походження впливало на можливості вступу й кар'єри.

У літературі діяли різні організації та напрями, точилися дискусії про шляхи української культури. Микола Хвильовий обстоював її орієнтацію на європейські здобутки. Лесь Курбас створив новаторський театр «Березіль», Олександр Довженко розвивав українське кіно, Михайло Бойчук - монументальне мистецтво. Наукові установи працювали в різних галузях, але втрачали свободу дослідження.

У 1930-х роках влада ліквідувала незалежні творчі об'єднання та запровадила соціалістичний реалізм як обов'язковий метод. Репресії й цензура зруйнували культурне різноманіття. Отже, зростання кількості шкіл чи видань не можна оцінювати окремо від політичного підпорядкування, переслідувань і втрат.

Дата / період	Подія / процес
1922	Створення театру «Березіль»
1925-1928	Діяльність ВАПЛІТЕ
1930	Фільм Олександра Довженка «Земля»
1934	Утвердження єдиної спілчанської системи та соцреалізму

Основні поняття. Лікнеп - кампанія подолання неписьменності; ВАПЛІТЕ - літературна організація 1920-х років; соціалістичний реалізм - офіційний радянський метод мистецтва з ідеологічними вимогами.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть таблицю «діяч - твір або установа - новаторство». 2. Порівняйте можливості митця у 1925 і 1937 роках.

Підсумок (4 хв). Яка суперечність визначає культурний розвиток цього періоду?

Домашня робота (2 хв). Доберіть три культурні або наукові здобутки 1920-1930-х років; поясніть один приклад державного контролю.

Джерела. П10 §26, с.156-164

Урок 42. Практична робота 4 · Повсякденність за тоталітарного режиму

10 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Пояснювати вплив економічної політики, пропаганди й репресій на людину.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Ситуація А (навчальна модель). Селянська родина за непу після сплати податку продає надлишок продукції; на початку 1930-х її змушують вступити до колгоспу, вилучають харчі, а село карають за невиконання заготівельного плану. Це узагальнення історичних механізмів, не біографія вигаданої «реальної родини».

Ситуація Б. Газета повідомляє про нову електростанцію та рекорд виробництва. Лист робітника міг би розкрити іншу сторону тієї самої доби: житлову тісноту, нестачу товарів і підвищення норм. Щоб установити реальні умови, потрібні різні джерела, а не один пропагандний образ.

Ситуація В. Конституція проголошує права, але людину засуджують за сфабрикованим обвинуваченням без незалежного суду. Аналізуйте суперечність між формальною нормою та практикою режиму.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Поясніть дві відмінності продподатку й примусових заготівель доби колективізації.
- [4 бали]** Побудуйте причинний ланцюг із чотирьох ланок, що пояснює механізм Голодомору.
- [3 бали]** Назвіть три типи джерел для перевірки повідомлення газети про добробут робітників.
- [3 бали]** Поясніть на двох прикладах, як держава могла одночасно декларувати права й системно їх порушувати.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П10 §§21-26, с.123-164

Урок 43. Узагальнення і тематичне оцінювання 4 · Радянський тоталітаризм

10 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити розуміння зв'язків між економічною політикою, національним питанням і репресіями.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Узагальніть зміну непу директивною економікою, результати українізації, механізм Голодомору та Великого терору. Окремо відрізнити кількісні виробничі показники від становища людини.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [1 бал]** Що замінило продрозкладку на початку непу? А: продподаток; Б: «чорні дошки»; В: суцільна колективізація; Г: раднаргоспи.
- [1 бал]** Розташуйте: А - Голодомор; Б - утворення СРСР; В - початок колективізації; Г - Великий терор.
- [2 бали]** Поясніть поняття «колективізація» та «культ особи».
- [2 бали]** Назвіть два здобутки українізації та поясніть одну межу цієї політики.
- [3 бали]** Поясніть три взаємопов'язані державні заходи, які спричинили масову загибель під час Голодомору.
- [3 бали]** Оцініть тезу: «Конституційне проголошення прав доводить, що у 1937 році в УРСР не було диктатури». Використайте два факти.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П10 §§20-26, с.119-165

Урок 44. Українські землі у складі Польщі

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати національну політику Польщі та форми громадської самоорганізації українців.

Актуалізація (5 хв). Які можливості має національна меншина для збереження мови й господарської самостійності?

Опорний конспект (18 хв)

Після поразки визвольної боротьби Східна Галичина й Західна Волинь опинилися у складі Польщі. Українці домагалися національних прав, тоді як держава проводила політику інтеграції та полонізації. Осадництво передавало землі польським колоністам, зокрема колишнім військовим, і посилювало земельну напругу.

Обмеження українського шкільництва та поширення двомовних шкіл звужували використання української мови. «Пацифікація» 1930 року стала каральною кампанією: обшуки, побиття, арешти й руйнування українських установ застосовували до громад під приводом боротьби із саботажем. Такі дії загострювали міжнаціональні відносини.

Українці розвивали кооперативи, кредитні спілки, «Просвіту», «Рідну школу» та інші товариства. Вони підтримували господарську самостійність, освіту й солідарність. Митрополит Андрей Шептицький сприяв культурним та благодійним ініціативам. Громадська самоорганізація стала способом захисту національного життя в умовах політичних обмежень.

Дата / період	Подія / процес
1923	Міжнародне визнання влади Польщі над Східною Галичиною
1924	Шкільний закон, що посилив двомовну модель
1930	«Пацифікація» українських громад

Основні поняття. Полонізація - поширення польської мови й ідентичності через державну політику; осадництво - польське державне переселенське землеволодіння; пацифікація - назва каральної кампанії 1930 року.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте державний тиск і громадські відповіді на нього. 2. Поясніть, як кооператив міг мати і господарське, і національне значення.

Підсумок (4 хв). Чому назва «пацифікація» потребує пояснення, а не буквального перекладу як «умиротворення»?

Домашня робота (2 хв). Поясніть, як кооперація, «Просвіта» та «Рідна школа» відповідали на обмеження українського життя.

Джерела. П10 §27, с.166-173

Урок 45. Політичні організації західних українців

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати демократичний, націоналістичний і комуністичний напрями руху.

Актуалізація (5 хв). Чому в одному національному русі виникають легальні й підпільні організації?

Опорний конспект (18 хв)

Український рух у Польщі не був однорідним. Українське національно-демократичне об'єднання діяло легально: брало участь у виборах, використовувало парламентські виступи й громадські організації для захисту прав. Його метою залишалося національне самовизначення, але методи передбачали законну політичну боротьбу.

Українська військова організація, а згодом Організація українських націоналістів діяли переважно підпільно. Євген Коновалець очолив ОУН, створену 1929 року. Інтегральний націоналізм наголошував на пріоритеті нації, дисципліні та революційній боротьбі. Замахи й саботаж привертали увагу до українського питання, але спричиняли репресії та морально-політичні суперечки.

Комуністична партія Західної України орієнтувалася на радянський проєкт. Голодомор і репресії в УСРР підірвали привабливість цієї орієнтації. Степан Бандера став одним із провідних діячів молодшого покоління ОУН; подальший розкол організації стався вже 1940 року. Порівнюючи течії, потрібно розрізняти їхні цілі, засоби та ставлення до демократії.

Дата / період	Подія / процес
1920	Створення УВО
1925	Заснування УНДО
1929	Створення ОУН
1938	Убивство Євгена Коновальця радянським агентом

Основні поняття. УНДО - Українське національно-демократичне об'єднання; ОУН - Організація українських націоналістів; підпілля - таємна політична діяльність.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть таблицю «організація - мета - методи». 2. Поясніть, чому захист національних прав не означав однакової програми всіх партій.

Підсумок (4 хв). Яка організація використовувала легальну парламентську боротьбу?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте УНДО, ОУН і КПЗУ за метою, методами та ставленням до держав, у яких вони діяли.

Джерела. П10 §27, с.169-173

Урок 46. Українські землі у складі Румунії

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати вплив румунізації та порівнювати легальні й повстанські форми опору.

Актуалізація (5 хв). Як державна мовна політика впливає на освіту й політичну участь меншини?

Опорний конспект (18 хв)

До Румунії після Першої світової війни належали Північна Буковина, Хотинщина та частина Бессарабії з українським населенням. Румунська влада заперечувала окремішність частини українців, обмежувала українські школи, пресу й організації. Румунізація поширювалася на управління, освіту та церковне життя.

Аграрні проблеми, бідність і політичне безправ'я загострювали конфлікти. Татарбунарське повстання 1924 року було виступом проти румунської влади у південній Бессарабії; у його підготовці брали участь комуністичні сили, пов'язані з радянським центром. Придушення супроводжувалося репресіями. Тому подію слід аналізувати і як місцевий соціальний конфлікт, і як частину міжнародного протистояння.

За періоду часткового послаблення режиму виникла Українська національна партія на чолі з Володимиром Залозецьким. Вона домагалася прав легальними засобами, але можливості були обмежені. Установлення королівської диктатури 1938 року ліквідувало партійний плюралізм. Загалом умови українського національного життя залишалися несприятливими.

Дата / період	Подія / процес
1924	Татарбунарське повстання
1927	Створення Української національної партії
1938	Установлення королівської диктатури в Румунії

Основні поняття. Румунізація - нав'язування румунської мови й ідентичності; асиміляція - втрата спільнотою власних культурних ознак; диктатура - влада з різко обмеженим політичним контролем суспільства.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте національну політику Польщі й Румунії. 2. Визначте відмінності між повстанням і легальною партійною діяльністю.

Підсумок (4 хв). Чому Татарбунарське повстання не можна пояснювати лише одним чинником?

Домашня робота (2 хв). Складіть порівняння становища українців у Польщі та Румунії за трьома спільними критеріями.

Джерела. П10 §28, с.174-177

Урок 47. Закарпаття та Карпатська Україна

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати шлях Закарпаття від обіцяної автономії до проголошення незалежності.

Актуалізація (5 хв). Чим обіцяна автономія відрізняється від реально створеного самоврядування?

Опорний конспект (18 хв)

У складі Чехословаччини Закарпаття, офіційно Підкарпатська Русь, мало порівняно ширші можливості освіти й політичної діяльності. Держава вкладала кошти в інфраструктуру, але обіцяну автономію довго не реалізовувала. У суспільстві конкурували українофільський, русофільський та русинський напрями.

Криза Чехословаччини після Мюнхенської угоди 1938 року відкрила шлях до автономії. Уряд Августина Волошина проводив українську орієнтацію. Після Першого Віденського арбітражу південні території з Ужгородом і Мукачевом передали Угорщині, а центром автономії став Хуст. Карпатська Січ організовувала оборону.

15 березня 1939 року Сойм проголосив незалежність Карпатської України та обрав Волошина президентом. Одночасний угорський наступ поставив молоду державу в безвихідь. Оборонці, зокрема на Красному Полі, чинили опір, але перевага Угорщини й відсутність міжнародної підтримки визначили поразку. Подія засвідчила прагнення українського державного самовизначення.

Дата / період	Подія / процес
жовтень 1938	Автономія Закарпаття
2 листопада 1938	Перший Віденський арбітраж
15 березня 1939	Проголошення незалежності Карпатської України

Основні поняття. Сойм - парламент Карпатської України; Карпатська Січ - організація національної оборони; арбітраж - вирішення спору третьою стороною, у цьому випадку нав'язане державами-арбітрами.

Робота на уроці (14 хв). 1. Покажіть на карті Ужгород, Мукачево й Хуст. 2. Поясніть, чому автономія, незалежність і міжнародне визнання є різними поняттями.

Підсумок (4 хв). Хто став президентом Карпатської України?

Домашня робота (2 хв). Побудуйте хронологію Закарпаття у 1938-1939 роках та поясніть роль Августина Волошина.

Джерела. П10 §29, с.178-182

Урок 48. Культурне та релігійне життя західноукраїнських земель

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати роль громадських і релігійних установ у збереженні української культури.

Актуалізація (5 хв). Чому школа, читальня або церковна громада можуть ставати осередками національного життя?

Опорний конспект (18 хв)

За відсутності власної держави культурне життя спиралося на товариства, приватні школи, пресу, кооперативи й церкви. «Просвіта» розвивала читальні та самоосвіту, «Рідна школа» підтримувала українське навчання, Наукове товариство імені Шевченка продовжувало дослідницьку працю. Умови різнилися між Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Греко-католицька церква на чолі з Андреем Шептицьким підтримувала освіту, мистецтво й добротність. Православні громади також були осередками культурного життя, але зазнавали державного тиску та втручання. Захист віри й мови часто поєднувався з вимогами національних прав.

Політична еміграція створювала українські університетські й наукові центри за кордоном, зокрема у Празі та Подєбрадах. Література, музика й образотворче мистецтво розвивалися у зв'язку з європейськими течіями. Культурні інституції зберігали спадкоємність між поколіннями, хоча брак ресурсів, цензура й асиміляційна політика обмежували їхню діяльність.

Дата / період	Подія / процес
1921	Заснування Українського вільного університету
1922	Створення Української господарської академії в Подєбрадах
1920-1930-ті	Розвиток українських громадських і культурних мереж

Основні поняття. Політична еміграція - виїзд через політичні обставини та переслідування; меценатство - матеріальна підтримка культури; асиміляція - поступове або примусове розчинення культурної окремішності.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть схему «установа - її користь для громади». 2. Порівняйте становище церкви в УСРР і на західноукраїнських землях.

Підсумок (4 хв). Чому читальня або приватна школа мала політичне значення?

Домашня робота (2 хв). Підготуйте профіль однієї культурної установи західноукраїнських земель: діяльність, аудиторія, значення.

Джерела. П10 §30, с.183-190

Урок 49. Практична робота 5 · Українці у трьох державах

10 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Порівнювати становище українських громад у Польщі, Румунії та Чехословаччині.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Опорні відомості. Польська влада розвивала осадництво, обмежувала українське шкільництво й провела «пацифікацію»; поряд існували легальні партії та громадські товариства. У Румунії румунізація й репресивні обмеження були особливо сильними, а періоди легальної політичної діяльності - нетривалими.

У Чехословаччині громадяни мали ширші демократичні можливості, але обіцяну автономію Закарпаття реалізували лише 1938 року. Українські громади в усіх трьох державах використовували культуру, освіту, церкви й господарську взаємодопомогу для збереження ідентичності.

Для порівняння застосовуйте однакові критерії. Відмінності між режимами не означають відсутності проблем у «сприятливішому» випадку. Матеріал є стислим навчальним переказом підручника.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Укажіть державну належність Галичини, Північної Буковини та Закарпаття у 1920-х роках.
- [4 бали]** Побудуйте таблицю для трьох держав за критеріями: освіта, політична діяльність, автономні права.
- [3 бали]** Поясніть, як кооперація, читальня та церковна громада підтримували національне життя.
- [3 бали]** Дайте аргументовану відповідь: чому проголошення Карпатської України стало можливим саме 1939 року і чому держава не втрималася?

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П10 §§27-30, с.166-190

Урок 50. Узагальнення і тематичне оцінювання 5 · Західноукраїнські землі

10 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити знання державної належності земель і різних форм національного руху.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Узагальнення проводьте за однаковими критеріями для Польщі, Румунії й Чехословаччини: права, освіта, політична діяльність, господарство та автономія.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

1. [1 бал] Хто став президентом Карпатської України? А: Євген Коновалець; Б: Августин Волошин; В: Андрей Шептицький; Г: Євген Петрушевич.

2. [1 бал] Розташуйте: А - «пацифікація»; Б - створення ОУН; В - незалежність Карпатської України; Г - створення УНДО.

3. [2 бали] Поясніть поняття «осадництво» та «асиміляція».

4. [2 бали] Порівняйте методи УНДО та ОУН, назвавши по одному прикладу.

5. [3 бали] Поясніть роль трьох інституцій національного життя: кооперативу, школи та церкви.

6. [3 бали] Оцініть тезу: «Демократичніші умови в Чехословаччині означали повне виконання всіх українських вимог». Наведіть два факти.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П10 §§27-30, с.166-190

Урок 51. Українське питання напередодні Другої світової війни

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати роль радянсько-німецьких домовленостей у початку війни.

Актуалізація (5 хв). Чому таємна угода великих держав становить небезпеку для їхніх сусідів?

Опорний конспект (18 хв)

Наприкінці 1930-х років українські землі залишалися поділеними між кількома державами. Нацистська Німеччина використовувала українське питання як інструмент тиску на сусідів, не маючи наміру забезпечити українцям незалежність. СРСР прагнув розширення контролю на захід. Поразка Карпатської України показала вразливість українських сподівань у політиці великих держав.

Пакт Молотова-Ріббентропа про ненапад супроводжувався таємним протоколом про поділ сфер впливу у Східній Європі. Напад Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 року започаткував Другу світову війну. 17 вересня Червона армія вступила на територію Польщі, коли польська держава вже оборонялася від нацистської агресії.

Договір про дружбу і кордон 28 вересня уточнив поділ захопленої території. Українське населення опинилося в умовах руйнування попереднього державного устрою та встановлення тоталітарних режимів. Возз'єднавча риторика СРСР не змінює факту домовленості двох диктатур про територіальний переділ і подальших репресій.

Дата / період	Подія / процес
23 серпня 1939	Пакт Молотова-Ріббентропа і таємний протокол
1 вересня 1939	Напад Німеччини на Польщу
17 вересня 1939	Вступ Червоної армії до Польщі
28 вересня 1939	Договір СРСР і Німеччини про дружбу та кордон

Основні поняття. Агресія - застосування збройної сили проти іншої держави; сфера впливу - територія претензій на політичний контроль; таємний протокол - неpubлічна частина міжнародної домовленості.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте відкритий текст пакту з призначенням таємного протоколу. 2. Поясніть, чому українці стали об'єктом, а не рівноправним учасником цих переговорів.

Підсумок (4 хв). Коли почалася Друга світова війна, а коли - німецько-радянська?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте відкритий договір 23 серпня 1939 року та його таємний протокол за предметом і наслідками.

Джерела. П10 §§32-33, с.191-200

Урок 52. Радянізація західних територій у 1939-1940 роках

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати соціальні зміни з насильницьким установленням радянського режиму.

Актуалізація (5 хв). Чи достатньо зміни кордону, щоб говорити про поліпшення становища людини?

Опорний конспект (18 хв)

Після вступу Червоної армії Східну Галичину й Західну Волинь включили до УРСР. У 1940 році СРСР висунув ультиматум Румунії та зайняв Бессарабію й Північну Буковину. Північна Буковина, Хотинщина і південна Бессарабія увійшли до УРСР, а на частині інших територій створили Молдавську РСР.

Нова влада націоналізувала банки й промисловість, розподіляла частину поміщицької землі, розширювала українське шкільництво та доступ до соціальних послуг. Такі кроки спочатку викликали підтримку частини населення. Але радянізація одночасно ліквідувала незалежні партії, товариства, кооперативи та вільну пресу.

Арешти, депортації й переслідування охопили українців, поляків, євреїв та інші громади. Згодом почалося насадження колгоспного устрою. Влада не допускала вільного вибору політичної системи, а організовані голосування оформлювали вже ухвалені рішення. Тому територіальне об'єднання більшості українських земель потрібно аналізувати разом із ціною тоталітарного підпорядкування.

Дата / період	Подія / процес
осінь 1939	Включення Східної Галичини й Західної Волині до УРСР
1940	Приєднання Північної Буковини, Хотинщини й південної Бессарабії
1939-1941	Арешти, депортації та ліквідація незалежних установ

Основні поняття. Радянізація - насадження радянської політичної та соціально-економічної системи; націоналізація - перехід майна до держави; депортація - примусове виселення.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть два стовпці: соціальні нововведення й політичні обмеження. 2. За картою відокремте територіальні зміни 1939 та 1940 років.

Підсумок (4 хв). Чому розширення українських шкіл не означало політичної свободи?

Домашня робота (2 хв). Поясніть три заходи радянізації та їхні різні наслідки для суспільних груп.

Джерела. П10 §§32-33, с.191-200

Урок 53. Напад Німеччини на СРСР і бойові дії 1941-1942 років

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати причини радянських поразок і наслідки мобілізаційної політики для населення.

Актуалізація (5 хв). Які труднощі виникають під час одночасної оборони, мобілізації та евакуації?

Опорний конспект (18 хв)

22 червня 1941 року Німеччина та її союзники напали на СРСР. В Україні наступала група армій «Південь». Попри значні ресурси, Червона армія зазнала тяжких поразок через помилки керівництва, репресії командних кадрів, проблеми зв'язку, управління й підготовки. Мужність військових не усувала наслідків цих прорахунків.

Відбувалися великі бої на заході України, оборона Києва, Одеси та Севастополя. Оточення військ під Києвом стало однією з найбільших катастроф 1941 року. Невдача наступу під Харковом навесні 1942 року та подальший наступ противника призвели до окупації всієї території тодішньої УРСР.

Радянська влада мобілізувала людей, евакуювала підприємства й спеціалістів. Політика «випаленої землі» передбачала знищення ресурсів, які могли використати окупанти, але часто шкодила цивільним. Під час відступу НКВС здійснив масові вбивства в'язнів. Ці злочини потрібно відрізняти від правомірних заходів оборони та розглядати поряд із досвідом воєнного опору.

Дата / період	Подія / процес
22 червня 1941	Початок німецько-радянської війни
вересень 1941	Оточення радянських військ під Києвом
травень 1942	Поразка під Харковом
липень 1942	Повна окупація території тодішньої УРСР

Основні поняття. Бліцкриг - стратегія швидкої війни; евакуація - організоване переміщення людей і майна; «випалена земля» - знищення ресурсів під час відступу.

Робота на уроці (14 хв). 1. Позначте на карті головні оборонні операції. 2. Розділіть причини поразок на військово-організаційні й політичні.

Підсумок (4 хв). Чому пояснення поразок лише «раптовістю нападу» неповне?

Домашня робота (2 хв). На карті простежте відступ Червоної армії у 1941-1942 роках; поясніть одну причину тяжких поразок.

Джерела. П10 §§34-35, с.201-211

Урок 54. Український визвольний рух на початку окупації

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати спроби відновлення державності та зміну відносин національного руху з окупантами.

Актуалізація (5 хв). Чому спільний противник не гарантує спільних політичних цілей?

Опорний конспект (18 хв)

ОУН намагалася використати війну Німеччини проти СРСР для відновлення української державності. Частина діячів розраховувала на німецьку підтримку, але нацистські плани передбачали панування над Україною, а не її незалежність. Усередині ОУН уже існували два напрями - мельниківський і бандерівський.

30 червня 1941 року у Львові представники ОУН(б) проголосили Акт відновлення Української Держави та створили уряд на чолі з Ярославом Стецьком. Нацистська влада вимагала скасувати акт, а після відмови заарештувала провідників, зокрема Степана Бандеру й Стецька. Похідні групи намагалися організувати українське життя на інших територіях, але також зазнали переслідувань.

Тарас Бульба-Боровець створив на Поліссі збройні формування, відомі як «Поліська Січ». Їхня історія включала тактичні домовленості, конфлікти та пошук власного державницького курсу. «Поліську Січ» не слід ототожнювати з усіма подальшими структурами УПА. Визвольний рух був неоднорідним і змінював методи під впливом окупаційного насильства.

Дата / період	Подія / процес
1940	Розкол ОУН
30 червня 1941	Акт відновлення Української Держави у Львові
1941	Діяльність «Поліської Січі»; нацистські арешти українських діячів

Основні поняття. Похідні групи - організовані групи для поширення політичної діяльності; визвольний рух - боротьба за національне самовизначення; окупаційна влада - адміністрація держави-загарбника.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте цілі ОУН і нацистського керівництва. 2. Поясніть, чому початкові сподівання на союзника потребують оцінки за реальними діями обох сторін.

Підсумок (4 хв). Чи визнала Німеччина проголошену 30 червня українську державу?

Домашня робота (2 хв). Поясніть, чому Акт 30 червня 1941 року спричинив конфлікт українських державницьких прагнень із нацистською владою.

Джерела. П10 §§34-35,37, с.201-211,223-231

Урок 55. Нацистський «новий порядок» і Голокост

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати окупаційний режим і пояснювати геноцидний характер Голокосту.

Актуалізація (5 хв). Чим окупаційне управління відрізняється від політики систематичного знищення населення?

Опорний конспект (18 хв)

Окупанти поділили Україну між різними адміністраціями: райхскомісаріатом «Україна», дистриктом «Галичина», військовою зоною та румунськими володіннями, зокрема «Трансністрією». Поділ полегшував контроль і пограбування. «Новий порядок» спирався на расову ієрархію, терор, примусову працю й позбавлення населення політичних прав.

Голокост - геноцид євреїв, здійснений нацистською Німеччиною та її союзниками за участі пособників. В Україні значну частину жертв убили масовими розстрілами поблизу місць проживання. Бабин Яр у Києві став одним із найвідоміших місць злочину: 29-30 вересня 1941 року тут розстріляли майже 34 тисячі євреїв. Надалі там убивали й інших людей.

Роми також зазнали геноциду; військовополонені та цивільні масово гинули від розстрілів, голоду й виснаження. Остарбайтерів примусово вивозили на роботу до Німеччини. Поряд із колаборацією існували опір і порятунк переслідуваних. Праведники народів світу ризикували життям, допомагаючи євреям. Відповідальність за злочини має конкретних організаторів і виконавців.

Дата / період	Подія / процес
1941	Установлення окупаційних адміністрацій
29-30 вересня 1941	Масове вбивство євреїв у Бабиному Яру
1942	Розгортання масового примусового вивезення робітників

Основні поняття. Голокост - геноцид єврейського народу; остарбайтери - примусові робітники зі Східної Європи; Праведники народів світу - неєвреї, відзначені за порятунок євреїв під час Голокосту.

Робота на уроці (14 хв). 1. Поясніть зв'язок расової ідеології з практикою окупації. 2. За матеріалом підручника складіть розповідь про порятунок людини без відтворення сцен насильства.

Підсумок (4 хв). Чому Голокост не можна описувати лише як «загальні втрати війни»?

Домашня робота (2 хв). Поясніть значення понять «Голокост», «гетто», «остарбайтери»; наведіть один приклад злочину нацистської окупації.

Джерела. П10 §36, с.212-222

Урок 56. Рух Опору, УПА та українсько-польське протистояння

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати цілі течій Опору й оцінювати насильство проти цивільних незалежно від виконавців.

Актуалізація (5 хв). Чи можуть сили спротиву одному окупанту мати несумісні програми майбутнього?

Опорний конспект (18 хв)

Радянські партизани боролися з окупантами за відновлення влади СРСР. Їхні рейди, диверсії та розвідка дедалі більше координувалися з регулярною армією. Сидір Ковпак став одним із відомих командирів; Карпатський рейд 1943 року мав військове й політичне значення.

Українська повстанська армія формувалася у 1942-1943 роках і ставила за мету незалежну Україну. Вона протистояла нацистській окупації, а з поверненням радянських сил продовжила антирадянську боротьбу. Роман Шухевич очолював УПА. Створена 1944 року Українська головна визвольна рада мала виконувати функції ширшого політичного представництва визвольного руху.

Українсько-польський конфлікт за територію й державне майбутнє переріс у масове насильство. У 1943 році підрозділи УПА здійснювали масові вбивства польського цивільного населення на Волині; польські збройні формування проводили відплатні акції, жертвами яких ставали українські цивільні. Політичні цілі не виправдовують убивства беззбройних. Потрібні конкретні джерела, пам'ять про жертв і розмежування відповідальності.

Дата / період	Подія / процес
1942-1943	Формування й розгортання УПА
1943	Карпатський рейд Ковпака; масове насильство на Волині
липень 1944	Створення УГВР

Основні поняття. Рух Опору - боротьба проти окупаційного режиму; УГВР - Українська головна визвольна рада; цивільне населення - люди, які не беруть участі у збройних силах і бойових діях.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте радянський і український національний Опір: мета, підпорядкування, методи. 2. Поясніть, чому оцінка злочинів має бути окремою від оцінки політичної мети руху.

Підсумок (4 хв). Чому дві антинацистські течії не стали єдиною армією?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте радянський партизанський і український визвольний рухи за метою, керівництвом та методами.

Джерела. П10 §37, с.223-231; §39, с.243-254

Урок 57. Вигнання нацистських військ і депортація народів Криму

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пов'язувати воєнні операції 1943-1944 років із наслідками для населення.

Актуалізація (5 хв). Як бойові операції змінюють карту, а депортації - життя й склад населення?

Опорний конспект (18 хв)

Перелом у війні 1942-1943 років створив умови для наступу Червоної армії в Україні. Бої за Донбас, форсування Дніпра та здобуття Києва супроводжувалися великими втратами. До війська поспіхом мобілізували чоловіків із територій, де відступили окупанти; недостатньо підготовлених бійців часто називали «чорносвітниками».

У 1944 році наступальні операції витіснили нацистські сили з Правобережжя, Криму, Галичини та Закарпаття. Пам'ятною датою вигнання нацистських окупантів з України стало 28 жовтня. Вигнання окупантів припинило нацистський терор, але означало повернення сталінського режиму, а не набуття Україною незалежності.

У травні 1944 року радянська влада депортувала кримських татар, колективно звинувативши народ у співпраці з окупантами. Згодом виселили також вірмен, болгар і греків Криму. Людей вивозили в примусові поселення, де вони зазнавали великих втрат і обмежень. Колективне звинувачення приховувало індивідуальний досвід, зокрема службу багатьох кримських татар у Червоній армії.

Дата / період	Подія / процес
6 листопада 1943	Взяття Києва Червоною армією
весна 1944	Кримська наступальна операція
18-20 травня 1944	Депортація кримських татар
28 жовтня 1944	Пам'ятна дата вигнання нацистських окупантів з України

Основні поняття. Депортація - примусове виселення; спецпоселення - місце проживання депортованих із режимними обмеженнями; колективна відповідальність - неправомірне перенесення вини окремих осіб на всю групу.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте хронологію від битви за Дніпро до завершення основних операцій 1944 року. 2. Поясніть, чому депортація була репресією, а не евакуацією.

Підсумок (4 хв). Чому урок виходить за 1942-1943 роки, зазначені на початку назви в плані?

Домашня робота (2 хв). Складіть шкалу подій 1943-1944 років і поясніть, чому депортація народів Криму була колективним покаранням.

Джерела. П10 §38, с.232-242

Урок 58. Внесок українців у перемогу та ціна Другої світової війни

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати участь українців в антигітлерівській коаліції та багатовимірні наслідки війни.

Актуалізація (5 хв). За якими показниками можна оцінювати внесок народу в перемогу та ціну війни?

Опорний конспект (18 хв)

Українці воювали проти нацизму у Червоній армії, арміях Польщі, Канади, США та інших союзних держав, діяли в русі Опору. Їхній внесок включав фронтову службу, працю в тилу, медичну допомогу й підтримку військового виробництва. «Об'єднані Нації» під час війни означали союз держав антигітлерівської коаліції, з якого виросла майбутня ООН.

На Ялтинській і Потсдамській конференціях держави-переможниці визначали післявоєнний лад і кордони. Українське питання вирішувалося переважно через політику СРСР та його відносини із союзниками. Участь УРСР у заснуванні ООН дала міжнародне представництво, але не усунула залежності від Москви.

Війна забрала мільйони військових і цивільних життів, знищила міста, села, промисловість і культурні цінності. Голокост, депортації, примусова праця й масові переміщення змінили склад населення. Повернення полонених і примусових робітників супроводжувалося радянськими перевітками та підозрою. Перемога над нацизмом не припинила репресій і збройного протистояння в Україні.

Дата / період	Подія / процес
лютий 1945	Ялтинська конференція
8 травня 1945	Капітуляція Німеччини в Європі
липень-серпень 1945	Потсдамська конференція
2 вересня 1945	Завершення Другої світової війни

Основні поняття. Антигітлерівська коаліція - союз держав проти нацистської Німеччини та її союзників; репатріація - повернення на батьківщину; демографічні втрати - загибель і ширші зміни відтворення населення.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть схему внеску: фронт, тил, Опір, міжнародна участь. 2. Поясніть, чому наслідки війни не вичерпуються кількістю зруйнованих підприємств.

Підсумок (4 хв). Чи означає 8 травня 1945 року завершення всієї Другої світової війни?

Домашня робота (2 хв). Підготуйте аргументований висновок про внесок українців у перемогу, поєднавши військовий і цивільний досвід.

Джерела. П10 §39, с.243-254

Урок 59. Культура України в роки війни

10 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати роль культури у спротиві та втрати культурної спадщини.

Актуалізація (5 хв). Як культурна праця допомагає суспільству витримати війну?

Опорний конспект (18 хв)

Війна перервала звичну роботу шкіл, університетів, театрів і наукових установ. Частину закладів та спеціалістів евакуювали на схід; там вони продовжували навчання, дослідження й виробничу працю. Наука працювала для потреб фронту, зокрема у медицині та технологіях зварювання.

Література, пісня, театр і кіно підтримували бойовий дух та осмислювали досвід війни. Олександр Довженко працював із воєнною тематикою, але й за цих умов стикався з цензурою. Кіномитці Леонід Луков і Марк Донської створили відомі воєнні фільми. У творчості поєднувалися патріотичні почуття, радянська пропаганда й особисте переживання трагедії.

На окупованих територіях можливості культурного життя різко звужувалися. Заклади закривали, колекції грабували, пам'ятки руйнували, діячів переслідували й убивали. Загинули Олена Теліга та Олег Ольжич. Збереження книжки, музейної речі чи навчання дітей могло бути формою громадянської стійкості. Оцінка культури війни має враховувати і створені твори, і непоправні втрати людей та спадщини.

Дата / період	Подія / процес
1941	Евакуація культурних і наукових установ
1942	Загибель Олени Теліги
1943	Воєнна кіноповість Довженка «Україна в огні»
1944	Загибель Олега Ольжича

Основні поняття. Культурна спадщина - успадковані матеріальні й нематеріальні цінності; цензура - контроль змісту творів; евакуація установ - переміщення колективів та обладнання від загрози війни.

Робота на уроці (14 хв). 1. Поясніть, як один твір може поєднувати щирий досвід і пропагандні вимоги. 2. Доберіть із підручника приклад культурного здобутку та культурної втрати.

Підсумок (4 хв). Чи зникла радянська цензура через потребу мобілізувати суспільство на боротьбу?

Домашня робота (2 хв). Оберіть один твір або науковий здобуток воєнних років із підручника; поясніть умови його появи та призначення.

Джерела. П10 §39, с.249-254

Урок 60. Практична робота 6 · Людина під час Другої світової війни

10 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Критично зіставляти джерела про війну й відрізняти досвід різних груп населення.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Матеріали для аналізу (переказ). Окупаційна адміністрація примусово вивозить робітників, установлює расові заборони й проводить масові вбивства євреїв. Радянське командування евакуює промисловість і мобілізує населення, а під час відступу каральні органи вбивають в'язнів. Різні сили Опору борються проти нацистів, але мають несумісні політичні цілі.

Джерела для роботи: карта окупаційних зон із підручника, документ або спогад у параграфі про Голокост, фотографія евакуації чи руйнувань. Для кожного визначте автора або походження, час, зміст і межі достовірності. Відсутню інформацію позначайте як невідому.

Обговорення має зберігати гідність жертв. Не відтворюйте сцени катувань і не пропонуйте учасникам «грати» виконавців чи жертв злочину. Мета - аналіз доказів, відповідальності та людського вибору.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- 1. [2 бали]** Розрізніть хронологічні межі Другої світової та німецько-радянської воєн.
- 2. [4 бали]** Оберіть один документ із підручника й запишіть: походження, два факти та одне питання, яке потребує іншого джерела.
- 3. [3 бали]** Порівняйте евакуацію, примусове вивезення на працю й депортацію за метою та становищем людини.
- 4. [3 бали]** Поясніть, чому пам'ять про воєнну перемогу повинна включати Голокост, цивільні втрати та репресії.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П10 §§32-39, с.191-254

Урок 61. Узагальнення і тематичне оцінювання 6 · Друга світова війна

10 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити хронологію, розуміння окупаційних режимів і людських наслідків війни.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Узагальніть початок війни, радянізацію, нацистську окупацію, течії Опору, вигнання окупантів і ціну перемоги. Розрізняйте політичні цілі та відповідальність за конкретні злочини.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

1. [1 бал] Коли почалася Друга світова війна? А: 22 червня 1941; Б: 1 вересня 1939; В: 23 серпня 1939; Г: 8 травня 1945.

2. [1 бал] Розташуйте: А - депортація кримських татар; Б - масовий розстріл у Бабиному Яру; В - пакт Молотова-Ріббентропа; Г - вигнання нацистських військ із Києва.

3. [2 бали] Поясніть поняття «Голокост» та «остарбайтери».

4. [2 бали] Порівняйте політичну мету радянських партизанів і УПА.

5. [3 бали] Назвіть три різні наслідки війни для населення України та поясніть один довготривалий вплив.

6. [3 бали] Оцініть тезу: «Вигнання нацистів у 1944 році означало набуття Україною політичної свободи». Наведіть два факти.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П10 §§32-39, с.191-254

Урок 62. Повоєнна радянізація та український визвольний рух

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати особливості повернення радянського режиму та тривалого збройного опору.

Актуалізація (5 хв). Які зміни відбулися в Україні у 1939-1944 роках і чому збройний опір тривав після вигнання нацистів?

Опорний конспект (18 хв)

Після Другої світової війни Україна переживала руйнування, людські втрати та зміни кордонів. На західних землях радянська влада відновлювала управління, проводила індустриальні заходи, розширювала освіту й медицину. Водночас вона ліквідовувала незалежні установи, насаджувала колгоспи та переслідувала противників.

ОУН і УПА продовжили боротьбу за незалежність України. Вони спиралися на підпільні мережі та підтримку частини населення. Радянські силові структури застосовували великі військові операції, агентурне проникнення, депортації родин і провокації. Цивільні громади опинилися під постійним тиском і насильством.

Після загибелі Романа Шухевича визвольний рух очолив Василь Кук. Перевага радянської держави в ресурсах, ізоляція та виснаження підпілля спричинили згортання організованої збройної боротьби. Захоплення Кука 1954 року стало важливою межею цього процесу, хоча окремі групи діяли довше. Поразка опору не ліквідувала пам'яті про незалежність і досвіду самоорганізації.

Дата / період	Подія / процес
1944-1950-ті	Антирадянська боротьба ОУН і УПА
5 березня 1950	Загибель Романа Шухевича
1954	Захоплення Василя Кука

Основні поняття. Підпілля - таємна організаційна мережа; радянізація - запровадження радянської системи; агентурна операція - використання таємних співробітників для проникнення й контролю.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте умови боротьби УПА у 1943 та 1948 роках. 2. Поясніть, чому військова перевага держави не означає підтримки її політики всім населенням.

Підсумок (4 хв). Хто очолив визвольний рух після загибелі Шухевича?

Домашня робота (2 хв). Складіть короткі профілі Романа Шухевича та Василя Кука; поясніть зміну форм визвольної боротьби.

Джерела. П11 Вступ, с.4-10; §3, с.22-31

Урок 63. Операції «Вісла» і «Захід» та ліквідація УГКЦ

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Розрізняти примусові переселення та пояснювати використання репресій для придушення опору.

Актуалізація (5 хв). Чому примусове переселення цілої громади порушує принцип особистої відповідальності?

Опорний конспект (18 хв)

У 1944-1946 роках відбувалося переселення українців із Польщі до УРСР і поляків у зворотному напрямі. Формально декларована добровільність дедалі частіше підмінялася примусом. «Велика блокада» 1946 року мала ізолювати українське підпілля від населення через масову присутність радянських сил у селах.

Операцію «Вісла» 1947 року провела комуністична влада Польщі: українців примусово розселяли на західних і північних землях країни, розпорошуючи громади. Операція «Захід» того самого року була радянською депортацією родин із західних областей УРСР до віддалених регіонів СРСР. Обидві кампанії застосовували колективне покарання, але мали різних організаторів і маршрути.

Радянська влада заарештувала греко-католицьких єпископів і організувала Львівський псевдособор 1946 року. Під державним тиском проголосили скасування Берестейської унії та підпорядкування церковних структур Російській православної церкві. УГКЦ не припинила релігійного життя, а перейшла в підпілля. Йосип Сліпий став символом її переслідування та стійкості.

Дата / період	Подія / процес
1944-1946	Польсько-українські переселення
1946	«Велика блокада»; Львівський псевдособор
квітень-липень 1947	Операція «Вісла»
21 жовтня 1947	Операція «Захід»

Основні поняття. Псевдособор - зібрання без належної церковної легітимності; депортація - примусове виселення; асиміляція - втрата громадою власної культурної окремішності.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте «Віслу» і «Захід»: організатор, кого виселяли, напрям, мета. 2. Поясніть, чому ліквідація церковних установ не тотожна зникненню віри.

Підсумок (4 хв). Яка операція переміщувала українців у межах Польщі?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте операції «Вісла» й «Захід»: організатор, напрям переселення, мета та наслідки.

Джерела. П11 §3, с.22-31

Урок 64. Кордони повоєнної УРСР та заснування ООН

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати міжнародні зміни та розрізняти представництво УРСР і державну незалежність.

Актуалізація (5 хв). Чи означає участь республіки в міжнародній організації повну незалежність її зовнішньої політики?

Опорний конспект (18 хв)

Повоєнні договори закріпили більшість західних українських земель у межах УРСР. Радянсько-польський кордон установлювали переважно за «лінією Керзона» з окремими відхиленнями. Договір із Чехословаччиною передав Закарпаття до СРСР; край увійшов до України як Закарпатська область. Паризький мирний договір підтвердив кордон із Румунією.

У 1951 році СРСР і Польща здійснили обмін прикордонними ділянками. Він супроводжувався примусовим переселенням мешканців, чий інтереси підпорядковували міждержавним господарським і стратегічним рішенням. Карта кордонів повинна читатися разом з історіями людей, яких ці зміни торкнулися.

УРСР стала однією із засновниць Організації Об'єднаних Націй. Українська делегація працювала на конференції у Сан-Франциско, а згодом брала участь у міжнародних організаціях. Проте зовнішньополітичний курс визначався керівництвом СРСР. Окреме місце в ООН давало досвід дипломатії та міжнародну правосуб'єктність, але не означало самостійної державної політики.

Дата / період	Подія / процес
1945	Договори про західні кордони й Закарпаття; заснування ООН
1946	Створення Закарпатської області
1947	Паризький мирний договір із Румунією
1951	Радянсько-польський обмін ділянками території

Основні поняття. ООН - міжнародна організація для підтримання миру й співробітництва; правосуб'єктність - здатність бути носієм міжнародних прав та обов'язків; делімітація - договірне визначення кордону.

Робота на уроці (14 хв). 1. Позначте на карті зміни 1945, 1947 і 1951 років. 2. Поясніть, чому членство в ООН не доводить повної незалежності тодішньої УРСР.

Підсумок (4 хв). Яка територія перейшла від Чехословаччини до радянської України?

Домашня робота (2 хв). Складіть хронологію формування повоєнних кордонів УРСР і поясніть особливості її участі в ООН.

Джерела. П11 §1, с.11-15

Урок 65. Відбудова, голод 1946-1947 років та ідеологічні кампанії

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати суперечності повоєнного відновлення та роль державної політики у кризі.

Актуалізація (5 хв). Що відбудовувати насамперед після війни і як вибір пріоритетів впливає на населення?

Опорний конспект (18 хв)

Відбудову здійснювали в умовах величезних руйнувань і нестачі робочих рук. Держава першочергово відновлювала важку промисловість, транспорт та енергетику. Село, житло й виробництво споживчих товарів отримували менше ресурсів. Населення працювало напружено, часто за низької оплати й жорстких трудових обмежень.

Голод 1946-1947 років спричинило поєднання воєнного виснаження, посухи та примусової заготівельної політики. Влада продовжувала вилучати продовольство й експортувати зерно, не забезпечивши належного порятунку голодуючих. Особливо постраждали сільські райони півдня та сходу. Офіційна пропаганда приховувала масштаб лиха.

Ідеологічні кампанії обмежували культурне й наукове життя. «Ждановщина» вимагала відповідності творчості партійним настановам; боротьба з «космополітизмом» набувала антисемітського характеру. Генетику переслідували під впливом лисенківщини. Відновлення виробництва відбувалося разом із відновленням репресивних механізмів сталінізму.

Дата / період	Подія / процес
1946-1950	Четверта п'ятирічка відбудови
1946-1947	Масовий голод
1946	Розгортання «ждановщини»
1948	Посилення кампанії проти генетики

Основні поняття. Відбудова - відновлення зруйнованого господарства; «ждановщина» - ідеологічний наступ на культуру; лисенківщина - переслідування наукової генетики під прикриттям партійно підтримуваних псевдонаукових поглядів.

Робота на уроці (14 хв). 1. Визначте, які потреби влада вважала першочерговими. 2. Порівняйте причини голоду 1921-1923 і 1946-1947 років.

Підсумок (4 хв). Чому факт відновлення металургії не доводить подолання всіх наслідків війни?

Домашня робота (2 хв). Поясніть співвідношення природних і політичних причин голоду 1946-1947 років.

Джерела. П11 §§2,4, с.16-21,32-37

Урок 66. Повоєнна культура та повсякденність

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Поєднувати аналіз культурних здобутків із досвідом життя звичайної людини.

Актуалізація (5 хв). Які показники, крім кількості заводів, характеризують повернення до мирного життя?

Опорний конспект (18 хв)

Повоєнні родини відбудовували житло, шукали зниклих близьких і пристосовувалися до втрат. Інваліди війни, вдови, сироти та повернені примусові робітники потребували допомоги. Дефіцит товарів, черги й перенаселене житло були повсякденними явищами. Грошова реформа та скасування карток 1947 року змінили систему забезпечення, але не ліквідували бідності.

Школи й університети поверталися до роботи, хоча бракувало приміщень, підручників і вчителів. Наука відновлювала установи та брала участь у промислових проєктах. Театри, література й кіно осмислювали війну та відбудову, але допустимі теми й оцінки визначали партійні органи.

Офіційний образ швидкого відродження приховував складний досвід людей. Твори, що не відповідали канонам, зазнавали критики; митці практикували самоцензуру. Для вивчення повсякденності корисно зіставляти статистику, фотографії, листи й усні свідчення: кожне джерело висвітлює іншу сторону життя та має власні обмеження.

Дата / період	Подія / процес
1945-1953	Повоєнний період сталінського режиму
1947	Грошова реформа та скасування карткової системи
1940-ві - початок 1950-х	Відновлення освітніх і культурних установ

Основні поняття. Повсякденність - звичні практики праці, побуту й спілкування; карткова система - нормований розподіл товарів; самоцензура - обмеження власного висловлювання через страх наслідків.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть опис одного дня родини за трьома типами джерел. 2. Порівняйте офіційний плакат відбудови з побутовим фотознімком: що показано і що приховано?

Підсумок (4 хв). Чому спогад однієї людини не можна автоматично поширювати на все населення?

Домашня робота (2 хв). Складіть опис повоєнної повсякденності за чотирма ознаками: житло, харчування, праця, освіта.

Джерела. П11 §§2,4, с.16-21,32-37

Урок 67. Практична робота 7 · Ціна повоєнної відбудови

11 клас • Застосування знань і вмінь • 45 хв

Мета. Поєднувати аналіз відбудови, репресій та примусових переселень.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Матеріал А. Держава відновлює металургію, шахти й електростанції, але сільське господарство та споживчі потреби фінансуються слабше. Посуха й примусові заготівлі призводять до голоду 1946-1947 років. Офіційна статистика промислового зростання не відображає всіх умов життя.

Матеріал Б. Українську родину переселяють із Польщі на її західні землі під час операції «Вісла». Іншу родину із західної області УРСР депортують до віддаленого регіону СРСР під час операції «Захід». Це навчальні узагальнення, що ілюструють різні репресивні механізми.

Матеріал В. Ліквідація легальних структур УГКЦ не припиняє релігійного життя; громади переходять у підпілля. Повоєнний період поєднує відновлення мирної праці й продовження політичного насильства.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Укажіть роки створення ООН, ліквідації УГКЦ, операцій «Вісла» і «Захід».
- [4 бали]** Порівняйте дві операції переселення: організатор, напрям, кого переселяли та мета.
- [3 бали]** Доберіть три показники життя населення, які доповняють дані про виплавку сталі.
- [3 бали]** Поясніть тезу: «Закінчення світової війни не означало завершення всіх форм насильства в Україні».

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П11 §§1-4, с.11-37

Урок 68. Узагальнення і тематичне оцінювання 7 · Повоєнна Україна

11 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити знання кордонів, відбудови та репресивної політики повоєнної доби.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Під час узагальнення зіставте міжнародний статус УРСР, територіальні зміни, господарське відновлення та досвід населення. Не плутайте організаторів і напрями примусових переселень.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

1. [1 бал] Яку операцію провела польська влада 1947 року? А: «Захід»; Б: «Вісла»; В: «Багратіон»; Г: «Барбаросса».

2. [1 бал] Розташуйте: А - обмін територіями з Польщею; Б - заснування ООН; В - ліквідація УГКЦ; Г - операція «Захід».

3. [2 бали] Поясніть поняття «радянiзація» та «ждановщина».

4. [2 бали] Назвіть дві причини, чому членство УРСР в ООН не означало повної незалежності.

5. [3 бали] Поясніть природний і політичні чинники голоду 1946-1947 років.

6. [3 бали] Оцініть тезу: «Відбудова промисловості доводить, що повсякденне життя швидко стало благополучним». Наведіть два факти.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П11 §§1-4, с.11-42

Урок 69. УРСР на початку 1950-х років

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати стан господарства та передумови політичних змін після смерті Сталіна.

Актуалізація (5 хв). Чому смерть диктатора не означає автоматичної зміни всієї системи влади?

Опорний конспект (18 хв)

На початку 1950-х років Україна відновила значну частину промислового потенціалу, але розвиток був нерівномірним. Важка промисловість і військово-промисловий комплекс мали перевагу над житлом, товарами повсякденного попиту та сільським господарством. Колгоспне село залишалося обмеженим у правах і ресурсах.

Партійна номенклатура контролювала кадрові призначення й розподіл благ. Політичні репресії та ідеологічні кампанії тривали до смерті Сталіна. Його смерть 1953 року започаткувала боротьбу за владу в союзному керівництві та створила можливість обмежених змін.

В Україні першим секретарем ЦК КПУ став Олексій Кириченко, перший етнічний українець на цій посаді. Частково переглядали попередні репресивні практики й аграрні пріоритети, але монополія комуністичної партії зберігалася. Перехід від пізнього сталінізму до «відлиги» був поступовим, суперечливим і залежав від рішень вузького керівного кола.

Дата / період	Подія / процес
5 березня 1953	Смерть Йосипа Сталіна
червень 1953	Олексій Кириченко очолив КПУ
1953	Початок перегляду окремих аспектів аграрної та репресивної політики

Основні поняття. Номенклатура - коло посад і керівних кадрів, контрольованих партією; ВПК - військово-промисловий комплекс; пізній сталінізм - останній етап сталінського правління.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте відновлення виробництва й умови життя. 2. Поясніть, чому смерть диктатора створює можливість змін, але сама по собі не встановлює демократії.

Підсумок (4 хв). Яка політична основа залишилася незмінною після 1953 року?

Домашня робота (2 хв). Поясніть дві господарські проблеми початку 1950-х років і роль військово-промислового комплексу.

Джерела. П11 §5, с.43-46; §2, с.16-21

Урок 70. Табірні повстання, XX з'їзд і десталінізація

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати роль спротиву в'язнів та межі реабілітації.

Актуалізація (5 хв). Чим звільнення ув'язненого відрізняється від скасування незаконного вироку?

Опорний конспект (18 хв)

Політичні в'язні ГУЛАГу вимагали припинення свавілля, перегляду справ і поліпшення умов. Українці, зокрема учасники визвольного руху, були активними учасниками Норильського, Воркутинського та Кенгірського повстань. Цей спротив показав кризу системи масового табірної примусу.

На XX з'їзді КПРС Микита Хрущов засудив культ особи Сталіна та частину репресій. Розпочалися звільнення, перегляд справ, послаблення цензури й обмеження карального апарату. Багато родин уперше дізналися правду про долю близьких, хоча відомості залишалися неповними.

Десталінізація не була повним засудженням тоталітарної системи. Відповідальність переважно зосереджували на Сталіні та його оточенні, не допускаючи незалежної оцінки ролі партії. Реабілітація була вибірковою: багатьох учасників національного руху й депортовані народи не відновили повністю у правах. «Відлига» відкривала простір для критики, але мала встановлені владою межі.

Дата / період	Подія / процес
1953	Норильське та Воркутинське повстання
1954	Кенгірське повстання
лютий 1956	XX з'їзд КПРС
друга половина 1950-х	Масовий перегляд частини репресивних справ

Основні поняття. ГУЛАГ - система радянських примусових таборів; десталінізація - обмеження спадщини сталінського режиму; реабілітація - скасування безпідставних звинувачень і відновлення прав.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте ініціативу «знизу» в таборах і зміни «згори» на з'їзді. 2. Поясніть різницю між амністією та реабілітацією.

Підсумок (4 хв). Чому звільнення з табору не завжди означало реабілітацію?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте амністію й реабілітацію та поясніть значення табірних повстань для десталінізації.

Джерела. П11 §6, с.47-52; §5, с.43-46

Урок 71. Кримська область та соціально-економічні реформи «відлиги»

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати адміністративні зміни та суперечливі наслідки реформ Хрущова.

Актуалізація (5 хв). Чим господарські аргументи передачі території відрізняються від процедури юридичного оформлення?

Опорний конспект (18 хв)

У 1954 році Кримську область передали зі складу РСФРР до УРСР. Рішення оформили союзними правовими актами; серед мотивів указували територіальну близькість, господарські й культурні зв'язки. Тоді йшлося про внутрішню зміну меж у СРСР. Кримськотатарський народ залишався у депортації й не отримав права вільно повернутися.

Створення раднаргоспів 1957 року мало наблизити управління промисловістю до регіонів і зменшити відомчі бар'єри. Однак воно не ліквідувало директивного планування. Аграрні кампанії, зокрема надмірне поширення кукурудзи та обмеження присадибних господарств, дали суперечливі результати.

Масове житлове будівництво дозволило багатьом родинам отримати окремі квартири. Розширювали соціальні гарантії, а 1964 року запровадили державне пенсійне забезпечення колгоспників. Водночас дефіцит, неефективне господарювання та непослідовність реформ викликали невдоволення. Усунення Хрущова завершило цей етап експериментів, але не розв'язало системних проблем.

Дата / період	Подія / процес
1954	Передача Кримської області до УРСР
1957	Створення раднаргоспів
кінець 1950-х	Розгортання масового житлового будівництва
1964	Пенсії колгоспникам; усунення Хрущова

Основні поняття. Раднаргосп - територіальний орган управління промисловістю; децентралізація - передача повноважень від центру; соціальні гарантії - установлені державою форми забезпечення населення.

Робота на уроці (14 хв). 1. Визначте здобутки й недоліки житлової та аграрної політики. 2. Поясніть, чому передача області не розв'язало питання прав депортованих кримських татар.

Підсумок (4 хв). Що змінили раднаргоспи, а що залишили незмінним?

Домашня робота (2 хв). Поясніть причини передачі Кримської області 1954 року та вкажіть державні рішення, які її оформлювали.

Джерела. П11 §§5,7, с.43-46,53-61

Урок 72. Початок дисидентського руху

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Визначати напрями дисидентства та пояснювати його переважно ненасильницькі методи.

Актуалізація (5 хв). Чому незгода з владою може бути ненасильницькою політичною діяльністю?

Опорний конспект (18 хв)

Послаблення страху під час «відлиги» не усунуло цензури й національних обмежень. Дисиденти виступали проти порушення прав людини, русифікації, переслідування віри та замовчування історії. У русі поєднувалися правозахисний, національно-демократичний і релігійний напрями.

Левко Лук'яненко та його однодумці створили Українську робітничо-селянську спілку. Вони обговорювали мирний вихід України зі складу СРСР, посилаючись на формально проголошене конституційне право. Арешти 1961 року показали, що влада не дозволяла реалізувати навіть власні декларації, якщо вони загрожували партійному контролю.

Інакодумці поширювали самвидав, писали листи й звернення, організовували культурні зустрічі. Публічний протест проти арештів під час прем'єри «Тіней забутих предків» у Києві 1965 року засвідчив вихід незгоди у відкритий простір. За це карали звільненням, виключенням із навчання, ув'язненням та ізоляцією.

Дата / період	Подія / процес
1959	Створення Української робітничо-селянської спілки
1961	Арешти її учасників
1965	Нова хвиля арештів і протест у кінотеатрі «Україна»

Основні поняття. Дисидент - людина, що відкрито не погоджується з офіційною політикою; самвидав - нецензуроване поширення текстів; правозахисник - учасник боротьби за дотримання прав людини.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розподіліть вимоги за трьома напрямками дисидентства. 2. Поясніть, чому мирний заклик виконувати Конституцію режим вважав небезпечним.

Підсумок (4 хв). Який принцип боротьби відрізняв значну частину дисидентів від повстанського руху?

Домашня робота (2 хв). Складіть профіль Левка Лук'яненка: мета, організація, методи та реакція радянської влади.

Джерела. П11 §9, с.71-76

Урок 73. Науково-технічна революція та шістдесятники

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати зв'язок наукового поступу, культурного оновлення та обмежень «відлиги».

Актуалізація (5 хв). Чи можуть наукові успіхи й культурне оновлення співіснувати з цензурою?

Опорний конспект (18 хв)

Науково-технічна революція посилила роль освіти, досліджень, автоматизації та нових технологій. Українські вчені й підприємства брали участь у ракетно-космічній програмі, електрозварюванні, кібернетиці та матеріалознавстві. Сергій Корольов очолював радянську космічну програму; його біографія поєднала науковий здобуток із досвідом сталінських репресій.

Культурне покоління шістдесятників шукало творчої свободи, людської гідності й національного коріння. Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч, Алла Горська та інші оновлювали літературу й мистецтво. Клуби творчої молоді створювали середовище спілкування, повернення забутих імен і вивчення української спадщини.

Реформи освіти не усунули русифікації, а цензура визначала межі дозволеного. Частина митців пристосовувалася до системи, інші переходили до відкритого правозахисту. Шістдесятництво ширше за дисидентство: це культурний рух, не всі учасники якого стали політичними опонентами влади. Згортання «відлиги» звузило можливості творчого оновлення.

Дата / період	Подія / процес
1957	Запуск першого штучного супутника Землі
1960	Поява київського Клубу творчої молоді «Сучасник»
1961	Перший політ людини в космос
1960-ті	Піднесення шістдесятництва

Основні поняття. НТР - якісне зростання ролі науки в технологіях і виробництві; шістдесятники - покоління культурного оновлення 1960-х років; русифікація - звуження простору української мови й культури.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте наукові здобутки й умови творчої свободи. 2. Складіть мініпортрет одного шістдесятника: твір, ідея, громадянська позиція.

Підсумок (4 хв). Чи є слова «шістдесятник» і «дисидент» повними синонімами?

Домашня робота (2 хв). Оберіть одного науковця та одного шістдесятника; порівняйте їхній внесок і умови діяльності.

Джерела. П11 §8, с.62-70

Урок 74. Практична робота 8 · Можливості та межі «відлиги»

11 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Виявляти суперечність між лібералізацією та збереженням партійної диктатури.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Ситуація А. Політичного в'язня звільняють, але відмовляють у повному відновленні прав. Ситуація Б. Родина отримує окрему квартиру, однак стикається з дефіцитом. Ситуація В. Молодий митець повертає українські історичні образи у творчість, але його виставку критикують за «ідейні помилки».

Ці навчальні моделі узагальнюють типові суперечності епохи. Для перевірки використайте підручникові матеріали про реабілітацію, житлове будівництво та шістдесятників. Визначте, де є реальне поліпшення, а де зберігається залежність від волі державного керівництва.

Порівняння не повинно зводитися до оцінки «все добре» або «все погано». Покажіть конкретний здобуток, межу зміни та її наслідок для людини.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Розташуйте: XX з'їзд КПРС; смерть Сталіна; створення раднаргоспів; усунення Хрущова.
- [4 бали]** Проаналізуйте дві ситуації: що змінилося порівняно зі сталінізмом і що залишилося обмеженням?
- [3 бали]** Порівняйте шістдесятництво й дисидентство за метою, сферою діяльності та ризиками.
- [3 бали]** Поясніть, чому десталінізація не стала демократизацією в повному значенні.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П11 §§5-9, с.43-76

Урок 75. Узагальнення і тематичне оцінювання 8 · Десталінізація

11 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити розуміння змін «відлиги» та їхніх політичних меж.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Під час узагальнення пов'яжіть смерть Сталіна, табірні повстання, XX з'їзд, реформи, шістдесятництво й початок дисидентського руху.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [1 бал]** У якому році Кримську область передали до УРСР? А: 1944; Б: 1954; В: 1956; Г: 1964.
- [1 бал]** Розташуйте: А - усунення Хрущова; Б - XX з'їзд КПРС; В - смерть Сталіна; Г - створення раднаргоспів.
- [2 бали]** Поясніть поняття «реабілітація» та «самвидав».
- [2 бали]** Порівняйте культурне шістдесятництво й політичне дисидентство.
- [3 бали]** Назвіть один соціальний здобуток, один господарський прорахунок і одне політичне обмеження «відлиги».
- [3 бали]** Оцініть тезу: «Засудження культу Сталіна ліквідувало тоталітарну систему». Наведіть два аргументи.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П11 §§5-9, с.43-79

Урок 76. Економіка та політична система доби «застою»

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати ознаки системної кризи за зовнішньої стабільності радянського ладу.

Актуалізація (5 хв). Чому зростання загального обсягу виробництва не завжди долає дефіцит товарів?

Опорний конспект (18 хв)

Після усунення Хрущова керівництво обіцяло стабільність і передбачуваність. Реформа 1965 року мала посилити господарський розрахунок та зацікавленість підприємств у результаті. Проте відомчий контроль і директивні завдання обмежували самостійність, тому реформа не змінила основ системи.

Економіка зростала переважно завдяки залученню додаткових ресурсів. Старіння обладнання, енергомісткість, низька якість продукції та дефіцит товарів виявляли неефективність. Продовольча програма 1982 року намагалася покращити постачання, але не ліквідувала причин сільськогосподарської кризи. Урбанізація змінювала соціальний склад населення; міграція й русифікація впливали на мовне середовище міст.

Ідеологія «розвинутого соціалізму» виправдовувала збереження ладу. Конституція УРСР 1978 року закріпила керівну роль комуністичної партії. За Петра Шелеста існували обмежені можливості захисту республіканських інтересів; за Володимира Щербицького посилювалася орієнтація на союзний центр. Номенклатурні привілеї суперечили проголошеній соціальній рівності.

Дата / період	Подія / процес
1965	Господарська реформа
1972	Володимир Щербицький очолив КПУ
1978	Нова Конституція УРСР
1982	Продовольча програма СРСР

Основні поняття. Екстенсивний розвиток - зростання через додаткові ресурси, а не підвищення ефективності; дефіцит - нестача товарів щодо попиту; системна криза - взаємопов'язані проблеми основних інституцій.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте ланцюг «централізований план - слабкі стимули - якість і дефіцит». 2. Поясніть суперечність між конституційними правами й керівною роллю однієї партії.

Підсумок (4 хв). Чому «застій» не означає буквальної відсутності будь-якого будівництва чи зростання?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте екстенсивний та інтенсивний розвиток; поясніть суперечності радянської економіки.

Джерела. П11 §§10-12, с.80-99

Урок 77. Дисиденти та Українська Гельсінська група

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати перехід від культурного протесту до організованого правозахисту.

Актуалізація (5 хв). Як громадяни можуть перевіряти виконання міжнародних зобов'язань своєї держави?

Опорний конспект (18 хв)

Дисиденти використовували самвидав, відкриті листи, заяви до міжнародних організацій, голодування й публічні протести. В'ячеслав Чорновіл поширював відомості про переслідування, зокрема через «Український вісник». Іван Дзюба аналізував русифікацію, а Василь Стус поєднував поетичну творчість із громадянським спротивом.

Підписавши Гельсінський заключний акт, СРСР узяв міжнародні зобов'язання щодо прав людини. Українська Гельсінська група, створена 1976 року на чолі з Миколою Руденком, документувала порушення й вимагала виконання цих зобов'язань. До неї ввійшли Левко Лук'яненко, Оксана Мешко та інші правозахисники.

Влада відповіла арештами, таборами, засланням, примусовою психіатрією й тиском на родини. Особливо масштабною стала хвиля репресій 1972 року. Попри невелику чисельність, дисиденти зберігали мову прав і особистої відповідальності. Наприкінці 1980-х їхній досвід став важливим для демократичного та національного руху.

Дата / період	Подія / процес
1970	Початок видання «Українського вісника»
1972	Масові арешти українських дисидентів
1975	Гельсінський заключний акт
9 листопада 1976	Створення Української Гельсінської групи

Основні поняття. Правозахист - діяльність заради дотримання прав людини; самвидав - нецензуроване поширення текстів; каральна психіатрія - використання психіатричного ув'язнення проти інакодумців.

Робота на уроці (14 хв). 1. Зіставте міжнародне зобов'язання й метод перевірки його виконання. 2. Поясніть, чому документування порушень могло бути небезпечним для режиму.

Підсумок (4 хв). Яка головна особливість програми УГГ?

Домашня робота (2 хв). Складіть таблицю «право - порушення - спосіб захисту» на прикладах діяльності УГГ.

Джерела. П11 §13, с.100-109

Урок 78. Пам'ять про Голодомор та внесок діаспори

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати роль вільного збереження свідчень у відновленні історичної пам'яті.

Актуалізація (5 хв). Чому дослідження за кордоном може зберегти пам'ять про подію, замовчувану на батьківщині?

Опорний конспект (18 хв)

У СРСР правду про Голодомор замовчували, а родини боялися передавати спогади публічно. Українці за кордоном збирали свідчення очевидців, видавали книжки, організовували вшанування та домагалися уваги міжнародної спільноти. Діаспора забезпечувала простір пам'яті, недоступний у радянській Україні.

У 1980-х роках міжнародні дослідження й слухання посилили увагу до штучного голоду. Важливими стали праця Роберта Конквеста та діяльність комісії Конгресу США, в якій працював Джеймс Мейс. Дослідники зіставляли свідчення, демографічні дані та доступні документи. Усна історія допомагала відновити досвід родин, але вимагала критичної перевірки деталей.

Діаспора також підтримувала українську освіту, науку, церкви, видавництва та правозахисні кампанії. Вона передавала інформацію про дисидентів і порушення прав людини. Цей внесок не замінював внутрішнього руху, а доповнював його ресурсами та міжнародними зв'язками. Повернення знання про Голодомор стало частиною ширшого звільнення історії від цензури.

Дата / період	Подія / процес
1983	Міжнародні заходи до 50-х роковин Голодомору
1986	Праця Роберта Конквеста «Жнива скорботи»
1988	Звіт комісії Конгресу США про голод в Україні

Основні поняття. Діаспора - спільнота вихідців із країни та їхніх нащадків за її межами; усна історія - дослідження записаних свідчень; історична пам'ять - суспільні уявлення й практики пам'ятання минулого.

Робота на уроці (14 хв). 1. Поясніть, які джерела могли зберігатися поза СРСР. 2. Складіть правила інтерв'ю з очевидцем: згода, повага, уточнення часу, перевірка деталей.

Підсумок (4 хв). Чому свідчення діаспори мали особливе значення до відкриття радянських архівів?

Домашня робота (2 хв). Поясніть внесок діаспори у збереження пам'яті про Голодомор, використавши два приклади з підручника.

Джерела. П11 §13, с.100-109; §25, с.184-188; П10 §24, с.142-149

Урок 79. Кримськотатарський національний рух

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати боротьбу кримських татар за повернення та відновлення колективних прав.

Актуалізація (5 хв). Які права порушує заборона депортованому народові повернутися на батьківщину?

Опорний конспект (18 хв)

Після депортації 1944 року кримські татари жили переважно у віддалених регіонах СРСР. Обмеження спецпоселень, труднощі освіти, житла й праці супроводжувалися офіційним замовчуванням їхньої історії. Зняття частини режимних обмежень не означало дозволу повернутися до Криму.

Національний рух збирав підписи, організовував делегації, надсилав звернення до влади та міжнародних інституцій. Мустафа Джемілев став одним із найвідоміших його учасників; він неодноразово зазнавав ув'язнення й голодував на знак протесту. Рух поєднував ненасильницький спротив, родинні мережі та співпрацю з іншими правозахисниками.

Указ 1967 року знімав загальні звинувачення, але не забезпечував реального права на повернення, власність і відновлення автономного життя. Влада перешкоджала реєстрації та поселенню в Криму. Лише наприкінці 1980-х років почалося масове повернення. Його учасники знову зіткнулися з житловими, земельними та громадянськими проблемами.

Дата / період	Подія / процес
1944	Депортація кримських татар
1967	Скасування загальних звинувачень без повного відновлення прав
1987	Масові публічні виступи кримських татар у Москві
1989	Визнання депортацій незаконними; активізація повернення

Основні поняття. Корінний народ - історично сформована на відповідній території спільнота з власною ідентичністю; репатріація - повернення на батьківщину; ненасильницький спротив - відстоювання прав без збройної боротьби.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте формальне скасування звинувачень і реальне відновлення прав. 2. Поясніть значення права на повернення для збереження народу.

Підсумок (4 хв). Чому указ 1967 року не розв'язав кримськотатарського питання?

Домашня робота (2 хв). Підготуйте короткий профіль Мустафи Джемілева та поясніть ненасильницькі методи кримськотатарського руху.

Джерела. П11 §13, с.100-109

Урок 80. Освіта, наука й культура у 1960-1980-х роках

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Порівнювати науково-освітні досягнення з русифікацією та культурними обмеженнями.

Актуалізація (5 хв). Чим науково-технічний здобуток відрізняється від суспільних умов його використання?

Опорний конспект (18 хв)

Поширення середньої освіти й розвиток вищої школи підвищували освітній рівень населення. Українські науковці працювали в кібернетиці, авіабудуванні, електрозварюванні та космічних технологіях. Віктор Глушков розвивав кібернетику, Борис Патон - зварювальні технології, Олег Антонов - авіацію.

Поряд із цим посилювалася русифікація освіти, науки й міського життя. Українська мова втрачала позиції у престижних професійних сферах. Партійний контроль визначав теми гуманітарних досліджень, а твори, що виходили за ідеологічні межі, забороняли або вилучали з публічного обігу.

Українське поетичне кіно, музика й література створили помітні здобутки. Фільм «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова, творчість Івана Миколайчука, Ліни Костенко, Володимира Івасюка стали частиною національної культури. Розгром роману Олеся Гончара «Собор» показав обмеження навіть для визнаних авторів. Офіційний успіх і переслідування могли співіснувати в одному культурному просторі.

Дата / період	Подія / процес
1964	Фільм «Тіні забутих предків»
1968	Кампанія проти роману «Собор»
1970	Пісня Володимира Івасюка «Червона рута»
1970-1980-ті	Посилення русифікації та ідеологічного контролю

Основні поняття. Поетичне кіно - образний напрям кіномистецтва з увагою до культурної символіки; русифікація - звуження простору української мови; ідеологізація - підпорядкування змісту офіційній доктрині.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть таблицю «галузь - діяч - внесок». 2. Поясніть, як високий рівень науки міг поєднуватися з відсутністю свободи історичних досліджень.

Підсумок (4 хв). Яку загальну суперечність показує доля «Собору»?

Домашня робота (2 хв). Доберіть по одному прикладу розвитку науки, мистецтва та русифікації; поясніть суперечності доби.

Джерела. П11 §14, с.110-120

Урок 81. Практична робота 9 · Правозахист і радянські декларації

11 клас • Застосування знань і вмінь • 45 хв

Мета. Зіставляти офіційні зобов'язання з практикою порушення прав людини.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Матеріал А (переказ). СРСР декларує громадянські права та підписує міжнародні домовленості про їх повагу. Матеріал Б. Українська Гельсінська група збирає відомості про переслідування, порушення свободи слова, совісті та національних прав. Матеріал В. Її учасників арештовують, звільняють з роботи й відправляють у заслання.

Для аналізу оберіть одну постать: Микола Руденко, Оксана Мешко, В'ячеслав Чорновіл, Василь Стус або Мустафа Джемільєв. Випишіть із підручника конкретну вимогу й метод її відстоювання. Не замінійте біографічні факти загальними словами про «героїзм».

Завдання перевіряють уміння бачити розрив між нормою і практикою та пояснювати, чому ненасильницький правозахист загрожував авторитарній владі.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- 1. [2 бали]** Назвіть рік Гельсінського заключного акта та рік створення УГГ.
- 2. [4 бали]** Складіть таблицю з двох рядків «право - приклад порушення - спосіб захисту».
- 3. [3 бали]** Підготуйте короткий профіль обраного діяча: вимога, дія, наслідок для нього або неї.
- 4. [3 бали]** Поясніть, як оприлюднення інформації може впливати на владу навіть без масової організації чи зброї.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П11 §§10-14, с.80-120

Урок 82. Узагальнення і тематичне оцінювання 9 · Системна криза СРСР

11 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити вміння пояснювати кризу господарства та роль правозахисного руху.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Узагальніть економічні проблеми, конституційну партійну монополію, культурне життя, діаспору та кримськотатарський рух. Для пояснення використовуйте зв'язки між явищами.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

1. [1 бал] Хто очолив Українську Гельсінську групу при її створенні? А: Микола Руденко; Б: Сергій Корольов; В: Петро Шелест; Г: Леонід Кравчук.

2. [1 бал] Розташуйте: А - Конституція УРСР 1978 року; Б - Гельсінський акт; В - масові арешти 1972 року; Г - створення УГГ.

3. [2 бали] Поясніть поняття «екстенсивний розвиток» та «дефіцит».

4. [2 бали] Назвіть дві вимоги кримськотатарського національного руху й поясніть одну з них.

5. [3 бали] Поясніть, як самвидав, міжнародні звернення та збереження пам'яті про Голодомор підривали інформаційну монополію влади.

6. [3 бали] Оцініть тезу: «Невелика кількість дисидентів означає, що вони не впливали на суспільство». Наведіть два приклади впливу.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П11 §§10-14, с.80-122

Урок 83. Перебудова, Чорнобиль та господарська криза

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати, чому спроба оновити СРСР прискорила виявлення його кризи.

Актуалізація (5 хв). Як приховування суспільно важливої інформації впливає на довіру до влади?

Опорний конспект (18 хв)

Михайло Горбачов оголосив курс на перебудову, прагнучи оновити радянську систему. Спочатку робили ставку на «прискорення», дисципліну й адміністративні кампанії. Згодом частково дозволили кооперативи та розширили права підприємств, але суперечливе поєднання плану й ринку поглиблювало нестабільність.

Аварія на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року стала техногенною катастрофою міжнародного масштабу. Замовчування, запізніле інформування й проведення масових заходів попри небезпеку підірвали довіру до влади. Ліквідатори, евакуйовані мешканці та забруднені громади зазнали тривалих наслідків.

Дефіцит, інфляційний тиск і погіршення умов праці посилювали невдоволення. Шахтарські страйки 1989 року починалися з економічних вимог, але поступово набували політичного характеру. Різниця між привілеями керівництва та життям більшості ставала дедалі видимішою. Нездатність центру дати переконливі відповіді сприяла самоорганізації суспільства.

Дата / період	Подія / процес
1985	Початок перебудови
26 квітня 1986	Чорнобильська катастрофа
1988	Розширення легальної кооперативної діяльності
1989	Масові шахтарські страйки

Основні поняття. Перебудова - курс реформ радянської системи; техногенна катастрофа - масштабне лихо, пов'язане з технологічним об'єктом; страйк - колективне припинення роботи на підтримку вимог.

Робота на уроці (14 хв). 1. Простежте зв'язок Чорнобиля з кризою довіри. 2. Порівняйте економічні та політичні вимоги страйкарів.

Підсумок (4 хв). Чому Чорнобиль став не лише екологічною, а й політичною подією?

Домашня робота (2 хв). Побудуйте схему взаємозв'язку Чорнобильської катастрофи, гласності та громадянської самоорганізації.

Джерела. П11 §§15-16, с.123-132

Урок 84. Гласність, громадські рухи та багатопартійність

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати перехід від обмеженої гласності до політичної самоорганізації.

Актуалізація (5 хв). Що змінюється в суспільстві, коли влада втрачає монополію на публічне слово?

Опорний конспект (18 хв)

Гласність розширила можливості обговорення раніше заборонених тем: Голодомору, репресій, екологічних проблем і національної історії. Влада сподівалася використати критику для реформування системи, але суспільство почало ставити питання про її основи. Зростали незалежна преса, дискусійні клуби й громадські ініціативи.

Товариство української мови імені Тараса Шевченка, «Меморіал», екологічні об'єднання та відновлені правозахисні мережі поєднували культурні й політичні вимоги. Народний рух України, створений 1989 року, об'єднав різні сили навколо демократизації та національного відродження. Спочатку програми учасників не були однаковими щодо незалежності.

Відставка Володимира Щербицького символізувала послаблення старого керівництва УРСР. Після скасування конституційної монополії КПРС активізувалося створення партій. Українська республіканська партія виросла з правозахисного середовища. Політична конкуренція поступово виходила за межі дозволених владою громадських дискусій.

Дата / період	Подія / процес
1989	Створення Товариства української мови та Народного руху
1989	Відставка Щербицького
1990	Скасування партійної монополії; створення УРП

Основні поняття. Гласність - послаблення інформаційної закритості; плюралізм - співіснування різних поглядів та організацій; багатопартійність - політична система з кількома партіями.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть схему «громадська проблема - організація - політична вимога». 2. Поясніть, як культурний рух може перетворитися на політичний.

Підсумок (4 хв). Чим гласність відрізняється від повної свободи слова?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте громадський рух і політичну партію на прикладах кінця 1980-х - початку 1990-х років.

Джерела. П11 §§17-18, с.133-144

Урок 85. Культурне відродження наприкінці 1980-х років

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати роль мови, пам'яті та релігійного відродження в суспільних змінах.

Актуалізація (5 хв). Чому повернення заборонених книжок і символів може мати політичне значення?

Опорний конспект (18 хв)

Послаблення цензури дозволило повертати твори й імена репресованих митців, відкривати замовчувані сторінки історії та обговорювати стан української мови. Видання, публічні зустрічі й краєзнавчі ініціативи змінювали уявлення про минуле. Історична пам'ять переставала бути виключно державним проектом.

Закон про мови 1989 року закріпив державний статус української мови в УРСР. Це не усувало одразу наслідків русифікації, але створювало правову основу розширення її використання. Фестиваль «Червона рута» продемонстрував силу сучасної української музичної культури й нові форми молодіжної самоідентифікації.

Віруючі домагалися повернення храмів, свободи совісті та легалізації громад. УГКЦ виходила з підпілля, відроджувалися інші релігійні середовища. Творчі, мовні й церковні ініціативи часто поєднувалися з вимогами демократизації. Водночас залишалися суперечки щодо спадщини, власності й різного бачення майбутнього; відродження було складним суспільним процесом.

Дата / період	Подія / процес
1989	Закон про мови в УРСР
1989	Перший фестиваль «Червона рута» у Чернівцях
1989	Вихід УГКЦ із підпілля

Основні поняття. Свобода совісті - право обирати віру чи не сповідувати її; національне відродження - активізація культурного й суспільного життя; реабілітація пам'яті - повернення замовчуваних імен і подій.

Робота на уроці (14 хв). 1. Наведіть по одному мовному, мистецькому й релігійному прояву відродження. 2. Поясніть, чому повернення забороненого твору змінює уявлення про історію.

Підсумок (4 хв). Чи можна вважати культурне відродження тільки поверненням до давніх традицій?

Домашня робота (2 хв). Складіть три приклади культурного або релігійного відродження та поясніть їхній зв'язок із демократизацією.

Джерела. П11 §§17-18, с.133-144; §30, с.225-235

Урок 86. Вибори 1990 року, суверенітет і Революція на граніті

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати послідовне розширення політичної самостійності України.

Актуалізація (5 хв). Яка різниця між виборами без альтернативи та виборами за політичної конкуренції?

Опорний конспект (18 хв)

Вибори до Верховної Ради УРСР та місцевих рад 1990 року вперше допустили реальну конкуренцію частини кандидатів. Комуністи зберегли більшість, але демократична опозиція отримала парламентську трибуну. У західних областях національно-демократичні сили здобули особливо впливові позиції.

Декларація про державний суверенітет проголосила верховенство українських законів, самостійність у вирішенні ключових питань і право на власні державні інституції. Вона стала програмною основою майбутньої незалежності, але ще не була Актом про вихід із СРСР.

У жовтні студентське голодування в Києві, відоме як Революція на граніті, висунуло вимоги відмови від нового союзного договору, відставки уряду та демократичних змін. Мирна акція продемонструвала здатність молоді впливати на владу. Відставка голови уряду Віталія Масола стала одним із безпосередніх результатів; не всі вимоги були реалізовані повністю.

Дата / період	Подія / процес
березень 1990	Вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих рад
16 липня 1990	Декларація про державний суверенітет
2-17 жовтня 1990	Революція на граніті

Основні поняття. Суверенітет - верховенство влади на своїй території та самостійність назовні; опозиція - політичні сили, що протистоять урядовому курсу; громадянський протест - публічне відстоювання суспільних вимог.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте парламентський і вуличний способи впливу. 2. Поясніть відмінність Декларації 1990 року й Акта 1991 року.

Підсумок (4 хв). Чи стала Україна повністю незалежною 16 липня 1990 року?

Домашня робота (2 хв). Поясніть зв'язок виборів 1990 року, Декларації про суверенітет і Революції на граніті.

Джерела. П11 §19, с.145-154

Урок 87. Кримська автономія та серпневий путч 1991 року

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Розрізняти відновлення автономії Криму й спробу збереження СРСР силовими методами.

Актуалізація (5 хв). Чому статус автономії в межах республіки не тотожний праву іншої держави на її територію?

Опорний конспект (18 хв)

У 1991 році відновили Кримську АСРР у складі УРСР. Питання статусу півострова порушували місцеві політичні сили, союзне керівництво й кримськотатарський рух, але їхні цілі відрізнялися. Відновлена територіальна автономія не була тотожною національному самоврядуванню кримських татар, які поверталися після депортації.

У серпні група союзних керівників створила Державний комітет із надзвичайного стану - ДКНС. Путчисти намагалися зупинити демократизацію та нове врегулювання відносин республік, усунувши Горбачова від влади й запровадивши надзвичайні заходи.

Опір перевороту й розпад підтримки в силових структурах призвели до його провалу. В Україні події прискорили рішення про незалежність: стало очевидно, що збереження союзної підлеглості несе загрозу повернення диктатури. Серпневий путч не був початком усієї кризи СРСР, але став безпосереднім каталізатором її завершального етапу.

Дата / період	Подія / процес
20 січня 1991	Кримський референдум щодо автономії
12 лютого 1991	Відновлення Кримської АСРР у складі УРСР
19-21 серпня 1991	Спроба перевороту ДКНС

Основні поняття. Путч - спроба захопити владу вузькою групою; ДКНС - організатори серпневого перевороту; територіальна автономія - самоврядування території в межах держави.

Робота на уроці (14 хв). 1. Відокремте питання автономії від питання незалежності. 2. Побудуйте причинний ланцюг «путч - втрата довіри до центру - рішення парламенту України».

Підсумок (4 хв). Чи означало відновлення Кримської АСРР вихід Криму зі складу України?

Домашня робота (2 хв). Поясніть наслідки серпневого путчу для СРСР та України; уточніть статус Криму у 1991 році.

Джерела. П11 §19, с.145-154; §§20-21, с.159-167

Урок 88. Акт незалежності, референдум і розпад СРСР

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати правове й суспільне утвердження незалежності України.

Актуалізація (5 хв). Для чого парламентське рішення про незалежність підтверджували референдумом?

Опорний конспект (18 хв)

24 серпня 1991 року Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України. Він закріпив створення самостійної держави та чинність її Конституції й законів на власній території. Рішення спиралося на попередній рух за суверенітет і безпосередній досвід серпневого перевороту.

1 грудня громадяни підтвердили Акт на всеукраїнському референдумі: понад 90% учасників голосування підтримали незалежність. Більшість висловилася за неї в усіх регіонах, включно з Кримом і Севастополем. Того самого дня Леоніда Кравчука обрали Президентом України. Це забезпечило незалежності не лише парламентську, а й загальнонародну легітимність.

Грудневі домовленості керівників республік констатували припинення існування СРСР. Почалося широке міжнародне визнання України. Діаспора підтримувала інформаційні кампанії, зв'язки з урядами й культурну тяглість; її внесок доповнював вирішальне волевиявлення громадян в Україні. Відновлення незалежності завершило радянський період, але започаткувало складну розбудову власних інституцій.

Дата / період	Подія / процес
24 серпня 1991	Акт проголошення незалежності
1 грудня 1991	Референдум і вибори Президента
8 грудня 1991	Біловезька угода
грудень 1991	Припинення існування СРСР і міжнародне визнання України

Основні поняття. Референдум - пряме голосування громадян із визначеного питання; легітимність - суспільне визнання права влади діяти; міжнародне визнання - прийняття держави іншими державами.

Робота на уроці (14 хв). 1. Поясніть різні функції Акта, референдуму та міжнародного визнання. 2. Обґрунтуйте значення підтримки незалежності в усіх регіонах.

Підсумок (4 хв). Чи підтримав незалежність на референдумі тільки захід України?

Домашня робота (2 хв). Складіть хронологію серпня-грудня 1991 року та поясніть значення результатів голосування в усіх регіонах.

Джерела. П11 §19, с.145-154; §§20-21, с.159-167

Урок 89. Практична робота 10 · Від суверенітету до незалежності

11 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Простежувати роль парламенту, громадянських рухів і загальнонародного голосування.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Картка А. Документ проголошує верховенство українських законів і право на власні інституції, але Україна ще залишається в СРСР. Картка Б. Парламент ухвалює рішення про незалежну державу після провалу союзного перевороту. Картка В. Громадяни всіх регіонів більшістю голосів підтверджують незалежність.

Картка Г. Студенти проводять мирне голодування та вимагають політичних змін. Картка Д. Громадський рух поєднує культурні, екологічні й демократичні ініціативи та виходить на загальнонаціональний рівень. Усі картки є навчальним переказом, а не цитатами документів.

Зіставляйте не тільки дати, а й різні способи участі: законодавче рішення, громадянський тиск, вибори та референдум. Визначте, як вони доповнювали один одного.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Ідентифікуйте події або документи карток А-В і вкажіть дати.
- [4 бали]** Розташуйте всі п'ять карток у хронологічній послідовності та поясніть один причинний зв'язок.
- [3 бали]** Порівняйте юридичне й суспільне значення Акта та референдуму.
- [3 бали]** Доведіть двома фактами, що незалежність була результатом тривалого процесу, а не лише подій трьох днів серпня 1991 року.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П11 §§15-19, с.123-154

Урок 90. Узагальнення і тематичне оцінювання 10 · Відновлення незалежності

11 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити хронологію та розуміння ролі суспільства у розпаді СРСР.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Узагальніть взаємозв'язок перебудови, екологічних і господарських проблем, громадських рухів, виборів та державних актів 1990-1991 років.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [1 бал]** Коли громадяни підтвердили Акт незалежності на референдумі? А: 16 липня 1990; Б: 24 серпня 1991; В: 1 грудня 1991; Г: 8 грудня 1991.
- [1 бал]** Розташуйте: А - Революція на граніті; Б - Чорнобильська катастрофа; В - створення Народного руху; Г - Акт незалежності.
- [2 бали]** Поясніть поняття «гласність» та «політичний плюралізм».
- [2 бали]** Назвіть дві відмінності Декларації 1990 року та Акта 1991 року.
- [3 бали]** Поясніть внесок трьох сил або форм участі: громадських рухів, парламенту та громадян на референдумі.
- [3 бали]** Оцініть тезу: «Незалежність була рішенням лише політичної еліти». Використайте два факти суспільної участі.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П11 §§15-19, с.123-158

Урок 91. Розбудова незалежної держави та питання Криму

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Характеризувати перші державні інституції та проблеми повернення кримських татар.

Актуалізація (5 хв). Які інституції потрібні незалежній державі для виконання її щоденних функцій?

Опорний конспект (18 хв)

Після 1991 року Україна створювала власну систему громадянства, кордони, Збройні Сили, дипломатичну службу й фінансові установи. Верховна Рада ухвалювала закони та затверджувала символи. Значна частина управлінських кадрів і практик залишалася радянською, тому нові інституції потребували не лише перейменування, а й зміни правил роботи.

Повернення кримських татар вимагало житла, землі, роботи, документів і відновлення культурних прав. Відновлений Курултай та Меджліс представляли інтереси народу. Проблеми загострювали брак коштів, адміністративні перешкоди й політичне напруження на півострові.

Статус Криму став предметом суперечок між центральною та місцевою владою; окремі сили використовували російську підтримку для сепаратистських проєктів. У 1995 році Україна скасувала посаду президента Криму. Конституція 1996 року визначила Автономну Республіку Крим як невід'ємну складову України. Автономія означає самоврядування в конституційних межах, а не окремий державний суверенітет.

Дата / період	Подія / процес
1991	Створення Збройних Сил України; відновлення Курултаю
1992	Затвердження основних державних символів
1995	Скасування посади президента Криму
1996	Конституційне закріплення статусу АРК

Основні поняття. Державотворення - створення інституцій і правил незалежної держави; Меджліс - представницький орган кримськотатарського народу; автономія - самоврядування у складі держави.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть перелік п'яти інституцій, потрібних незалежній державі. 2. Розділіть проблеми репатріантів на соціальні, правові та культурні.

Підсумок (4 хв). Чи означає автономний статус право Криму самостійно змінювати державну належність?

Домашня робота (2 хв). Поясніть три напрями державотворення 1990-х років та основні труднощі повернення кримських татар.

Джерела. П11 §§20-21, с.159-167; §25, с.184-188

Урок 92. Багатопартійність і Конституція України 1996 року

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати значення Конституції та труднощі формування політичної конкуренції.

Актуалізація (5 хв). Чому розподіл влади потребує правил взаємодії та взаємного контролю?

Опорний конспект (18 хв)

У незалежній Україні формувалися партії різних ідеологічних напрямів. Частина виростала з громадських рухів, інші гуртувалися довкола впливових лідерів і фінансових груп. Вибори створювали механізм конкуренції, але слабкість інституцій, нерівні ресурси й непрозоре фінансування обмежували її якість.

До ухвалення нової Конституції діяла змінена Конституція УРСР 1978 року. Суперечки між Президентом і парламентом стосувалися розподілу повноважень та форми правління. Конституційний договір 1995 року тимчасово врегулював відносини, а 28 червня 1996 року Верховна Рада прийняла Конституцію України.

Основний закон закріпив незалежність, унітарність, народовладдя, поділ влади та права людини. Українську визначено державною мовою; встановлено засади місцевого самоврядування й статус Криму. Конституційна норма потребує практичного виконання: незалежного суду, відповідальних органів і громадського контролю. Її наявність не усуває політичних конфліктів, але дає правила їх правового розв'язання.

Дата / період	Подія / процес
1994	Дострокові парламентські та президентські вибори
8 червня 1995	Конституційний договір
28 червня 1996	Ухвалення Конституції України

Основні поняття. Унітарна держава - держава з єдиним суверенітетом і системою основних законів; поділ влади - розмежування законодавчих, виконавчих і судових функцій; верховенство права - підпорядкування влади праву та захисту людської гідності.

Робота на уроці (14 хв). 1. Поясніть різницю між парламентом, урядом і судом. 2. Наведіть приклад, як громадяни можуть контролювати виконання конституційної норми.

Підсумок (4 хв). Чому Конституція має вищу юридичну силу?

Домашня робота (2 хв). Зіставте законодавчу, виконавчу й судову владу за їхніми функціями в Конституції 1996 року.

Джерела. П11 §22, с.168-170; §§20-21, с.159-167

Урок 93. Економічна криза та реформи 1991-1998 років

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати причини трансформаційної кризи та наслідки переходу до ринку.

Актуалізація (5 хв). Як різке зростання цін змінює становище людей із фіксованими доходами?

Опорний конспект (18 хв)

Україна успадкувала економіку, орієнтовану на союзні виробничі зв'язки, енергоємну промисловість і військові замовлення. Розпад СРСР порушив постачання та збут. Недосконалі реформи, слабкий контроль державних фінансів і залежність від імпорتنих енергоносіїв поглибили спад.

Лібералізація цін без достатньої стабілізації сприяла інфляції, а 1993 року - гіперінфляції. Знецінювалися заощадження, зростали заборгованості із зарплат і пенсій.

Поширювалися бартер, тіньова зайнятість і трудова міграція. Люди втрачали звичні соціальні гарантії швидше, ніж виникали нові можливості.

Приватизація мала сформувати ефективного власника, але непрозорість і нерівний доступ до ресурсів сприяли концентрації майна. Поступова фінансова стабілізація дозволила запровадити гривню 1996 року. Водночас криза 1998 року показала вразливість фінансової системи. Оцінюючи реформи, потрібно враховувати як потребу змінити неефективний радянський лад, так і конкретні помилки їх проведення.

Дата / період	Подія / процес
1992	Лібералізація цін і купоно-карбованець
1993	Гіперінфляція
вересень 1996	Запровадження гривні
1998	Фінансова криза

Основні поняття. Приватизація - перехід державної власності до приватних власників; інфляція - зростання загального рівня цін; бартер - прямий обмін товарами без грошей.

Робота на уроці (14 хв). 1. Складіть причинний ланцюг від розриву виробничих зв'язків до сімейного бюджету. 2. Порівняйте мету приватизації з ризиками непрозорого проведення.

Підсумок (4 хв). Чому введення гривні було важливим, але не достатнім для подолання кризи?

Домашня робота (2 хв). Поясніть зв'язок інфляції, приватизації та соціальної нерівності в економічній трансформації 1990-х років.

Джерела. П11 §24, с.178-183

Урок 94. Президентство Леоніда Кучми, протести та конфлікт навколо Тузли

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати суперечність між економічною стабілізацією та проблемами демократичного контролю.

Актуалізація (5 хв). Чому свобода журналістських розслідувань важлива для виборної держави?

Опорний конспект (18 хв)

Леонід Кучма переміг на президентських виборах 1994 року та був переобраний 1999 року. За його правління ухвалили Конституцію, запровадили гривню, а з 2000 року відновилося економічне зростання. Водночас посилювався вплив фінансово-промислових груп і залежних від них медіа.

Убивство журналіста Георгія Гонгадзе та «касетний скандал» спричинили кризу довіри. Рух «Україна без Кучми» вимагав відповідальності влади, свободи слова й розслідування злочину. Діяльність опозиції та громадських організацій показала, що виборні інституції потребують незалежних медіа, суду та постійного суспільного контролю.

У 2003 році Росія почала споруджувати дамбу в напрямі українського острова Тузла в Керченській протоці. Україна посилила охорону кордону й дипломатичний тиск. Конфронтація виявила вразливість відносин із Росією навіть за формального партнерства. «Багатовекторність» зовнішньої політики намагалася поєднати різні напрями, але не усувала суперечностей безпеки.

Дата / період	Подія / процес
1994; 1999	Обрання та переобрання Кучми
2000	Убивство Гонгадзе; початок політичної кризи
2000-2001	«Україна без Кучми»
2003	Конфлікт навколо Тузли

Основні поняття. Олігархізація - посилення політичного впливу великих власників; незалежні медіа - ЗМІ, здатні діяти без контролю влади; багатовекторність - поєднання кількох зовнішньополітичних орієнтацій.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте економічні здобутки й проблеми підзвітності влади. 2. За картою поясніть стратегічне значення Керченської протоки.

Підсумок (4 хв). Чому справа Гонгадзе мала загальнополітичне значення?

Домашня робота (2 хв). Порівняйте внутрішні й зовнішні виклики України початку 2000-х років на прикладах протестів і Тузли.

Джерела. П11 §§22-23,26, с.168-177,189-197

Урок 95. Помаранчева революція та зміни 2004-2005 років

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати захист виборчого права та наслідки конституційного компромісу.

Актуалізація (5 хв). Які законні механізми допомагають захистити виборче право від фальсифікацій?

Опорний конспект (18 хв)

Президентські вибори 2004 року стали гострим протистоянням Віктора Ющенка й Віктора Януковича. Масові порушення під час другого туру викликали громадянські протести, відомі як Помаранчева революція. Люди вимагали чесного підрахунку голосів і поваги до права обирати владу.

Верховний Суд визнав неможливість установити достовірні результати другого туру та зобов'язав провести повторне голосування. У ньому переміг Ющенко. Політичний компроміс супроводжувався змінами до Конституції: значну частину повноважень у формуванні уряду передали парламентській коаліції. Це змінило баланс Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів.

Події посилили громадянську активність і увагу до європейської інтеграції. Однак перемога протесту не гарантувала успіху реформ: суперечки між колишніми союзниками, слабкість судової системи й вплив великих власників залишалися. Україна розширювала міжнародні зв'язки, прагнучи поєднати демократичні зміни з економічними й безпековими інтересами.

Дата / період	Подія / процес
листопад-грудень 2004	Помаранчева революція
3 грудня 2004	Рішення Верховного Суду про повторне голосування
8 грудня 2004	Конституційні зміни
26 грудня 2004	Повторне голосування другого туру

Основні поняття. Фальсифікація виборів - незаконне спотворення волевиявлення; парламентська коаліція - об'єднання фракцій для формування більшості; громадянське суспільство - незалежна самоорганізація громадян.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розділіть ролі громадянського протесту, суду та парламенту. 2. Поясніть, чому повторне голосування коректніше, ніж побутова назва «третій тур».

Підсумок (4 хв). Яке право захищали учасники Помаранчевої революції?

Домашня робота (2 хв). Поясніть роль громадянського протесту й судового рішення у Помаранчевій революції.

Джерела. П11 §§23,26, с.171-177,189-197

Урок 96. Практична робота 11 · Держава і громадяни у 1991-2005 роках

11 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Пов'язувати державні інституції з правами, економікою та громадянським контролем.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Ситуація А. Держава ухвалює Конституцію та вводить власну валюту, але родина втрачає частину заощаджень через інфляцію попередніх років. Ситуація Б. Виборці обирають владу, а незалежний журналіст розслідує зловживання; його безпека залежить від дієвості закону й суду.

Ситуація В. Під час виборів громадяни фіксують порушення, протестують і звертаються до суду. Ситуація Г. Кримськотатарська родина повертається на батьківщину, але потребує житла, документів і представництва своїх інтересів. Це навчальні моделі, засновані на процесах відповідної доби.

Уникайте підміни державотворення лише переліком президентів. Покажіть, як правила власності, суд, вибори, громадянство й місцеві установи впливають на щоденне життя.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Назвіть роки Конституції України, введення гривні та Помаранчевої революції.
- [4 бали]** Оберіть дві ситуації та визначте проблему, потрібну інституцію і спосіб перевірити її роботу.
- [3 бали]** Поясніть, чим політичний контроль великих власників над медіа загрожує виборчій конкуренції.
- [3 бали]** Сформулюйте висновок про зв'язок державної незалежності й громадянської відповідальності, використавши два конкретні приклади.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П11 §§20-26, с.159-197

Урок 97. Узагальнення і тематичне оцінювання 11 · Незалежна держава

11 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити розуміння державних реформ, економічних труднощів і громадянської активності.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Узагальніть інституції незалежної України, Конституцію, економічну трансформацію, повернення кримських татар, зовнішню політику та захист виборчого права.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

1. [1 бал] Коли ухвалили Конституцію України? А: 24 серпня 1991; Б: 28 червня 1996; В: 8 червня 1995; Г: 26 грудня 2004.

2. [1 бал] Розташуйте: А - Помаранчева революція; Б - гіперінфляція 1993 року; В - конфлікт навколо Тузли; Г - введення гривні.

3. [2 бали] Поясніть поняття «приватизація» та «олігархізація».

4. [2 бали] Поясніть дві причини труднощів повернення кримських татар.

5. [3 бали] Покажіть зв'язок між вільними медіа, незалежним судом і чесними виборами.

6. [3 бали] Оцініть тезу: «Запровадження власної валюти автоматично створило заможну ринкову економіку». Наведіть два факти або причинні аргументи.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П11 §§20-26, с.159-199

Урок 98. Україна у 2005-2013 роках і російський імперський вплив

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати внутрішні суперечності та причини конфлікту навколо європейського курсу.

Актуалізація (5 хв). Чому демократичні вибори самі по собі не гарантують сталості демократичних інституцій?

Опорний конспект (18 хв)

Після Помаранчевої революції відкрилися можливості демократичних змін, але конфлікти між Президентом, урядами та парламентськими силами гальмували реформи. Світова фінансова криза 2008-2009 років виявила залежність економіки від експорту сировини, кредитування й зовнішніх ринків. Вступ до СОТ розширив міжнародні торговельні можливості.

Перемога Віктора Януковича 2010 року супроводжувалася концентрацією влади, послабленням стримувань і противаг та вибіркоким правосуддям. Харківські угоди продовжили перебування російського Чорноморського флоту в Криму. Попри переговори про асоціацію з ЄС, керівництво одночасно залежало від політичного й економічного тиску Росії.

Доктрина «руського міра» використовувала мову, релігію та спільне минуле для заперечення окремішності України й виправдання російського контролю. Газові конфлікти, торговельні обмеження та пропаганда були інструментами впливу. Зупинка підготовки Угоди про асоціацію восени 2013 року стала безпосереднім приводом масових протестів, але їхні причини були ширшими: корупція, свавілля й відсутність довіри.

Дата / період	Подія / процес
2008	Вступ України до СОТ; світова фінансова криза
2010	Обрання Януковича; Харківські угоди
21 листопада 2013	Зупинка підготовки асоціації з ЄС і початок протестів

Основні поняття. СОТ - Світова організація торгівлі; вибіркоче правосуддя - нерівне застосування закону за політичними мотивами; імперська доктрина - ідеологія панування над іншими народами.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розділіть передумови протестів і безпосередній привід. 2. Поясніть відмінність між культурними зв'язками й політичним підпорядкуванням.

Підсумок (4 хв). Чому Євромайдан не зводиться тільки до питання торговельної угоди?

Домашня робота (2 хв). Поясніть по одному економічному, політичному й зовнішньополітичному виклику 2005-2013 років.

Джерела. П11 §§27-29, с.200-224

Урок 99. Революція Гідності та початок російської агресії

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати розвиток протесту та розрізняти революційні події й зовнішню агресію.

Актуалізація (5 хв). Як протест проти одного урядового рішення може перетворитися на вимогу зміни політичних правил?

Опорний конспект (18 хв)

Протести почалися після відмови уряду від підготовки асоціації з ЄС. Побиття студентів у ніч на 30 листопада 2013 року перетворило їх на масовий рух проти насильства й авторитаризму. Майдан організував самооборону, медичну та волонтерську допомогу. Січневі репресивні закони загострили протистояння.

У лютому 2014 року в центрі Києва загинули протестувальники, яких вшановують як Небесну Сотню. Після втечі Януковича парламент перебрав відповідальність за відновлення керованості держави й призначив дострокові вибори. Революція Гідності засвідчила вимогу підзвітності влади та європейського демократичного розвитку.

Росія використала кризу для збройного захоплення Криму. Під контролем російських військ провели незаконний «референдум», після якого Москва оголосила анексію. Окупація означає фактичний контроль силою, а анексія - спробу оголосити чужу територію своєю; це не робить її законною. Російська агресія порушила суверенітет і територіальну цілісність України.

Дата / період	Подія / процес
21 листопада 2013	Початок Євромайдану
30 листопада 2013	Побиття студентів
18-20 лютого 2014	Масові вбивства протестувальників
лютий-березень 2014	Російська окупація Криму
18 березня 2014	Оголошення Росією незаконної анексії

Основні поняття. Небесна Сотня - загиблі учасники Революції Гідності; окупація - фактичний контроль чужої армії; анексія - незаконне приєднання території силою.

Робота на уроці (14 хв). 1. Побудуйте шкалу етапів протесту. 2. Поясніть, чому голосування під контролем іноземних військ не легітимізує територіального захоплення.

Підсумок (4 хв). Чи означає російське оголошення анексії законну зміну належності Криму?

Домашня робота (2 хв). Побудуйте хронологію Революції Гідності й окупації Криму; відрізняйте ці пов'язані, але різні процеси.

Джерела. П11 §§28-29, с.205-224

Урок 100. Гібридна війна та бойові дії на сході України

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати поєднання військових і невійськових інструментів російської агресії.

Актуалізація (5 хв). Чому для ведення війни агресор використовує не лише регулярну армію?

Опорний конспект (18 хв)

Навесні 2014 року підтримувані Росією збройні групи захоплювали установи на Донбасі. Російські організатори, постачання зброї та участь регулярних військ визначали зовнішній характер агресії. Україна розпочала Антитерористичну операцію, відновлювала армію та спиралася на добровольців і волонтерів.

Гібридна війна поєднувала збройні дії з пропагандою, економічним тиском, кібератаками й запереченням власної участі. Улітку українські сили повернули низку міст, але пряме вторгнення російських підрозділів у серпні спричинило різку зміну ситуації, зокрема трагедію Іловайська. Оборона Донецького аеропорту та бої за Дебальцеве стали символами стійкості й тяжких втрат.

Мінські домовленості мали зупинити бойові дії та визначити кроки врегулювання, однак стійкого миру не забезпечили. У 2018 році АТО замінила Операція об'єднаних сил. Тривала війна руйнувала господарство, розділяла родини та змушувала людей переселятися. Назва «гібридна» описує методи, але не зменшує реальності агресії та її жертв.

Дата / період	Подія / процес
квітень 2014	Початок АТО
серпень 2014	Іловайськ і масштабне втручання російських військ
вересень 2014; лютий 2015	Мінські домовленості
2014-2015	Оборона Донецького аеропорту
2018	Початок ООС

Основні поняття. Гібридна війна - поєднання збройних і невійськових засобів агресії; АТО - Антитерористична операція; ООС - Операція об'єднаних сил.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розподіліть інструменти війни на військові, інформаційні й економічні. 2. Поясніть, чому заперечення участі не спростовує доказів зовнішнього втручання.

Підсумок (4 хв). Чому події на Донбасі не можна зводити до суто внутрішнього конфлікту?

Домашня робота (2 хв). Доберіть приклади військового, інформаційного й економічного інструментів російської агресії 2014-2022 років.

Джерела. П11 §29, с.212-224

Урок 101. Реформи, вибори та суспільні зміни у 2014-2022 роках

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати цілі реформ і відрізняти їх запровадження від повного розв'язання проблем.

Актуалізація (5 хв). Як перевірити результативність реформи, якщо сам факт ухвалення закону ще не доводить успіху?

Опорний конспект (18 хв)

Російська агресія спричинила втрату виробничих потужностей, переміщення населення, падіння доходів і зростання видатків на оборону. Одночасно держава розпочала реформи фінансів, закупівель, поліції, медицини та антикорупційних установ. Їхні результати були нерівномірними: нові правила не автоматично усували корупцію чи неефективність.

Децентралізація передавала громадам повноваження та фінансові ресурси. Добровільне об'єднання громад, а згодом новий адміністративний поділ змінили місцеве управління. Електронні закупівлі та цифрові послуги скорочували частину бюрократичних процедур; застосунок і портал «Дія» стали помітним прикладом цифровізації. Водночас важливими залишалися доступність і захист даних.

Закон 2019 року посилив забезпечення функціонування української мови як державної у публічних сферах. На президентських виборах того самого року переміг Володимир Зеленський, відбулася мирна передача влади. До 2022 року суспільство поєднувало вимоги оновлення, захисту від агресії та європейської інтеграції. Повномасштабне вторгнення різко змінило умови проведення реформ.

Дата / період	Подія / процес
2014	Початок реформи децентралізації
2016	Загальнообов'язковий перехід публічних закупівель на електронну систему за новим законом
2019	Вибори Президента; закон про державну мову
2020	Новий районний поділ і масштабування цифрових послуг
2022	Робота держави в умовах повномасштабної війни

Основні поняття. Децентралізація - передання повноважень і ресурсів громадам; цифровізація - використання цифрових технологій у послугах та управлінні; підзвітність - обов'язок пояснювати рішення й відповідати за них.

Робота на уроці (14 хв). 1. Для двох реформ визначте проблему, інструмент і показник результату. 2. Поясніть, чому кількість електронних послуг сама по собі не вимірює якість держави.

Підсумок (4 хв). Що має супроводжувати передання громаді повноважень?

Домашня робота (2 хв). Оберіть реформу 2014-2022 років; опишіть проблему, новий механізм і два показники результату.

Джерела. П11 §29, с.212-224; додаткові джерела Е4-Е6, Е11

Урок 102. Повномасштабне вторгнення та міжнародна підтримка України

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати характер вторгнення, зміст міжнародної підтримки та відмінність правових оцінок злочинів.

Актуалізація (5 хв). Що змінилося 24 лютого 2022 року у війні, яка тривала з 2014 року?

Опорний конспект (18 хв)

24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення з кількох напрямків. Це стало новим етапом війни, що почалася 2014 року. Українські сили оборони, державні установи й громадяни зірвали розрахунок на швидке підкорення. Оборона Києва, Чернігова, Сум, Харкова й Маріуполя стала частиною загального спротиву; восени Україна звільнила значні території Харківщини та Херсон.

На окупованих територіях і в районах бойових дій документували вбивства цивільних, катування, примусові переміщення та руйнування. Воєнні злочини - серйозні порушення законів війни; геноцид додатково передбачає спеціальний намір знищити захищену групу. Верховна Рада 14 квітня 2022 року визнала дії Росії геноцидом українського народу. Цю парламентську оцінку слід відрізняти від доказування відповідальності конкретних осіб у суді.

Російська пропаганда заперечувала українську окремішність і виправдовувала насильство вигаданими загрозами. Дипломатична робота України сприяла міжнародному засудженню агресії, санкціям і формуванню коаліції підтримки. Держави-партнери надавали військову, фінансову й гуманітарну допомогу.

Американський закон про лендліз від 9 травня 2022 року розширив можливості передання оборонних засобів. Його не слід ототожнювати з усією допомогою США, яка надходила різними механізмами. 23 червня Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС. Кандидатство відкрило етап підготовки до членства, але не означало автоматичного вступу.

Дата / період	Подія / процес
24 лютого 2022	Повномасштабне вторгнення Росії
2 березня 2022	Резолюція Генеральної Асамблеї ООН проти агресії
9 травня 2022	Закон США про лендліз
23 червня 2022	Статус кандидата на вступ до ЄС
вересень; листопад 2022	Звільнення значної частини Харківщини; звільнення Херсона

Основні поняття. Воєнний злочин - серйозне порушення міжнародного гуманітарного права; санкції - обмежувальні заходи для впливу на державу чи осіб; кандидатство в ЄС - етап процесу вступу, а не членство.

Робота на уроці (14 хв). 1. Розподіліть підтримку на військову, дипломатичну, фінансову й гуманітарну. 2. Поясніть різницю між установленим фактом, парламентською оцінкою та судовим рішенням.

Підсумок (4 хв). Чому війну Росії проти України не можна датувати лише 24 лютого 2022 року?

Домашня робота (2 хв). Складіть хронологію міжнародної підтримки України у 2022 році; розрізніть лендліз, резолюцію ООН та кандидатство в ЄС.

Джерела. Додаткові джерела Е1-Е3, Е8-Е9; хронологічна межа викладу - 2022 рік

Урок 103. Повсякденність, переміщення та спротив в умовах війни

11 клас • Комбінований урок • 45 хв

Мета. Пояснювати зміни життя цивільних та розрізняти гуманітарну допомогу, спротив і співпрацю з окупантом.

Актуалізація (5 хв). Які потреби є спільними для переміщених осіб і які залежать від країни перебування?

Опорний конспект (18 хв)

Повномасштабна війна змінила працю, навчання, пересування та родинне життя. Обстріли, окупація, руйнування житла й інфраструктури спричинили масове переміщення. Внутрішньо переміщені особи залишалися в Україні; люди, які шукали захисту за кордоном, могли отримувати різні правові статуси, зокрема тимчасовий захист. Тому всіх переміщених не слід автоматично називати біженцями у юридичному значенні.

Волонтери, місцеві громади, медики й рятувальники підтримували евакуацію, забезпечення та відновлення. На окупованих територіях існували різні форми спротиву: збереження української ідентичності, громадянська непокоря, інформаційна підтримка та підпільна діяльність. Вивчаючи досвід сучасників, не можна вимагати від людини публічного розкриття небезпечних для неї подробиць.

У березні 2022 року Кримінальний кодекс доповнили статтею 111-1 про колабораційну діяльність. Вона стосується визначених законом форм співпраці з державою-агресором та окупаційною владою. Сам факт проживання в окупації не означає вини; конкретні дії, умисел і обставини мають встановлюватися у правовій процедурі. Надання необхідної допомоги цивільним не можна довільно прирівнювати до служби окупаційному режиму.

Дата / період	Подія / процес
2014	Початок масового внутрішнього переміщення через російську агресію
березень 2022	Запровадження відповідальності за колабораційну діяльність
2022	Масове переміщення, волонтерська допомога та громадянський спротив

Основні поняття. ВПО - людина, вимушено переміщена в межах своєї країни; тимчасовий захист - особливий механізм захисту переміщених осіб; колабораційна діяльність - визначені законом форми співпраці з агресором.

Робота на уроці (14 хв). 1. Порівняйте потреби родини, що перемістилася всередині України, і родини за кордоном. 2. Складіть перелік джерел для вивчення воєнної повсякденності, не розкриваючи персональних чи небезпечних відомостей.

Підсумок (4 хв). Чи є проживання на окупованій території достатньою підставою вважати людину колаборантом?

Домашня робота (2 хв). Підготуйте план дослідження воєнної повсякденності: питання, джерела, перевірка та захист приватності.

Джерела. П11 §29, с.212-224; Додаткові джерела Е3, Е7, Е10; виклад у межах 2022 року

Урок 104. Практична робота 12 · Європейський вибір і стійкість у війні

11 клас · Застосування знань і вмінь · 45 хв

Мета. Критично аналізувати повідомлення про війну та порівнювати форми підтримки України.

Хід уроку. Інструктаж і актуалізація - 7 хв; виконання - 28 хв; обговорення - 8 хв; підсумок - 2 хв.

Матеріали для роботи

Повідомлення А: «Війна Росії проти України почалася лише у 2022 році». Повідомлення Б: «Статус кандидата означає, що Україна вже вступила до ЄС». Повідомлення В: «Усі мешканці окупованої території є колаборантами». Це спеціально сформульовані хибні навчальні твердження для спростування, а не позиція укладача.

Опорні факти: російська агресія почалася 2014 року; 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення; 23 червня 2022 року Україна отримала кандидатський статус у ЄС. Відповідальність за правопорушення встановлюється щодо конкретних дій та осіб.

Для аналізу міжнародної підтримки розрізняйте рішення ООН, санкції, військові поставки, фінансову й гуманітарну допомогу. У роботі зі свідченнями не публікуйте приватних або небезпечних даних. Хронологічна межа практичної роботи - 2022 рік.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [2 бали]** Побудуйте шкалу з чотирьох подій: Революція Гідності, початок агресії, повномасштабне вторгнення, кандидатство в ЄС.
- [4 бали]** Спростуйте два з трьох хибних повідомлень: наведіть факт, пояснення та відповідне джерело.
- [3 бали]** Порівняйте три різні форми міжнародної підтримки за безпосередньою метою.
- [3 бали]** Запропонуйте п'ять правил перевірки воєнної новини; поясніть, як відокремлювати факт від емоційної маніпуляції.

Закріплення. Після обговорення виправте неточності й доповніть підсумковий висновок.

Джерела. П11 §§27-29, с.200-224; Е1-Е3, Е7-Е10

Урок 105. Узагальнення і тематичне оцінювання 12 · Європейський вибір і війна

11 клас · Узагальнення та перевірка знань · 45 хв

Мета. Перевірити розуміння подій 2005-2022 років і здатність протидіяти хибним історичним твердженням.

Хід уроку. Організація - 2 хв; усне узагальнення - 5 хв; самостійна робота - 35 хв; підсумок - 3 хв.

Підготовка до самостійної роботи

Узагальніть Революцію Гідності, російську агресію, реформи, міжнародну підтримку й життя цивільних. Відповіді подавайте в хронологічних межах до кінця 2022 року; розрізняйте факт, оцінку та юридичне рішення.

Завдання · максимум 12 балів

Відповіді записуйте в зошиті або на окремому аркуші. Формулюйте власні висновки та наводьте факти.

- [1 бал]** Коли почалася російська збройна агресія проти України? А: 2004; Б: 2014; В: 2019; Г: лише 2022.
- [1 бал]** Розташуйте: А - кандидатство України в ЄС; Б - початок Євромайдану; В - повномасштабне вторгнення; Г - обрання Зеленського Президентом.
- [2 бали]** Поясніть поняття «анексія» та «внутрішньо переміщена особа».
- [2 бали]** Назвіть дві реформи 2014-2022 років і конкретну проблему, на яку спрямована одна з них.
- [3 бали]** Порівняйте три форми міжнародної підтримки: санкції, військову допомогу та гуманітарну допомогу.
- [3 бали]** Спростуйте одну тезу на вибір: «кандидатство дорівнює членству в ЄС» або «всі люди, які залишилися в окупації, винні у колаборації». Наведіть факт, пояснення і джерело.

Закріплення. Після перевірки виконайте роботу над помилками: правильний факт, причина помилки, посилання на відповідний урок.

Джерела. П11 §§27-29, с.200-224; Е1-Е10

Для викладача

Критерії та орієнтовні відповіді

Застосування ключів

Для звичайних уроків подано орієнтир до підсумкового запитання. Для практичних і тематичних робіт - відповіді за номерами завдань. Обґрунтовані альтернативні формулювання приймаються, якщо вони історично точні та відповідають питанню.

Практичні роботи: $2 + 4 + 3 + 3 = 12$ балів

За повне й правильне виконання нараховуйте зазначений максимум. Якщо завдання містить кілька окремих вимог, розподіляйте його бали між ними порівну. У порівнянні оцінюйте спільний критерій і правильні характеристики обох об'єктів; у роботі з джерелом - точність відомостей, їх походження та розуміння обмежень.

Тематичні роботи: $1 + 1 + 2 + 2 + 3 + 3 = 12$ балів

Завдання 1: 1 бал за правильний варіант. Завдання 2: 1 бал за повну правильну послідовність, 0,5 бала за одну перестановку сусідніх подій. Завдання 3: по 1 балу за пояснене поняття; у цьому балі враховуйте приклад або відмінність, якщо їх вимагає питання. Завдання 4: до 2 балів за правильне розкриття вимог питання. Завдання 5: до 3 балів за обґрунтоване пояснення. Завдання 6: 1 бал за позицію, 1 бал за два доречні факти, 1 бал за пояснення, як вони підтверджують висновок.

Часткове виконання

Для завдань 4-5 тематичної роботи виділяйте окремі вимоги питання й розподіляйте максимум між ними порівну. Не знімайте бали двічі за ту саму змістову помилку. Спочатку підсумуйте всі бали, потім округліть суму до цілого; 0-1 набраних балів відповідає оцінці 1. Це запропонована робоча схема оцінювання, яку викладач узгоджує з критеріями свого закладу.

Робота над помилками

Учень або учениця записує правильну дату, поняття чи висновок, указує урок і пояснює джерело помилки. Відмінність аргументованої історичної оцінки від ключа сама по собі не є помилкою. Не зараховуйте бездоказові твердження як встановлені факти.

Вступ: відповідь

Вступ

Урок 1. Як вивчати історію України XX - початку XXI століття

Перша є джерелом епохи з позицією автора; друга - пізнішою інтерпретацією, яка може зіставляти різні джерела. Обидві потребують критичного читання.

Тема 1. Відповіді та ключі

Україна в роки Першої світової війни

Урок 2. Українське питання та політичні сили у Першій світовій війні

Союз визволення України. ГУР передусім представляла західноукраїнські політичні сили та підтримувала створення УСС.

Урок 3. Воєнні дії 1914-1917 років та Українські січові стрільці

Вони сформували українські військові кадри, традиції самоорганізації та національну символіку, згодом використані у визвольній боротьбі.

Урок 4. Окупаційна політика та повсякденне життя у 1914-1917 роках

Походження чи групова належність не доводять особистого вчинку; репресивна влада підміняла доказ колективним звинуваченням.

Урок 5. Практична робота 1 · Українці між двома імперіями

- (2 6.)** ГУР - 1914; Горлицький прорив - 1915; Брусиловський - 1916.
- (4 6.)** Спільне: захист українських інтересів; ГУР - західноукраїнське представництво й УСС, СБУ - емігрантський осередок, незалежність, робота з полоненими.
- (3 6.)** Закриття установ, репресії, переміщення, втрата господарства; причинний зв'язок має бути пояснений.
- (3 6.)** Імперії прагнули територій і ресурсів; українці - прав та самовизначення; аргумент підтверджують двома фактами.

Урок 6. Узагальнення і тематичне оцінювання 1 · Перша світова війна

- (1 6.)** А.
- (1 6.)** Б-В-А.
- (2 6.)** Мобілізація - залучення людей і ресурсів до війни; депортація - примусове виселення; приклад відповідає темі.
- (2 6.)** Спільна мета захисту українських інтересів; відмінні склад, акценти та форми діяльності.
- (3 6.)** Втрата годувальника, реквізиції, дефіцит, біженство, жіноча праця - три пояснені приклади.
- (3 6.)** Теза хибна: більшість служила в імперських арміях через мобілізацію; державницькі сподівання українських організацій не збігалися з імперськими цілями.

Тема 2. Відповіді та ключі

Початок Української революції

Урок 7. Початок Української революції та створення Центральної Ради

Він розширив її представницьку основу та політичну легітимність, підтримавши програму української автономії.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 8. I та II Універсали і відносини з Тимчасовим урядом

Ні. Йшлося про автономію; незалежність згодом проголосив IV Універсал. Дати подано за старим і, у дужках, новим стилем.

Урок 9. Більшовицький переворот та проголошення УНР

III Універсал. Він створював республіку, але ще не розривав усі державні зв'язки з Росією.

Урок 10. Державотворення УНР та кримськотатарський рух у 1917 році

Ні. Півострів не був включений до визначеної ним території; кримськотатарський рух мав власний представницький центр.

Урок 11. Перша війна більшовицької Росії проти УНР та IV Універсал

IV Універсал проголосив повну незалежність УНР, відмовившись від попередньої федеративної орієнтації.

Урок 12. Берестейський мир і Кримський похід Петра Болбочана

Через тиск німецького командування та несприятливе співвідношення політичних і військових сил.

Урок 13. Закони Центральної Ради та Конституція УНР

Документ не передбачав посади президента; Грушевський очолював УЦР. Ухвалену Конституцію не встигли реалізувати.

Урок 14. Практична робота 2 · Від автономії до незалежності УНР

1. (2 б.) А-I, Б-II, В-III, Г-IV.

2. (4 б.) III - республіка з федеративною перспективою; IV - незалежність і самостійна дипломатія.

3. (3 б.) Небажання російського центру визнати права, більшовицьке захоплення влади, агресія та потреба окремого миру.

4. (3 б.) Потрібні дієві установи, військо, ресурси й підтримка; допустимі інші обґрунтовані висновки.

Урок 15. Узагальнення і тематичне оцінювання 2 · Центральна Рада

1. (1 б.) Г.

2. (1 б.) Б-В-Г-А.

3. (2 б.) Автономія - самоврядування у складі держави; суверенітет - верховенство й самостійність влади.

4. (2 б.) Виконавчий орган, організація управління й реалізація рішень УЦР; очолював Винниченко.

5. (3 б.) Обмеження Тимчасовим урядом, більшовицький переворот і агресія, потреба самостійної дипломатії.

6. (3 б.) Визнання та допомога проти більшовиків поєдналися з господарськими зобов'язаннями й залежністю від союзного командування.

Відповіді та ключі - продовження

Тема 3. Відповіді та ключі

Боротьба за українську незалежність

Урок 16. Українська Держава Павла Скоропадського

Поразка його зовнішніх союзників та масовий внутрішній опір, посилений федеративною грамотою.

Урок 17. Директорія та відновлення УНР

Представництво обмежували соціальним принципом «трудових» верств, а не надавали однаково всім громадянам.

Урок 18. Листопадовий зрив і проголошення ЗУНР

1 листопада встановлено українську владу у Львові; 13 листопада ухвалено основний закон і закріплено назву ЗУНР.

Урок 19. Польсько-українська війна та Акт Злуки

Ні. Проголошена єдність не була повністю реалізована через війну, окремі інституції та політичні суперечності.

Урок 20. Буковина, Закарпаття та присутність Антанти на півдні

З'їзд підтримав єдність з Україною, але міжнародні рішення й співвідношення сил привели до входження Закарпаття в Чехословаччину.

Урок 21. Друга війна більшовицької Росії проти УНР

Втрата контролю над територією позбавляла уряд ресурсів; нестача ресурсів своєю чергою послаблювала армію й управління.

Урок 22. УСРР, «воєнний комунізм» та червоний терор

Він спирався на примусові вилучення, обмежував торгівлю та позбавляв селян результатів праці й господарської самостійності.

Урок 23. Отаманщина, Нестор Махно та Холодний Яр

Вони мали різні цілі: незалежна УНР, анархістське самоврядування або інші моделі влади; спільний противник не усував суперечностей.

Урок 24. Чортківська офензива та похід українських армій на Київ

Чортківська офензива - від назви міста Чортків. Саме цю назву використано для виправлення описки поурочника.

Урок 25. Денікінський режим та Перший зимовий похід

Збереження боєздатного ядра Армії УНР і продовження організованої боротьби у надзвичайно несприятливих умовах.

Урок 26. Націонал-комунізм і Варшавська угода 1920 року

Ні. Польща домовилася з радянськими урядами, а УНР залишилася без потрібної зовнішньої підтримки.

Урок 27. Розгром Врангеля та червоний терор у Криму

Більшовицька влада перейшла до знищення колишнього союзника, усуваючи незалежну збройну силу.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 28. Другий зимовий похід і підсумки Української революції

Ні. Інституційний досвід, символи, ідея соборності та традиція боротьби впливали на подальше відновлення державності.

Урок 29. Міжетнічні відносини та культура у 1914-1921 роках

Звинувачення всього народу або виправдання насильства війною. Потрібно досліджувати конкретні сили, накази, дії та відповідальність.

Урок 30. Практична робота 3 · Державні проєкти 1918-1921 років

1. (2 б.) Гетьманат 1918; Злука 1919; Варшавська угода 1920; Другий похід 1921.

2. (4 б.) Гетьман - концентрація влади, приватна власність, Центральні держави; Директорія - колегіальна влада й трудове представництво, соціальні перетворення, пошук союзів.

3. (3 б.) Окремі установи й військові пріоритети зберігалися.

4. (3 б.) Допомога для продовження боротьби протиставляється територіальним поступкам і ненадійності союзу; оцінюється аргументація, а не наперед задана позиція.

Урок 31. Узагальнення і тематичне оцінювання 3 · Боротьба за незалежність

1. (1 б.) Б.

2. (1 б.) Б-Г-В-А.

3. (2 б.) Соборність - єдність українських земель; отаманщина - розпорошення влади між самостійними командирами.

4. (2 б.) Земельний голод; Гетьманат відновлював приватну власність, Директорія обстоювала соціальні перетворення.

5. (3 б.) Зовнішня агресія/брак союзників; ресурсна й командна слабкість; політичні суперечності.

6. (3 б.) Державні інституції, дипломатія, символи, військова традиція та ідея соборності вплинули на наступні покоління.

Тема 4. Відповіді та ключі

Україна за радянського тоталітарного режиму

Урок 32. Формальний і реальний статус УСРР та утворення СРСР

Централізована влада єдиної комуністичної партії та підпорядкування ключових установ союзному центру.

Урок 33. Антибільшовицький опір і голод 1921-1923 років

Його посилили війна, руйнування господарства, продовольчі вилучення та рішення влади щодо розподілу й вивезення зерна.

Урок 34. Неп і утвердження однопартійної влади

Великою промисловістю, банками, транспортом і зовнішньою торгівлею.

Урок 35. Українізація та її згорання

Ні. Вона розширювала мовно-культурні можливості, але здійснювалася під контролем комуністичної партії в межах СРСР.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 36. Національні автономії та релігійне життя у 1920-х роках

До РСФРР. До УСРР належала Молдавська АСРР, створена 1924 року.

Урок 37. Форсована індустріалізація та директивна економіка

Важка промисловість, енергетика, машинобудування та військове виробництво; споживчі потреби відсувалися на другий план.

Урок 38. Колективізація та Голодомор 1932-1933 років

Вилучення всіх харчів, завищені плани, «чорні дошки», покарання за збирання зерна та блокування порятунку через виїзд.

Урок 39. Культ Сталіна, масові репресії та Великий терор

Його могли отримати катуванням, погрозами або тиском; воно потребує незалежної перевірки й зіставлення з іншими даними.

Урок 40. Русифікація, «Розстріляне відродження» та антицерковна політика

1930 року - УАПЦ; 1946 року - УГКЦ. Це різні церкви й різні історичні події.

Урок 41. Освіта, наука й мистецтво УСРР у 1920-1930-х роках

Розширення освіти й творчі здобутки поєднувалися з дедалі жорсткішим партійним контролем, цензурою та знищенням діячів.

Урок 42. Практична робота 4 · Повсякденність за тоталітарного режиму

- 1. (2 б.)** Податок визначений наперед і залишає можливість продажу; заготівельний примус позбавляє господарської свободи та їжі.
- 2. (4 б.)** Завищені плани - обшуки й вилучення - блокади та заборона виїзду - масова загибель; можливі інші коректні ланцюги.
- 3. (3 б.)** Бюджети родин, статистика постачання, листи, фото, спогади.
- 4. (3 б.)** Конституційні гарантії проти цензури, терору, позасудових рішень; важливе пояснення механізму.

Урок 43. Узагальнення і тематичне оцінювання 4 · Радянський тоталітаризм

- 1. (1 б.)** А.
- 2. (1 б.)** Б-В-А-Г.
- 3. (2 б.)** Примусове колгоспне об'єднання; звеличення керівника як безпомилкового.
- 4. (2 б.)** Школа, преса, мова установ, кадри; все під партійним контролем.
- 5. (3 б.)** Вилучення їжі, «чорні дошки», репресії й блокування виїзду з поясненим зв'язком.
- 6. (3 б.)** Партійна монополія, НКВС, позасудові рішення, масові страти суперечили формальним гарантіям.

Тема 5. Відповіді та ключі

Західноукраїнські землі в міжвоєнний період

Урок 44. Українські землі у складі Польщі

Вона приховує каральний зміст кампанії та насильство проти українських громад.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 45. Політичні організації західних українців

УНДО. УВО та ОУН переважно діяли підпільними методами; КПЗУ представляла комуністичний напрям.

Урок 46. Українські землі у складі Румунії

Воно поєднало місцеве соціальне й національне невдоволення з діяльністю комуністичного підпілля та радянським зовнішнім впливом.

Урок 47. Закарпаття та Карпатська Україна

Августин Волошин; незалежність проголосив Сойм 15 березня 1939 року.

Урок 48. Культурне та релігійне життя західноукраїнських земель

Вона підтримувала мову, самоорганізацію та національну свідомість у суспільстві без власної держави.

Урок 49. Практична робота 5 · Українці у трьох державах

1. (2 б.) Галичина - Польща; Північна Буковина - Румунія; Закарпаття - Чехословаччина.

2. (4 б.) Польща: обмеження українських шкіл і двомовна модель; легальні партії та підпільні організації; української територіальної автономії не створено. Румунія: румунізація освіти; сильні репресивні обмеження й короткі періоди легальної діяльності; української автономії немає. Чехословаччина: ширші можливості шкільництва й легальної політики; автономію Закарпаття реалізовано лише 1938 року.

3. (3 б.) Кооператив забезпечує економічні ресурси й взаємодопомогу; читальня підтримує мову та освіту; церква - духовне життя, доброчинність і солідарність.

4. (3 б.) Криза Чехословаччини відкрила можливість; угорська агресія, брак військових сил і зовнішньої підтримки визначили поразку.

Урок 50. Узагальнення і тематичне оцінювання 5 · Західноукраїнські землі

1. (1 б.) Б.

2. (1 б.) Г-Б-А-В.

3. (2 б.) Польське переселенське землеволодіння; втрата культурної окремішності.

4. (2 б.) УНДО - вибори й парламент; ОУН - підпільна революційна діяльність.

5. (3 б.) Господарська взаємодопомога; мова й освіта; духовне життя, доброчинність, солідарність.

6. (3 б.) Ширші свободи поєднувалися з відкладенням автономії до 1938 року та економічними труднощами краю.

Тема 6. Відповіді та ключі

Україна в роки Другої світової війни

Урок 51. Українське питання напередодні Другої світової війни

Друга світова - 1 вересня 1939 року; німецько-радянська війна - 22 червня 1941 року. Це не тотожні хронологічні межі.

Урок 52. Радянізація західних територій у 1939-1940 роках

Освітні заходи поєднувалися з однопартійністю, цензурою, арештами та ліквідацією незалежних громадських організацій.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 53. Напад Німеччини на СРСР і бойові дії 1941-1942 років

Важливими були також помилки командування, репресії, слабкий зв'язок, неузгоджене управління та проблеми готовності військ.

Урок 54. Український визвольний рух на початку окупації

Ні. Нацистська влада вимагала скасування акта й переслідувала його організаторів.

Урок 55. Нацистський «новий порядок» і Голокост

Це цілеспрямоване знищення євреїв як групи, а не випадкова загибель цивільних під час бойових дій.

Урок 56. Рух Опору, УПА та українсько-польське протистояння

Вони прагнули різного політичного майбутнього: відновлення СРСР або незалежної України, що спричиняло взаємне протистояння.

Урок 57. Вигнання нацистських військ і депортація народів Криму

Сам поурочник включає депортацію народів Криму й завершення боїв в Україні, які належать до 1944 року.

Урок 58. Внесок українців у перемогу та ціна Другої світової війни

Ні. Це завершення війни проти Німеччини в Європі; світова війна закінчилася капітуляцією Японії 2 вересня.

Урок 59. Культура України в роки війни

Ні. Держава використовувала патріотичні мотиви, але зберігала контроль і переслідувала небажані тлумачення війни.

Урок 60. Практична робота 6 · Людина під час Другої світової війни

- (2 б.)** 1939-1945 і 1941-1945.
- (4 б.)** Оцінюються точність роботи з обраним матеріалом і усвідомлення його обмежень.
- (3 б.)** Евакуація спрямована на переміщення від загрози; примусова праця - експлуатація; депортація - примусове виселення групи.
- (3 б.)** Перемога не скасовує злочинів і людських втрат; повний виклад уникає замовчування досвіду цивільних.

Урок 61. Узагальнення і тематичне оцінювання 6 · Друга світова війна

- (1 б.)** Б.
- (1 б.)** В-Б-Г-А.
- (2 б.)** Геноцид євреїв; примусові робітники зі Східної Європи.
- (2 б.)** Відновлення СРСР проти незалежної України.
- (3 б.)** Загибель, Голокост, депортації, руйнування, переміщення, сирітство; пояснений вплив.
- (3 б.)** Нацистський терор припинився, але повернувся сталінський режим, тривали депортації, репресії та боротьба підпілля.

Відповіді та ключі - продовження

Тема 7. Відповіді та ключі

Україна в перші повоєнні роки

Урок 62. Повоєнна радянська організація та український визвольний рух

Василь Кук. Його захопили радянські органи 1954 року.

Урок 63. Операції «Вісла» і «Захід» та ліквідація УГКЦ

«Вісла». «Захід» означав депортацію із західних областей УРСР до віддалених районів СРСР.

Урок 64. Кордони повоєнної УРСР та заснування ООН

Закарпаття; договір уклали 1945 року, а область у складі УРСР утворили 1946 року.

Урок 65. Відбудова, голод 1946-1947 років та ідеологічні кампанії

Одночасно зберігалися голод, нестача житла й товарів, демографічні втрати та репресивний контроль.

Урок 66. Повоєнна культура та повсякденність

Досвід залежав від регіону, віку, професії та становища; спогад потрібно зіставляти з іншими свідченнями.

Урок 67. Практична робота 7 · Ціна повоєнної відбудови

1. (2 б.) ООН - 1945; УГКЦ - 1946; обидві операції - 1947.

2. (4 б.) «Вісла»: польська комуністична влада переселяла українців, зокрема лемків, із південного сходу Польщі на її захід і північ; мета - ліквідація бази підтримки УПА та розпорошення й асиміляція населення. «Захід»: радянські каральні органи депортували родини учасників і підозрюваних прихильників українського підпілля із західних областей УРСР до віддалених регіонів СРСР; мета - зламати соціальну опору руху. Обидві операції застосовували колективний примус.

3. (3 б.) Харчування, смертність, житло, зарплата, доступність школи.

4. (3 б.) Приклади: депортації, голод, церковні репресії, збройна боротьба й каральні операції; кожен факт треба пов'язати з висновком.

Урок 68. Узагальнення і тематичне оцінювання 7 · Повоєнна Україна

1. (1 б.) Б.

2. (1 б.) Б-В-Г-А.

3. (2 б.) Насадження радянської системи; ідеологічний наступ на культуру.

4. (2 б.) Курс визначав союзний центр, діяла єдина партія та залежні установи.

5. (3 б.) Посуха, воєнне виснаження, вилучення й вивезення продовольства, недостатня допомога.

6. (3 б.) Голод, житлова криза, дефіцит, репресії спростовують автоматичний зв'язок виробничого зростання з добробутом.

Тема 8. Відповіді та ключі

Україна в умовах деєдалінізації

Урок 69. УРСР на початку 1950-х років

Монополія комуністичної партії на владу та відсутність вільної політичної конкуренції.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 70. Табірні повстання, XX з'їзд і деєталінізація

Людину могли звільнити, не визнавши звинувачення безпідставним і не відновивши всіх її прав.

Урок 71. Кримська область та соціально-економічні реформи «відлиги»

Змінили територіальну організацію управління, але зберегли державну власність і директивне планування.

Урок 72. Початок дисидентського руху

Орієнтація на ненасильницькі методи: слово, правові аргументи, звернення, культурну діяльність і громадський протест.

Урок 73. Науково-технічна революція та шієдєсятники

Ні. Перше позначає культурне покоління, друге - активну незгоду з режимом; ці кола лише частково збігалися.

Урок 74. Практична робота 8 · Можливості та межі «відлиги»

1. (2 6.) 1953, 1956, 1957, 1964.

2. (4 6.) Важливі конкретні здобутки й обмеження: звільнення без повної реабілітації, квартира за дефіциту, творчість під цензурою.

3. (3 6.) Шієдєсятництво - культурне оновлення, утвердження людської гідності й національної культури; дисидентство - незгода з політикою режиму, захист прав і національних вимог. Сфери частково перетиналися: митець міг стати правозахисником. Обидва середовища зазнавали цензури й тиску; відкритий політичний протест загрожував ув'язненням.

4. (3 6.) Збережено єднопартійність, цензуру, політичні переслідування та залежність суду.

Урок 75. Узагальнення і тематичне оцінювання 8 · Деєталінізація

1. (1 6.) Б.

2. (1 6.) В-Б-Г-А.

3. (2 6.) Скасування безпідставних звинувачень і відновлення прав; нецензуроване поширення текстів.

4. (2 6.) Культурне покоління й рух незгоди частково збігалися, але не були тотожними.

5. (3 6.) Житло/пенсії; аграрні кампанії; цензура/єднопартійність.

6. (3 6.) Партійна монополія й політичні переслідування зберігалися; зміни були частковими.

Тема 9. Відповіді та ключі

Україна в період системної кризи СРСР

Урок 76. Економіка та політична система доби «застою»

Підприємства й міста розвивалися, але ефективність падала, а невирішені політичні та господарські суперечності накопичувалися.

Урок 77. Дисиденти та Українська Гельсінська група

Відкрита вимога виконувати міжнародні домовленості про права людини та фіксація конкретних порушень.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 78. Пам'ять про Голодомор та внесок діаспори

Вони зберігали досвід, який у СРСР публічно замовчували, і створювали основу для міжнародних досліджень.

Урок 79. Кримськотатарський національний рух

Він не забезпечив повернення до Криму, відновлення майнових та політичних прав і не усунув адміністративних перешкод.

Урок 80. Освіта, наука й культура у 1960-1980-х роках

Культурне визнання автора не захищало від цензури, коли твір порушував небажані для влади питання.

Урок 81. Практична робота 9 · Правозахист і радянські декларації

1. (2 б.) 1975 і 1976.
2. (4 б.) Наприклад: свобода слова - цензура - самвидав; свобода совісті - переслідування громади - звернення й документування.
3. (3 б.) Приклад: Микола Руденко вимагав дотримання прав людини; 1976 року очолив УГГ, яка документувала порушення; 1977 року був заарештований і засуджений. Для іншої постаті оцінюйте три так само конкретні складники.
4. (3 б.) Інформація руйнує монополію пропаганди, привертає міжнародну увагу й створює солідарність.

Урок 82. Узагальнення і тематичне оцінювання 9 · Системна криза СРСР

1. (1 б.) А.
2. (1 б.) В-Б-Г-А.
3. (2 б.) Зростання через додаткові ресурси; нестача товарів щодо попиту.
4. (2 б.) Повернення до Криму, скасування звинувачень, відновлення прав та культурного життя.
5. (3 б.) Поширення прихованих фактів, міжнародна увага, альтернативна пам'ять.
6. (3 б.) Збереження правозахисної мови, інформації й мереж; вплив на демократичний рух кінця 1980-х.

Тема 10. Відповіді та ключі

Відновлення незалежності України

Урок 83. Перебудова, Чорнобиль та господарська криза

Дії влади виявили закритість системи, нехтування інформуванням населення та слабкість відповідальності керівництва.

Урок 84. Гласність, громадські рухи та багатопартійність

Вона спочатку була дозованою політикою влади; повна свобода слова не залежить від дозволу партійного керівництва.

Урок 85. Культурне відродження наприкінці 1980-х років

Ні. Воно включало нові мистецькі форми, молодіжну культуру, переосмислення історії та громадянську самоорганізацію.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 86. Вибори 1990 року, суверенітет і Революція на граніті

Ні. Декларація сформулювала принципи суверенітету; незалежність проголосили 24 серпня 1991 року.

Урок 87. Кримська автономія та серпневий путч 1991 року

Ні. Автономію відновили саме у складі УРСР.

Урок 88. Акт незалежності, референдум і розпад СРСР

Ні. Більшість учасників голосування підтримала її в кожному регіоні України, включно з Кримом і Севастополем.

Урок 89. Практична робота 10 · Від суверенітету до незалежності

1. (2 б.) А - Декларація 16.07.1990; Б - Акт 24.08.1991; В - референдум 01.12.1991.

2. (4 б.) Д (Рух, 1989), А, Г (жовтень 1990), Б, В.

3. (3 б.) Акт - парламентське правове рішення; референдум - пряме підтвердження громадянами.

4. (3 б.) Приклади: дисидентство, гласність, національне відродження, Рух, вибори й студентський протест.

Урок 90. Узагальнення і тематичне оцінювання 10 · Відновлення незалежності

1. (1 б.) В.

2. (1 б.) Б-В-А-Г.

3. (2 б.) Послаблення закритості інформації; співіснування різних політичних сил і поглядів.

4. (2 б.) Принципи суверенітету в межах СРСР проти проголошення незалежної держави; програмна основа проти безпосереднього рішення.

5. (3 б.) Мобілізація суспільства; ухвалення актів; загальнонародна легітимація.

6. (3 б.) Студентський протест, Рух, конкурентні вибори, понад 90% підтримки на референдумі.

Тема 11. Відповіді та ключі

Становлення незалежної держави

Урок 91. Розбудова незалежної держави та питання Криму

Ні. АРК є складовою України, а питання території держави визначаються Конституцією України.

Урок 92. Багатопартійність і Конституція України 1996 року

Вона встановлює основи державного устрою та прав людини; інші нормативні акти мають їй відповідати.

Урок 93. Економічна криза та реформи 1991-1998 років

Воно зміцнило власну грошову систему, однак не усунуло проблем виробництва, власності, енергозалежності й державного управління.

Урок 94. Президентство Леоніда Кучми, протести та конфлікт навколо Тузли

Вона поставила питання безпеки журналістів, відповідальності посадовців і незалежності розслідування від влади.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 95. Помаранчева революція та зміни 2004-2005 років

Право на вільні вибори та достовірний облік голосів громадян.

Урок 96. Практична робота 11 · Держава і громадяни у 1991-2005 роках

1. (2 б.) 1996, 1996, 2004.

2. (4 б.) Приймаються аргументовані зв'язки: інфляція - грошова й бюджетна політика; журналіст - незалежне слідство та суд; вибори - комісії й суд; репатріація - громадянство, житлова та земельна політика.

3. (3 б.) Нерівний доступ до інформації й маніпуляції.

4. (3 б.) Незалежність потребує дієвих інституцій і контролю громадян, а не лише символів.

Урок 97. Узагальнення і тематичне оцінювання 11 · Незалежна держава

1. (1 б.) Б.

2. (1 б.) Б-Г-В-А.

3. (2 б.) Перехід власності до приватних осіб; політичне посилення великих власників.

4. (2 б.) Житло, земля, громадянство, праця, адміністративні перешкоди, напруження.

5. (3 б.) Медіа інформують і викривають; суд захищає права; вибори забезпечують зміну влади.

6. (3 б.) Гривня зміцнила грошову систему, але залишалися спад, нерівна приватизація, слабкі інституції та фінансова вразливість.

Тема 12. Відповіді та ключі

Європейський вибір України. Російсько-українська війна

Урок 98. Україна у 2005-2013 роках і російський імперський вплив

Протест стосувався також гідності, прав людини, корупції, насильства влади та права суспільства визначати майбутнє.

Урок 99. Революція Гідності та початок російської агресії

Ні. Застосування сили та контроль окупаційної армії не створюють законного права на українську територію.

Урок 100. Гібридна війна та бойові дії на сході України

Через організуючу, матеріальну й пряму військову участь Росії у збройній агресії проти України.

Урок 101. Реформи, вибори та суспільні зміни у 2014-2022 роках

Достатні ресурси, компетентність управління, прозорість рішень і контроль жителів.

Урок 102. Повномасштабне вторгнення та міжнародна підтримка України

Агресія почалася 2014 року з окупації Криму й війни на Донбасі; 24 лютого 2022 року почався її повномасштабний етап.

Урок 103. Повсякденність, переміщення та спротив в умовах війни

Ні. Потрібні конкретні передбачені законом дії та встановлення всіх обставин; колективне звинувачення мешканців неприпустиме.

Відповіді та ключі - продовження

Урок 104. Практична робота 12 · Європейський вибір і стійкість у війні

1. (2 б.) 2013-2014; 2014; 24.02.2022; 23.06.2022.

2. (4 б.) А спростовують події 2014 року; Б - відмінність кандидатства й членства; В - принцип індивідуальної відповідальності.

3. (3 б.) Санкції обмежують ресурси агресора; зброя підтримує оборону; гуманітарна допомога захищає людей; приймаються інші коректні приклади.

4. (3 б.) Перевірка автора, дати, першоджерела, незалежного підтвердження, контексту зображення; відсутні дані не вигадувати.

Урок 105. Узагальнення і тематичне оцінювання 12 · Європейський вибір і війна

1. (1 б.) Б.

2. (1 б.) Б-Г-В-А.

3. (2 б.) Незаконне приєднання території силою; вимушене переміщення в межах країни.

4. (2 б.) Децентралізація, електронні закупівлі, поліція, антикорупційні установи, цифрові послуги - з поясненою метою.

5. (3 б.) Обмеження агресора; посилення оборони; захист потреб цивільних.

6. (3 б.) Кандидатство є етапом вступу (Європейська рада, 23.06.2022); вина визначається за конкретними діями та законом, а не місцем проживання (ст.111-1 КК і правова процедура).

Джерела

Основа структури

Наданий поурочний план «Історія України 2022 (сплошняк).docx»: вступ, 12 тем, 105 годин. Практичні та контрольні матеріали розроблено відповідно до його нумерації.

Основні підручники

П10. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2018. 256 с.

П11. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2019. 240 с.

Як читати посилання

Номер параграфу та сторінки біля уроку вказують матеріал для поглиблення. Конспекти є стислим навчальним викладом, а не копіями сторінок підручників. Події 2020-2022 років доповнено за електронними джерелами. Для нормативних актів наведено дату ухвалення; у курсі розглядається їхнє історичне значення в межах поурочника 2022 року.

Електронні джерела

Назви-посилання нижче відкривають першоджерела. Для роботи без інтернету використовуйте факти та навчальні матеріали відповідного уроку.

Е1. Європейська рада. Засідання 23-24 червня 2022 року: рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС.

[Відкрити джерело Е1](#)

Е2. США. Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022. Public Law 117-118, 9 травня 2022 року.

[Відкрити джерело Е2](#)

Е3. Генеральна Асамблея ООН. «Агресія проти України», резолюція A/RES/ES-11/1 від 2 березня 2022 року.

[Відкрити джерело Е3](#)

Е4. Верховна Рада України. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року, № 2704-VIII.

[Відкрити джерело Е4](#)

Е5. Верховна Рада України. Закон «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року, № 922-VIII. Про поетапне впровадження 2016 року: довідка системи Prozorro «Про нас».

[Відкрити джерело Е5](#)

Е6. Портал «Децентралізація». «Про реформу»: етапи реформи місцевого самоврядування від 2014 року та зміни 2020 року.

[Відкрити джерело Е6](#)

Джерела - продовження

Е7. Верховна Рада України. Закон від 3 березня 2022 року № 2108-IX про встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

[Відкрити джерело E7](#)

Е8. Верховна Рада України. Постанова № 2188-IX від 14 квітня 2022 року про Заяву «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні».

[Відкрити джерело E8](#)

Е9. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Доповідь про вбивства цивільних у Київській, Чернігівській та Сумській областях, 7 грудня 2022 року. Огляд і повний текст.

[Відкрити джерело E9](#)

Е10. Рада ЄС. Рішення про запровадження тимчасового захисту для людей, які рятуються від війни в Україні, 4 березня 2022 року.

[Відкрити джерело E10](#)

Е11. Міністерство цифрової трансформації України. «Мінцифри запустило портал державних послуг Дія», 2 квітня 2020 року.

[Відкрити джерело E11](#)

Підсумковий контроль комплектності

105 уроків у послідовності поурочника; 12 практичних робіт; 12 тематичних робіт; підсумкові запитання до 81 звичайного уроку; окремі ключі для викладача. Усі частини зведено в один документ.